

yüzümde nâzım izi var

nâzım'ın bursa'daki insanları

güney özkılınç

BAOB

EVRENSEL BASIM YAYIN

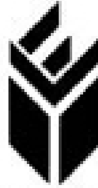
Katkılarından dolayı Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı'na, Memet Fuat arşivini sunan Kenan Bengü ve Yeşim Bilge Bengü'ye, Orhan Kemal fotoğrafları için Işık Öğütçü'ye, Semiha Berksoy fotoğrafları için Zeliha Berksoy'a, İbrahim Balaban'a, Hasan Tahsin Akıncı ailesine; çalışmamın her aşamasında yakınımda hissettiğim Bursa basınına, albümün okurlarla buluşmasını sağlayan Evrensel Basım Yayın ve Bursa Akademik Odalar Birliğine, sonsuz saygı ve sevgilerimi sunar, teşekkür ederim.

Güney Özkılınç

yüzümde nâzım izi var

Nâzım'ın Bursa'daki insanları

Fotoğraf Albümü

EVRENSEL
BASIM YAYIN

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret. Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu/ İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - evrenselbasim@gmail.com
Yüzümde Nâzım İzi Var: Güney Özkılınç
Sayfa Düzeni: Bahar Eroğlu
Kapak Tasarım: Devrim Koçlan

Birinci Basım Mayıs 2012

yüzümde nâzım izi var

Nâzım'ın Bursa'daki insanları

NÂZIM'IN YÜZ ONUNCU DOĞUM YILI ANISINA

Ortak paydamız olan bilimin doğrularını ve evrensel değerleri önceleyerek bunları, insanlığın yücelmesi yolunda değerlendirme felsefesiyle düşüncelerimizi ve emeklerimizi Bursa Akademik Odalar Çatısı altında birleştirdik.

Bizler inanıyoruz ki bilim, sanatçının gözü ile şekillenir, ruhu ile de can kazanır.

Büyük şairimizi hayatının bir bölümünde Bursa'mızda konuk etmenin mutluluğu ile onun Bursa'da olma nedeninin üzüntüsünü bir arada yaşıyoruz.

Sevgili Nâzım'ın tutsak edildiği binayı, tüm çabalarımıza rağmen kültür yoksullarının elinden kurtaramadık ama onun izlerini değerli Güney Özkılınç'ın emekleri ile kalıcı hâle getirme şansını yakaladık.

Aşkı, hasreti, yurtseverliği geçmişten yüreklerimize yazan Nâzım Hikmet'in doğumunun yüz onuncu yılı anısına Bursa Akademik Odalar Birliği'nin (BAOB) bir kültür hizmeti olarak hazırladığımız bu eserde emeği geçen herkese, bileşenlerimiz adına teşekkür eder, şükranlarımızı sunarım.

Ecz. Kubilay Aydın
2012 Yılı BAOB Dönem Sözcüsü

Cumhuriyet
BURSA
Keles kömürü
serbest de,
Başını Duman Almış
Hikmet namına
şair daha
TORPEDO

NÂZIM'IN BURSA'SI

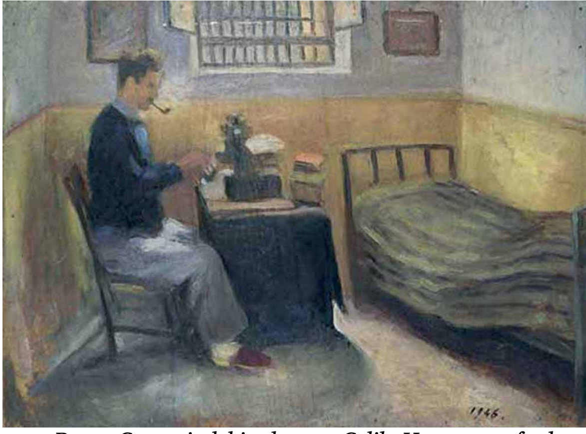
Yaşamının 13 yıla yakını hapishanelerde geçen Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde 11 yıla yakın tutsak kalmış ve *Memleketimden İnsan Manzaraları, Piraye İçin Yazılmış: Saat 21- 22 Şiirleri* başta olmak üzere en beğenilen eserlerini Uludağ'ın yanı başındaki bu kentte kaleme almıştır.

Bursa'da yüzlerce mekânda yüzlerce tanıkla görüşülerek yapılan bu çalışmada görüldü ki Nâzım Hikmet, İkinci Dünya Savaşı'nın hüküm sürdüğü yıllarda, ülkemizde tek parti yönetiminin iktidar olduğu dönemde, cezaevine değişik nedenlerden girmiş insanların düşünce dünyasını değiştirmiştir. O, Bursa Cezaevini bir enstitüye çevirmiş, insanlara yaşama bir başka pencereden bakmayı öğretmiştir.

Bursa'nın kaplıcalarında, hanlarında, sokaklarında, evlerinde, Nâzım Hikmet'in ve onu ziyarete gelenlerin ayak izlerini görmeniz mümkündür.

Bursa'da daha kaç evde Nâzım'ın izleri var bilinmez ama onun izlerini koruma ve kayıp eserlerini, dünyamıza kazandırmada yetkililere büyük görev düşmektedir...

Güney Özkılınç

Nâzım Hikmet ve Bursa Cezaevindeki odasının Celile Hanım tarafından yapılan resmi

İki göl bir deniz

dağa yaslı

daha yaslı

şehir bu demir

çatladı çat

bu dağ eridi

taze sulardan süzüldü

ipek hanlarda dokundu

gökte buluta yüklendi

“1933’te Nâzım Hikmet üçüncü kez kovuşturmaya uğrar. 1932 yılı sonlarına doğru birkaç ille birlikte İstanbul’da da caddelerde duvarlara bildiriler yapıştırılır. Bunları Adana, Bursa ve Edirne illerini de kapsayan gizli bir örgütün yaptığı, Nâzım Hikmet’in de onunla ilişkili olduğu sanılır. Bu yüzden bazı kişilerle o da 18 Mart 1933 sabahı gözaltına alınır. Gözaltı önlemi, 7. Sorgu Yargıçlığı’nda ifadesi alındıktan sonra, aynı gün tutuklamaya çevrilir. Nâzım Hikmet, Sultanahmet Cezaevine konur. Sorgu yargıçlığının yetkisizlik bildirmesi üzerine, 31 Mayısta Bursa Cezaevine nakledilir.”

(Asım Bezirci, Nâzım Hikmet, s. 28, 29)

Bursa’ya geldiği günün ertesinde Piraye’ye bir mektup yazan Nâzım Hikmet, onun Bursa’daki yıllarına da göndermede bulunacaktır:

“Hatçem,

Sağ salim Bursa’ya ulaştık. Rahatımız iyicedir. Mahkemenin ne zaman başlayacağı daha belli değil. Bu da tabii... Çünkü buraya geleli daha 24 saat bile olmadı.

Aramıza dağlar, denizler girdikten sonra hasret ve göreceklik bir kat değil kat kat arttı. Tez kavuşsak derim. Sen de öyle dersin, bilirim. Ama bakalım hadisat ne der?

Hapishane penceresinden, yığın yığın yeşillikler arkasında Bursa’nın beyazlıkları ve keşişin dumanlara karışan etekleri

görünüyor. Ben seni düşünüyorum. Senin çocukluğun bu yeşillikler arasında, bu kocaman, karlı dağın yamacında geçmiş. Ne tuhaf şey değil mi? Senin bu en güzel günlerinin geçtiği bu gök altında benim şimdi, bir türlü bitmek, tükenmek bilmeyen saatlarım uzayıp gidiyor...”

Haziran 1, 1933

(Nâzım Hikmet, Piraye’ye Mektuplar-1, s. 12)

Nâzım Hikmet’in 1 Haziran 1933 tarihinde yazdığı mektupta belirttiği gibi Piraye’nin Bursa serüveni, Nâzım’dan daha önce başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra İstanbul işgale uğrayınca gazeteciliği bırakan Ahmet Muhtar Bey, eşi Nurhayat ve kızları Fehamet, Piraye ve Selma’yı da alarak Bursa’ya göç etmiştir...

“...

Sen bu şehre bundan önce de geldin demek?

Sen bu şehre gelesin de beni aramayasın!

...”

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, s. 175)

Piraye, ilk eşi Vedat Örfi (Bengü) ile Bursa’da tanışır. Vedat Örfi, Bursa’daki halasının evine konuk gittiği günlerin birinde Bursa Amerikan Kız Kolejinde öğrenci olan Piraye’yle karşılaşır. Hızla gelişen bir aşk sonunda daha eli ekmek tutmadan, kendisini çok seven, bir dediğini iki etmeyen babası Mehmet Ali Paşa’ya güvenerek evlenir. Evlendiklerinde Piraye on altı yaşındadır...

Artık Mithat Paşa Köşkündeyiz. Yeniden geniş bahçeler, çocuklara özgürlük.

Soldan sağa, Metin, Nail, Suzan, Memet, Adnan Ağabey, arkada Nâzım, ayakta Piraye (Memet Fuat arşivi)

Nâzım ile Piraye Mithat Paşa köşkü günlerinde (Memet Fuat arşivi)

BURSA HEYKEL'DE NAİL VAHDETİ'YLE AYNI KELEPÇEDE

1910 yılında Ula'da doğan N. Vahdeti, 1925'te o dönem Tanpınar'ın da öğretmenlik yaptığı Konya Lisesinde okumuş; edebiyatla ve siyasetle ilgilenmiştir. *Halka Doğru* dergisinde yayımlanan *Alev Yağmuru* şiiri nedeniyle Konya'da gözaltına alındığında 17 yaşındadır. Bu şiir, onun Nâzım Hikmet'le dostluğunun da başlangıcı olacaktır. Nâzım Hikmet bu şiiri, *Hareket* dergisinde yayımlatacak, şiir nedeniyle N. Vahdeti hakkında soruşturma açılacaktır...

Liseyi bitirip İstanbul'da önce tıp, sonra hukuk fakültelerine giren N. Vahdeti, okula devam etmez. Cumhuriyet gazetesinde çalışmaya başlar. Yine o yıllarda Nâzım Hikmet'le 1+1=1 adlı kitabı yayımlarlar.

1970'ten sonra Muğla'ya (Akyaka) yerleşen N. Vahdeti, Akyaka'da kıyı şeridinde beton yerine ahşap binalar inşa ederek çevreye saygılı mimariye öncülük yaptığı için 1983 yılında "Ağa Han Dünya Mimarlık Ödülü"ne değer görülür.

Cumhuriyet Dönemi aydın kuşağın son temsilcilerinden biri olan N. Vahdeti, 10 Ekim 2008'de doksan sekiz yaşında yaşamını yitirir. N. Vahdeti, çevreci yapılarıyla birlikte Üç Hapishaneden Mektuplar, Tan Gazetesi Yazıları, Geleneksel Mimarinin Şiiri gibi eserlerini, bizlere miras bırakır...

"Böyle zamanlarda mahpusane, yaşıyor mu, ölü mü, âdeta fark edilmiyor. Bu, hani, hani içeri akan yaralara benziyor, bir yandan; görünürde damla kan yok ama anlayan, görebilen, duyabilen için, yara işliyor biteviye!"

(N. Vahdeti Çakırhan, "Üç Hapishaneden Mektuplar-Canım Halet'çiğim", s. 129)

1933 Ağustosunun yirmi yedisi, Heykel'deki Bursa Ağır Ceza Mahkemesinin önü (şu anki Bursa Kent Müzesi) ana baba günüdür. Toplam yirmi beş mahkûm, jandarma gözetiminde ve ikişerli kelepçeli olarak Bursa Ağır Ceza Mahkemesine girerler. Nâzım, bir başka şairle N. Vahdeti Çakırhan'la aynı kelepçeyi paylaşır. Nâzım'la ilk kez 1929 yılında Sirkeci-Cağaloğlu arasında bulunan Meserret Kıraathanesinde karşılaşan N. Vahdeti, şimdi Bursa'da yine onunladır.

Bursa Cezaevi (1933), üstte soldan dördüncü Nâzım Hikmet, altta soldan üçüncü Nail V. Çakırhan
(Fotoğraf) Nail V. Çakırhan “Üç Hapishaneden Mektuplar-Canım Halet’çiğim” s. 50

Nâzım Hikmet'in yargılandığı Bursa Ağır Ceza Mahkemesi (Bursa Kent Müzesi)

1933 yılında Nâzım Hikmet'le aynı kelepçeyi paylaşan Nail Çakırhan eşi Halet Çambel'le

BURSALI GAZETECİ İSMET BOZDAĞ'IN TANIKLIĞI

Nâzım Hikmet diğer tutuklularla birlikte Bursa Cezaevine konulmuştur. O, temmuz ve ağustos ayları içinde *Süreyya Paşa ve Gece Gelen Telgraf* davaları için İstanbul'a götürülüp getirilmektedir...

Davayı o yıllarda henüz lise öğrencisi ve sonraki yılların ünlü Bursalı gazeteci ve yazarı olarak karşımıza çıkan İsmet Bozdağ da izlemektedir. Bozdağ, Heykel'de Adliye binasının önündeki kalabalık meraklı topluluğu arasında "mavi gözlü hoş bir kişi olan mahkûmu" gördüğünde çevredekilere onun kim olduğunu sorar ve yanıtını alır:

"Komünist Nâzım Hikmet!"

Bursa Ağır Ceza Mahkemesinde görülen dava oldukça renkli geçer. İsmet Bozdağ'ın anlatımına göre, savcı, Enternasyonal bildirisini Nâzım Hikmet'in yazdığını iddia etmektedir:

"Bu beyannameyi sen mi yazdın?" diye soran savcıya, Nâzım: "Hayır!" diye yanıt verir. Savcı, sormaya devam eder:

"Kim yazdı?"

"Enternasyonal yazdı."

"Sanığa soruldu. Cevaben enternasyonal dendiği için müteakip celseye enternasyonalin celbine ve davanın ertelenmesine karar verildi..."

(Raif Kaplanoğlu, "Nâzım Hikmet'in Sedası Bursa Semalarında" Bursa 2000 Pazar, 11 Haziran 2000, s. 3)

...

İlerleyen duruşmalarda daha da ilginç olaylar yaşanmıştır. Bir sonraki duruşmada savcı, adı duruşmaya sonradan eklenen Kadri isminde birinin üzerinde bulunan Karl Marx'ın bir kitabını da Nâzım Hikmet'in yazdığını iddia etmiştir...

"Karıcığım,

Bugün duruşmaya çıktık. Senden hâlâ mektup yok. Son aldığım mektup 15 tarihli idi. Müstantik Bey de aynı maddeden tecziyemi istiyor. Fakat kararname çok garip... Mesela Kadri isminde, son defa yakalanan bir adamın üstünde, Karl Marks isminde bir âlimin bundan 60-70 sene evvel yazdığı meşhur bir kitabın el yazmasıyla

Türkçesi çıkmış. Bu kitap bundan on sene evvel kadar da Türkçeye resmen tercüme edilip resmen satılmıştı. Müstantik Bey şimdi bunun benim tarafımdan yazılmış olduğunu iddia ediyor...”

(Nâzım Hikmet, Piraye’ye Mektuplar -1, s. 39)

İsmet Bozdağ (Raif Kaplanoğlu arşivi)

İSMET BOZDAĞ'IN CEZAEVİ ZİYARETİ

1933 yılında Nâzım Hikmet'in ilk Bursa tutsaklığı sırasındaki duruşmaya tanıklık eden gazeteci İsmet Bozdağ, yıllar sonra Nâzım'ın Bursa Cezaevine ikinci gelişinde (1940) bu kez temsilcisi olduğu Vatan gazetesi adına 1941 yılında Nâzım Hikmet'le ilgili haber yapmak isteyince belediyedeki işinden olur...

İsmet Bozdağ bu olayı anılarında şöyle anlatır:

"Yıl 1941.

Bursa Belediyesi, Yazı ve Zat İşleri Müdürüyüm.

Telefon çaldı, karşımda Ahmet Emin Yalman:

'Aman İsmet Bey, bu ay içinde yayına giriyoruz, size, Haberler Müdürü Faruk Fenik'i gönderiyorum. Hapishanede Nâzım Hikmet ile görüşüp ondan Millî Mücadele Destanı'nın yayın hakkını almaya çalışacak! Kendisi genç ve mahcuptur, yardım edin' dedi.

Öğleden sonra Faruk Fenik Bursa'da olacak diye, randevuları ve izinleri ayarlıyordum. Önce, 'Hapishane Müdürü'nü buldum. Faruk Fenik'in Nâzım Hikmet ile görüşeceğini, sabahleyin saat 10'da geleceğimizi haber verdim. Sonra Başsavcı Hayrettin Perk'i bulup yarın Nâzım Hikmet'i ziyaret etmek için izin almaya çalıştım.

Ertesi günü Faruk Fenik, hapishanede Nâzım Hikmet'le dört saat süren sohbet sırasında ağzını bile açmadı. Ben, Nâzım'la tanışacağım için heyecanlıydım. Tam saat 10.00'da hapishaneye geldiğimiz zaman Müdür Tahsin Bey ve güzel kızı Şehnaz, bizi dış kapıda bekliyorlardı. Aldılar ve müdürün odasına gittik.

Köşedeki koltukta iri-yarı bir adam oturuyordu; resimlerinden tanıdım bu Nâzım Hikmet idi. Hiçbir şey konuşmadan kucaklaştık, öpüştük ve konuşmaya başladık..."

İsmet Bozdağ, 1916 yılında Bursa'da doğar. İstanbul İktisat Fakültesine bağlı Gazetecilik Enstitüsünü bitirir. Bir süre memurluk yaptıktan sonra 1939 yılında gazeteciliğe başlar.

Hükümet Konağı ve Nâzım Hikmet'in sık sık getirildiği Heykel'deki Bursa Ağır Ceza Mahkemesi (solda)

Hakimiyet Milletindir gazetesinin sahibi Hayri Terzioğlu (sol başta) ve gazetenin yazı işleri müdürü İsmet Bozdağ (sağ başta)

BURSA'DA BEYRUTLU BİR ÖĞRENCİ FAİK BERCÂVİ...

1933'te yılsonu tatilinden yararlanarak eski bir aile dostu olan yaşlı karı kocayı ziyaret için Bursa'ya gelen ve geldikten iki gün sonra Bursa Emniyet Müdürlüğüne bağlı polislerce gözaltına alınan 1916 Beyrut doğumlu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğrencisi Faik Bercâvi (Nâzım ona Fayek diye seslenir.) Nâzım'ın adamı olmak savıyla tutuklanır.

"Gecenin koyu karanlığı Bursa'nın üstüne çoktan çökmüştü. Saat yirmi üçü geçiyor. Sokaklarda hiçbir hareket yok. Caddelerdeki tek tük lambalar, ancak daracık bir alana soluk bir ışık serpiyor. Gece bekçilerinin ara sıra duyulan düdük sesleri, ölüm uykusuna dalmış şehrin siyah sessizliği içinde boğulup gidiyor..."

(A. Faik Bercâvi, Nâzım'la 1933-1938 Yılları, s. 31)

"Martın ilk haftası... Saat on yedi. Ders zamanı. Herkes, Nâzım'ın bulunduğu dipteki büyük koğuşta... Bu koğuşta Nâzım, N. Vahdeti, Tornacı Ahmet, Bulgar Gavritch ve Ufak Ali yatıyordu. N. Vahdeti, Nâzım'ın en yakın arkadaşı sayılıyordu. Nâzım'la arkadaşları küçük bir Communaute hâlinde yaşıyorlardı. Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde verdiği dersler bir saatti. Her dersten sonra bir ihtilal şarkısı söylemek, gelenek hâline gelmişti. Bu şarkıların çoğu Bulgar ve Sovyet ihtilal şarkılarından Nâzım ve N. Vahdeti tarafından adapte edilmişti."

(A. Faik Bercâvi, Nâzım'la 1933-1938 Yılları, s. 53)

"İlkbaharın ılık akşamları...

Çoğu zaman, bu saatlerde Nâzım'la Uludağ'a açılan demir parmaklıklı pencerenin ardında durup bir müddet konuşmadan dışarıya çıkmayı âdet edinmiştik, böyle granit renkli gece ortalığa düşünceye kadar..."

(A. Faik Bercâvi, Nâzım'la 1933-1938 Yılları, s. 75)

A. Faik Bercâvi, 26 Nisan 1934 tarihinde Bursa Ağır Ceza Mahkemesinin verdiği kararla beş yıl hapse mahkûm olur. O, bu karar üzerine şu sözleri söyler:

"Sağ olsun Bursa şehri. Buraya geldik, fakat bir türlü bırakıp gidemedik."

Temyiz Mahkemesi, Bursa Ağır Ceza Mahkemesinin Faik Bercâvi

hakkındaki kararını bozar. Eylül 1934'te bir başka mahkemenin önüne çıkarılan Faik Bercâvi, savcının isteği üzerine tahliye edilir.

"Dalgın dalgın Bursa sokaklarında dolaşıyordum, böylece Yeşil Cami'ye kadar geldim. Oradaki talebe kahvesinin bir köşesinde yer bulup oturdum. İçimde ne yas ne sevinç vardı. Sanki uzun, çok uzun yıllardan beri burada yaşıyormuşum gibi bir duygu genç varlığımı kaplamış bulunuyordu. Hayatım boyunca Bursa'ya gidip bu yerleri tekrar görmeyi ne kadar istemiştim. Her karar verişimde bir engel çıkmıştı ve ben Bursa'yı bir daha göremedim..."

(A. Faik Bercâvi, Nâzım'la 1933-1938 Yılları, s. 89)

Fayek, II. Dünya Savaşı'nda Hitler Faşizmine karşı Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna'da savaşır. Yıllar sonra faşizme karşı mücadele azmi ve cesaretini kimden aldığını şu cümlelerle belirtecektir:

"İkinci Dünya Savaşı'nda faşizmi yeryüzünden kazımak için yapılan büyük kavga sırasında, ben de üzerime düşeni büyük bir inanış ve dikkatle yapmaya, daha çok yararlı olmak için, geçirdiğimiz bütün tehlikelere rağmen hayatımı muhafazaya uğraştım.

Artık Türkiye'de değilim. Nâzım'ın haksız olarak mahkûmiyetini öğrenmiştim... Onun dost yüzü, çocuğumsu gülüşü, her gittiğim yerde ve her karşılaştığım tehlike karşısında bana yoldaşlık etti. Bu temiz ve insanlığın en cömert, en zengin kalpli ve en kabiliyetli çocuklarından biri olan kahraman arkadaşımın hatırası bir cesaret ve kuvvet sancağı gibi beni sarıyordu."

(A. Faik Bercâvi, Nâzım'la 1933-1938 Yılları, s. 89)

Faik Bercâvi'nin Nâzım Hikmet tarafından yapılan portresi
Fotoğraf: Kerem Topuz (A. Faik Bercâvi "Nâzım'la 1933-1938 Yılları" s. 24)

BURSA BELEDİYE BAŞKANI DİNÇSOY'LA NÂZIM HİKMET
İKİ YAKIN DOSTTU

Mustafa Kemal'e yakınlığıyla bilinen, bir dönemin Bursa Belediye Başkanı, Paşa Çiftliği'nin sahibi Muhiddin (Muhittin) Dinçsoy, Nâzım Hikmet'in Bursa'daki yakın dostlarından biridir.

"6/2/1934

...

Karıcığım,

Senden ricam, eğer paran varsa git Cavide'yi gör. 10-15 lira masraf ederek buraya geliniz. Burda bir gece Belediye Reisi Muhittin Beyin evinde kalabilirsiniz. Burda müddeiumumîye gidip beni görmek için kâat alabilirsiniz, yalnız pazartesi ve perşembe olmasın. Gel!.."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 50)

Paşa Çiftliği'nin sahibi, 1931 Bursa Belediye Başkanı Muhittin Dinçsoy

Paşa Çiftliği

BİRİNCİ BURSA HAPİSLİĞİNİN SONU

17 Ocak 1934'te okuduğu iddianamede savcı, Nâzım Hikmet'in 171. maddeye göre dört yıla mahkûm edilmesini ister. 25 Ocak'ta Avukat İrfan Emin, güzel bir savunma yapar.

31 Ocak 1934'te Bursa Ağır Ceza Mahkemesi, Nâzım Hikmet, Nail Vahdeti, Tosun Ömer ve Conga Ömer hakkında beş yıl mahkûmiyet kararı verir. İşte bu nedenledir ki Nâzım Hikmet, 26 Ekim 1933'te çıkarılan aftan hemen yararlanamaz. Çünkü bu af yasasıyla, beş yılı geçmeyen hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkûm olanlar hakkında takibat yapılmamasına, üç yılı geçenlerin cezasının affına ilişkin düzenleme getirilmiştir. Söz konusu yasal düzenlemede değişik suçlar için de belli oranlarda ceza indirimi uygulanır.

Nâzım Hikmet, aldığı beş yıllık mahkûmiyet kararını temyiz eder. Yargıtay, 21 Haziran'da kararı bozar, cezayı dört yıla indirir. Mahkeme 4 Ağustos'ta dört yıllık mahkûmiyeti onaylar. Nâzım Hikmet, beş yılın altında mahkûmiyet aldığı için "aftan yararlananlar" kapsamına girer. Dört yıl hapis cezası alan Nâzım'ın cezasının üç yılı düşürülür. Fazlasıyla yattığı anlaşılan Nâzım Hikmet, yaklaşık bir buçuk yıl içerde kaldığından alacaklı olarak 5 Ağustos 1934'te dışarı çıkar.

(Asım Bezirci, Nâzım Hikmet, s. 29-30)

...

Bursa'dan Yalova'ya gece hareket eden Nâzım Hikmet, o yıllarda 150 kuruş verilerek yapılan bir otobüs yolculuğunun ardından sabah saat altıda kalkan vapurla İstanbul'a geçer...

Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevindeki koğuşu (Yüksel Baysal arşivi)

BURSA'DA ÇEKİLEN TÜRKİYE'NİN İLK KÖY FİLMİ NÂZIM'DAN İZLER TAŞIR

Bursa, Türkiye'nin ilk köy filmi Bataklı Damın Kızı Aysel'e ev sahipliği yapmış. Bursa, Nilüfer ilçesi Çalı köyünde çekilen Muhsin Ertuğrul'un yönettiği bu filmin başlıca rollerinde; Talat Artemel, Cahide Sonku, Feriha Tevfik, Hazım Körmükçü ve Sait Köknar oynamış.

Filmin senaryosu, Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan ilk kadın yazar Selma Lagerlöf'ün (1858-1940) bir hikâyesinden yola çıkılarak Nâzım Hikmet tarafından yazılmıştır.

Nâzım Hikmet'in Bursa hapisliği döneminde de senaryo yazıp gönderdiği İpek Film Stüdyosu tarafından çekilen filmin müzikleri Cemal Reşit Rey'e ait...

Film ekibi, çekim boyunca o yıllarda bir köy olan Çalı'da konaklamış. İlk opera sanatçımız Semiha Berksoy da Çalı'daki film setine gelmiş; ardından Bursa Cezaevinde Nâzım'ı ziyarete gitmiştir.

"... O sıralarda Nâzım hapse girmişti. Bursa Hapishanesinde yatıyordu. Cahide Sonku, Bursa yakınlarında Bataklı Damın Kızı Aysel filmini çekmeye gidecekti. Filmi Muhsin Ertuğrul yönetiyordu. Ben de rica ettim. 'Sizin filmin setinde bulunmak istiyorum' dedim. Filmi Bursa yakınlarında çekiyorlardı. Benim amacım Bursa'ya gidip Nâzım'ı ziyaret etmek..."

(Sana Tütün ve Tespih Yolluyorum, Füsun Özbilgen, s. 53)

Sinemamızda bir dönemin efsane kadını ilk star gibi nitelemelerle anılan Cahide Sonku' nun (1916-1981) sinema serüveni de bu filmle başlar. Sonku, bu ilk filmiyle seyircinin beğenisini kazanmış, onun filmde başına bağladığı eşarp Aysel adıyla anılan bir modanın öncüsü olmuştur...

1929'da Müslüman kadınların ilk kez katıldığı yarışmada Türkiye Güzeli seçilen Feriha Tevfik (Negüz) de bu filmin başrol oyuncularındandır...

Bu senaryonun öyküsüne 1933 yılında Nâzım Hikmet'le hapis yatan Lübnanlı yazar ve ressam A. Faik Bercâvi'nin anılarında da rastlamak mümkündür:

"... Aradan çok geçmedi, bir gün Nâzım: 'Fayek', dedi. 'Bana, Selma Lagerlöf'ün bir hikâyesini yolladılar, okudum, çok enteresan

buldum. Bana yardım edersen ondan bir senaryo yaparız...’

‘Ben size nasıl yardım edebilirim, üstadım. Bu işlerden zerre kadar anlamam. Sadece sekreterlik yaparım isterseniz...’

‘Pekâlâ, pekâlâ, göreceksin zor bir iş değil...’

Olay, köyde geçiyordu; senaryonun başlığını bile koymuştu:

‘Köy Kızı Aysel’

Bu senaryo Nâzım İpek Film Stüdyosu’nda çalışırken film hâline getirilmişti. Seneler sonra afişini gördüm: Aysel, Bataklı Damın Kızı”...

(A. Faik Bercâvi, Nâzım’la 1933-1938 Yılları, s. 73)

İpek Film Stüdyosu'nda "Güneşe Doğru" adlı film çekilirken, Arif Dino, filmin kameramanı, baş kadın oyuncusu,
Nâzım, omzuna dayandığı ressam Faruk Morel, arkalarında İhsan İpekçi ile Osman İpekçi

Filmin afişi

NÂZIM HİKMET, CEMAL NADİR İÇİN BURSA'YA GELİR

1936 yılının Mayıs ayında Cemal Nadir, memleketi Bursa'da karikatür sergisi açmaya karar verir. Mayıs ayının bir pazar günü Nâzım Hikmet, bu kez Akşam gazetesinin muhabiri olarak Bursa'dadır. Sergiyi izlemeyi, haberini yapmayı, arkadaşlık ve gazetecilik görevi olarak gören Nâzım Hikmet, vapurla Yalova'ya, oradan da otobüsle Bursa'ya gelir.

Bugünün Bursası'nda hâlâ işlevsel olan Tayyare Kültür Merkezi'nin sergi salonu, hıncahınç doludur. Nâzım Hikmet, arkadaşını öper, kutlar. Karikatürleri tek tek inceler, sergiye gelenlerle sohbet eder, yapılan konuşmaları dinler, not eder ve İstanbul'a döner…

Bu yolculuk; Nâzım Hikmet'in Bursa'ya *kelepçesiz gelip kelepçesiz gittiği* son yolculuktur…

Dönüşte, 23 Mayıs 1936 tarihli Akşam gazetesinde *Cemal Nadir'in Sergisi* başlığı altında Orhan Selim imzasıyla şunları yazar:

"Pazar günü saat: 17.00'da Bursa'da Cemal Nadir'in karikatür sergisi açıldı.

İlk sözü Cemal Nadir söyledi:

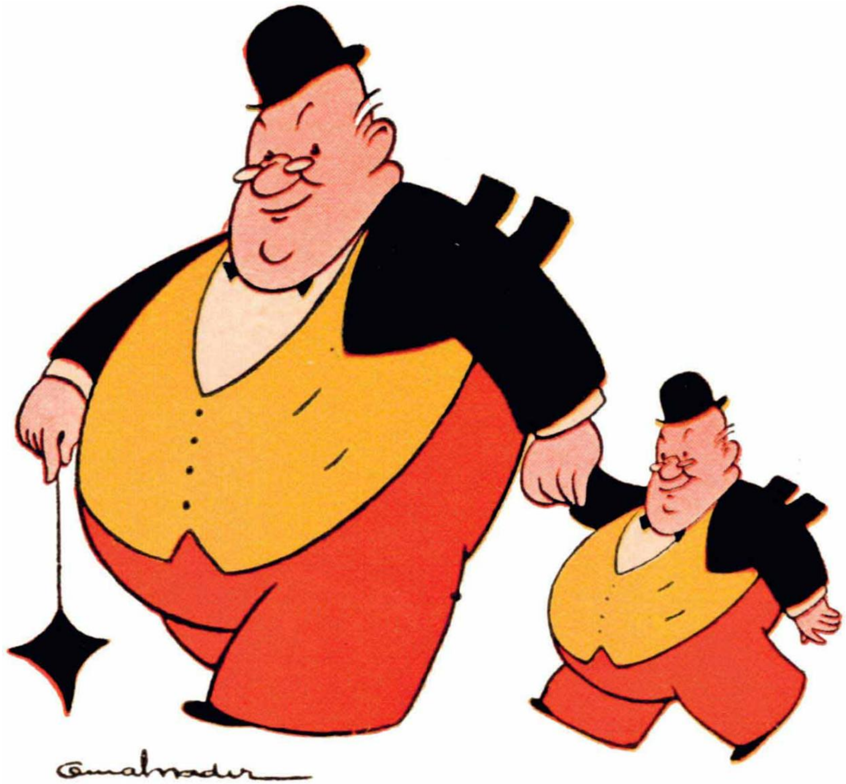
'Karikatür, dedi, tıpkı öteki sanat şubeleri gibi sadece eğlenmek, eğlendirmek ve sadece 'artistik bir tezahür' diye yapılmaz. Karikatür de tıpkı öteki sanat şubeleri gibi ciddi bir iştir. Yalnız sosyal bir verim değil, aynı zamanda sosyetede faal bir rol oynayan, muayyen bir vazife gören artistik bir faaliyettir…' dedi."

Cemal Nadir'in en sevilen tiplemesi *Amcabey*'dir. Yuvarlak göbekli, kısa bacaklı, melon şapkalı, minicik şemsiyesini elinden düşürmeyen bir adam *Amcabey*… En çetrefil durumları bile kendine özgü bir espriyle yumuşatırdı.

1902'de Bursa'da yoksul bir emekçi ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen çağdaş Türk karikatür sanatının öncüsü Cemal Nadir (Güler), Bursa Lisesindeki öğreniminden sonra bir süre tabelacılık ve resim öğretmenliği yapar. İlk karikatürleri, Sedat Simavi'nin Diken adlı mizah dergisinde yayımlanır (1920). Akbaba dergisine gönderdiği karikatürü ilgi çeker. Akşam gazetesi sahibi Necmettin Sadak, 1928 yılında Cemal Nadir'i İstanbul'a çağırır ve ona iş verir. Cemal Nadir, Akşam gazetesinde 17 yıl boyunca çalışır.

Bursalı karikatürist Cemal Nadir

Cemal Nadir'in Amcabey tiplemesi

Tayyare Kültür Merkezi

İKİNCİ BURSA HAPİSLİĞİ

Nâzım Hikmet, 17 Ocak 1938 gecesi halasının oğlu Celaleddin Ezine'nin Nişantaşı'ndaki evinde Hilmi Ziya Ülken'in de bulunduğu yemekli sohbette, bir dergi projesi üzerinde konuştukları sırada, eve gelen polislerce gözaltına alınır. O gece Sirkeci'de, Sansaryan Hanı'ndaki İstanbul Emniyet Müdürlüğünde tutulur. Ertesi gün trenle Ankara Kara Harp Okuluna götürülür ve askerî mahkeme tarafından tutuklanarak bir hücreye kapatılır.

Kesinlikle beraat edeceğini umduğu bu dava, 29 Mart 1938'de askerî kişileri, üstlerine karşı isyana teşvik suçundan 15 yıl ağır hapis cezasıyla sonuçlanır. Nâzım Hikmet, temyiz bu cezayı onayladıktan sonra 28 Mayıs 1938'de Ankara Cezaevinden alınarak İstanbul'da Sultanahmet Cezaevine getirilir. Haziran ayı sonlarına doğru Donanma Komutanlığından gelen görevliler onu kelepçeleyip Köprü Kadıköy İskelesi'ndeki bir motora bindirerek Adalar açığında bekleyen Erkin gemisine götürürler. Nâzım Hikmet, önce bir ayakyoluna sonra sintine ambarına kapatılır...

Bu kez de Donanma Komutanlığı Askerî Mahkemesinde yargılanacaktır. 10 Ağustos 1938 günü başlayan davada karar, 29 Ağustos 1938'de açıklanır. Bütün itirazlar ve savunmalara rağmen, üstelik ortada hiçbir tanık ve geçerli, önemli kanıt bulunmadığı hâlde Nâzım Hikmet 20 (Hikmet Kıvılcımlı 16, Kemal Tahir 15, Kerim Korcan 15'er) yıl ağır hapis cezası alır. Daha önceki mahkûmiyeti de hesaba katılarak cezası 28 yıl 4 aya çıkarılır. Oysa hukukçular, suçun gerçekleşmesi hâlinde bile cezanın, 8 yıl 4 ay olması gerektiğini belirtmektedirler...

Nâzım Hikmet, 31 Ağustos 1938'de İstanbul Tevkifhanesine götürülür. Hikmet Kıvılcımlı ve Kemal Tahir de yanındadır. Askerî Yargıtaya başvurur. 29 Aralık 1938'de Askerî Yargıtaydan gelen onay son umutları da boşa çıkarır. 1940 Şubatında Çankırı Cezaevine, aynı yıl içinde de kaplıcalı bir kent olan Bursa'ya gönderilir.

Beş aralık bin dokuz yüz kırk. O yıllarda nüfusu yüz bin olan şehrin uzağındaki Bursa Cezaevi, koğuşlarını bir okula dönüştürecek mahpusunu, demir parmaklıkları ardına almak üzeredir.

1942, Bursa Cezaevi (Memet Fuat arşivi)

Bursa Cezaevi

Bursa Cezaevi

MUSTAFAKEMALPAŞALI ÖMER DENİZ'İN ŞAİRLE YOLCULUĞU

Araba durdu. Şoför, bir subay, arkada Nâzım Hikmet'in yanında iki asker… Askerlerden biri Bursa, Mustafakemalpaşa'ya bağlı Koşuboğazı köyünden 1917 doğumlu Ömer Deniz…

Zekiye Deniz, 1938 yılında askere giden babasının 1940 yılında Çankırı Cezaevinde jandarma olarak görev yaptığını belirtiyor. Ömer Deniz, Koşuboğazı köyünde herkese anlatmış Nâzım'la geçirdiği günleri… "Nâzım Hikmet'in Bursa'ya gideceği kesinlik kazanınca komutanım, 'Aileni de görüp gelirsin' diyerek beni de Nâzım Hikmet'in yanında görevlendirdi. Çankırı'dan ilkin Ankara'ya Nâzım Hikmet'in dayısının yanına gittik. Burada bir gece kaldıktan sonra Bursa'ya doğru yola çıktık." Ömer Deniz, dünyanın en önemli şairlerinden biriyle yapılan bu birkaç günlük yolculuğu, gururla anlatmış yıllarca…

Ömer Deniz (sağda) 1940

Bursa Cezaevi

RAŞİT KEMALİ (ORHAN KEMAL) BURSA CEZAEVİNDE YETİŞİR

Raşit Kemali (Orhan Kemal); 1939'da "Maksim Gorki ve Nâzım Hikmet kitapları okumak", "yabancı rejimler lehine propaganda ve isyana muharrik" suçundan yargılanıp beş yıla hüküm giymiş, Kayseri ve Adana'daki cezaevlerinden sonra Bursa Cezaevine gönderilmiştir...

...

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde onunla tanıştığı günü, Çankırı'daki dostu Kemal Tahir'e yazdığı mektupta, şu cümlelerle anlatacaktır:

"Bursa'dayım. 1933 senesinden beri Bursa Hapishanesinin duvarları, pencereleri, malta boyları değişmemiş. Ne eskimişler ne yenileşmişler. Hatta o zamandan kalma bir iki mahkûma dahi rastladım. Yalnız onlar beni, ben onları biraz ihtiyarlamış bulduk.

Sana burasını birçok defalar anlatmıştım, tayyare biçimi bir bina. Benim oda kuyrukta, üçüncü katta, sol tarafta. Ordaki odadan biraz küçük. İçinde iki kişi yatıyoruz. Oda arkadaşımın adı Kemal... Evet "Kemal" senin adın gibi. Sana yalnız adı benzemiyor, senin gençliğine benzeyen tarafları da var. Şiire meraklı, heyecanlı..."

(Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar, s. 15)

Bursa Cezaevi avlusu, aynı gökyüzü altında günler, geceler geçer. Nâzım Hikmet, Orhan Kemal'le yakından ilgilenir, Fransızca öğrenmesi için ona destek verir ve kendi bilgisini onunla cömertçe paylaşır...

Orhan Kemal'e roman ya da öykü yazması yönünde telkinde bulunan Nâzım Hikmet, onun yazdıklarını değerlendirmiş, Bursa Cezaevinde birlikte kaldıkları üç buçuk yıl boyunca onunla çok yakından ilgilenmiş, Bursa'da edebiyatımızın, dilimizin en büyük roman yazarlarından biri yetişmeye başlamıştır.

Orhan Kemal

*Ayaktakiler: İki cezaevi görevlisi ve Orhan Kemal, oturanlar:
Mehmet Ali Bey (kâtip), Nâzım Hikmet; (Bursa Cezaevi)*

KİRMASTİ KAYMAKAMI ABDÜLKADİR KEMALİ BEY

Raşit Kemali; İstiklal ve Çanakkale madalyalarına sahip, Birinci Dünya Savaşı öncesi genç bir idareci olarak Kirmasti'de (Mustafakemalpaşa-Bursa) kaymakamlık yapmış, siyasetçi ve hukuk insanı Abdülkadir Kemali Bey'in oğludur.

Orhan Kemal'in Babası, İnsan Manzaraları'nın Şevki Bey'idir

Nâzım Hikmet, cezaevi ve koğuş arkadaşı Orhan Kemal'in babası Abdülkadir Kemali Bey'i *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın sayfalarına taşır. Bu dev eserdeki Şevki Bey'le Abdülkadir Kemali Bey'in öyküsü neredeyse aynıdır.

"...

Şevki Bey Birinci Büyük Millet Meclisinde de

–bundan yıllarca evvel–

yine böyle dev gövdesiyle yükselir

> *ve sağ kolunu yine öyle fırlatıp öne doğru*
> *her nutkunun sonunda*
> *–fakat böyle Kuran'dan âyet değil–*
> *şu beyti okurdu:*
> *'Nâmı insaniyete, imân ü vicdan nâmına,*
> *hakkı hürriyet yolunda fışkıran kan nâmına...'*

Grupların dışında muhalifti.

Cesurdu Topal Osmanı bile şaşırtacak kadar.

Onu ikinci seçimde mebus çıkarmadılar.

Dövüştü.

İstiklal mahkemesine düştü,

çıktı hapisten.

Halep'e kaçtı kavgaya dışardan devam için,

ve belki de Topal Osman'ı şaşırtacak kadar cesur değildi artık,

belki de biraz şantaj edası vardı bu kaçışta.

Halep'te çoluk çocuk aç kaldılar

Ve Şevki Bey:

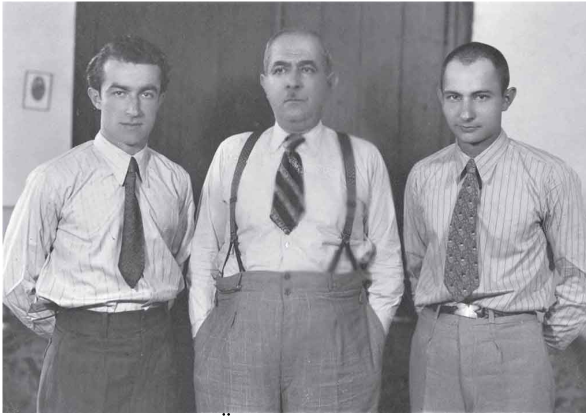
Anlaşılmamış bir kahramanın ölüsü yüreğinde

Ve hâlâ bu ölüden bile korkarlar, diye bir teselli,

Ve koltuğunda Protestan bir Kuran'la döndü memlekete Halep'ten.

..."

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 342-343)

Soldan sağa Orhan Kemal (M. Raşit Öğütçü), Abdülkadir Kemali Bey, Stkı Öğütçü (1943)

Ayaktakiler: Soldan sağa; Orhan Kemal, Alaaddin Bey (Deve), Sıhhiye Kâzım, Zabıtçı İsmail, Çorapçı Zeki Bey

Oturanlar: Soldan sağa; Sütçü Hasan, Nâzım Hikmet, Bobi Niyazi

YENİŞEHİR KÖYLERİNDE NÂZIM İZLERİ

Katırlı, Avdan, Ahi ve Samanlı Dağları ile çevrili, bereketli Yenişehir ovası… Uludağ'ın yamaçlarından kopup gelen seksen kilometre uzunluğundaki Göksu çayı, ovaya su verip Sakarya ırmağına katılır… Yenişehir'in Demirboğa köyünde Celil Kumarslan, Karasıl köyünde Yusuf İzzet Çakaloğlu, Alaylı köyünde Ahmet Zeybek… Nâzım Hikmet'le hapis yatanlardan yalnızca birkaçı…

Yusuf İzzet Çakaloğlu ve eşi Sadiye Hanım'ın uzun yıllar yaşadıkları Yenişehir ilçesine bağlı Karasıl köyü

Yusuf İzzet Çakaloğlu'nun evinde

AŞKI UĞRUNA HAPSİ GÖZE ALAN SUBAY

Yenişehir ilçesinden sekiz kilometre uzaklıkta bir köy, Karasıl köyü... Köyün dışında tarlaların ortasında, dış cephesi boyasız sıvalı, tek katlı mütevazı bir ev... Ekim, iki bin on bir... Yağmur yeni dinmiş, su birikintileri yerli yerinde... Yanımda Yusuf İzzet'in kadim dostları, Necati Baştürk ve Mustafa Ata... İki yıla yakın bir zamandır kapısı açılmayan Sadiye ve Yusuf İzzet'in evine yaklaştıkça heyecanım artıyordu...

Evin kapısında durduk. "İşte o pencere!" dedim içimden. Rengi soluklaşmış, yer yer çatlamış mavi çerçeveli tahta pencere...

Açılan kapıdan girdiğimizde önce fotoğraflar sonra da Sadiye Hanım'ın Nâzım Hikmet tarafından yapılmış imzalı yağlıboya bir tablosu karşılamıştı bizi... Nâzım, Sadiye Hanım'ın bir portresini yapmıştı. İzzet Çakaloğlu'nun Orhan Kemal'le olan fotoğrafı da yıpranmış olmasına rağmen orijinal hâliyle duruyordu... İzzet Çakaloğlu ve Orhan Kemal, Bursa Cezaevinde iki yakın arkadaş, iki yakın dosttur... Orhan Kemal'in *"büyük şairin"* cezaevine getirildiği haberini ilk paylaştığı mahkûmlardan biri de İzzet Çakaloğlu'dur.

"Bizim koğuşa geldim. İzzet, kitap okuyordu, benden aldığı Kira Kiralina'yı... Öteki mahpusların her biri bir işle meşgul, kimi maltızına kömür koyuyor, kimi yanmış maltızına küçücük tenceresini oturtmuş, kaynamasını bekliyor, kimi pirinç ayıklıyor, hiçbir iş yapmıyorlarsa toplanmış, yataklarına dayanmış, düşünüyor, bir kişi de gazete okuyordu.

İçim zorla tuttuğum sevinç kasırgasıyla dolu, İzzet'in yanına oturdum. O, kitaptan gözlerini ayırıp bana baktı..."

(Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl, s. 6)

Yaşanmış ve hafızaya kaydedilmiş onlarca olay, yüzlerce anı ile yıllar boyu Karasıl (Yenişehir) köyünde oturan, köylülerin anlatımına göre delikanlı bir insan, İzzet Çakaloğlu... Doksan sekiz yaşını devirmiş olmasına rağmen kendi işini kendi yapabilen asırlık bir çınar...

Ailesi Diyarbakır kökenli olan Çakaloğlu, İstanbul doğumludur. Daha sakin bir yaşam sürmek amacıyla İstanbul'dan Bursa'nın Yenişehir ilçesi Karasıl köyüne yerleşmiştir.

Yusuf İzzet Çakaloğlu'nun Nâzım Hikmet'le tanışmasında, sonraki yıllarda biricik eşi olacak Sadiye Hanım'a duyduğu derin aşkın da büyük payı vardır. Öyle bir aşk ki Harp Okulundan atılmayı göze

alan...

Yaşadıkları evin hemen her köşesinde birlikte çektirdikleri fotoğrafları görmeniz mümkündür. Bu fotoğraflara bakan herkesin Yusuf İzzet'in gözlerinin aldığı hâlden çıkaracağı sonuç: Ölesiye bir tutku ve sevgi yüklü bir büyük aşktır...

Yusuf İzzet Çakaloğlu (sağda) askerî lisede öğrenciyken

Yusuf İzzet Çakaloğlu (ortada), sağda Raşit Kemali (Orhan Kemal)
1940'lı yılların başında Bursa Cezaevinde

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde Sadiye Hanım'ın bu fotoğrafına bakarak yandaki resmi yapar

Sadiye Hanım'ın Nâzım Hikmet tarafından yapılan tablosu

DEMİRBOĞALI CELİL

"Babam, aslen Bulgaristan-Osmanpazarlı. Askerliğini Yenişehir'de yapmış. Gözü kara bir adam. İşgal yıllarında çete başı olan babam bundan ötürü kendini komutanlarına sevdirmişti. Komutanlar, Demirboğa köyüne gittiklerinde, onlara ziyafet çeken, buraların sayılı ağalarından biri varmış. Bir gün bu ağaya: 'Bizde yiğit, gözü kara bir asker var. Bunu senin kızlardan biriyle evlendirelim, sırtın yere gelmez' diyerek onu razı etmişler... Bizim köye yerleşmemiz de böyle olmuş.

...

Ruhsatsız silah bulundurmaktan 1949 yılında Bursa Cezaevine giren babam, aynı zamanda Demokrat Partinin Yenişehir Teşkilatı kurucularındandı. İçeri alınmasında bunun da payı olduğunu düşünüyorum. Ben 1934 doğumluyum. Bursa Cezaevine babamı ziyarete annem, ağabeyim ve hala çocuklarımla giderdim. Cezaevi ziyareti öncesi pazara uğrar, karpuz ve değişik meyveler alır, yola öyle koyulurduk. Oradakiler buna çok sevinirlerdi. Babam, hem kalp hastası olduğu hem de altı ay gibi kısa bir ceza aldığı için revirde, Nâzım Hikmet'le kalmıştı. Ben ve yanımdaki çocuklar onların kaldıkları odaya kadar giderdik. Ben, onu ve kaldığı odayı bugün gibi hatırlıyorum:

Nâzım Hikmet, çizgili bir pijama giymişti. Karyolasının üstünde uzanmış, elinde de bir kitap vardı. Bizi görünce kitabı kapatıp yastığının başucuna koyarak babama seslenmişti: 'Celil! Bu çocukların hepsi senin mi?' Babam da: 'Bunlar yarısı, yarısı da köyde!' diye cevap vermişti.

Nâzım Hikmet bizleri çok sevmişti. Babama ve bize başka başka sorular da sorardı. Okuyup okumadığımızı, öğretmenlerimizin cumhuriyeti anlatıp anlatmadıklarını...

Nâzım Hikmet, babamı çok sevmiş. Ona: 'Senin resmini yapacağım Celil' demiş. Ceviz çerçeveye gerdiği beze, başlamış babamın resmini yapmaya. Ama babam, Nâzım Hikmet'in karşısında sabit durmazmış. Nâzım Hikmet, ara ara seslenir, yüzüne bakıp tekrar gönderirmiş babamı."

Mustafa Kumarslan

Celil Kumarslan

Mustafa Kumarslan'la Demirboğa köyünde

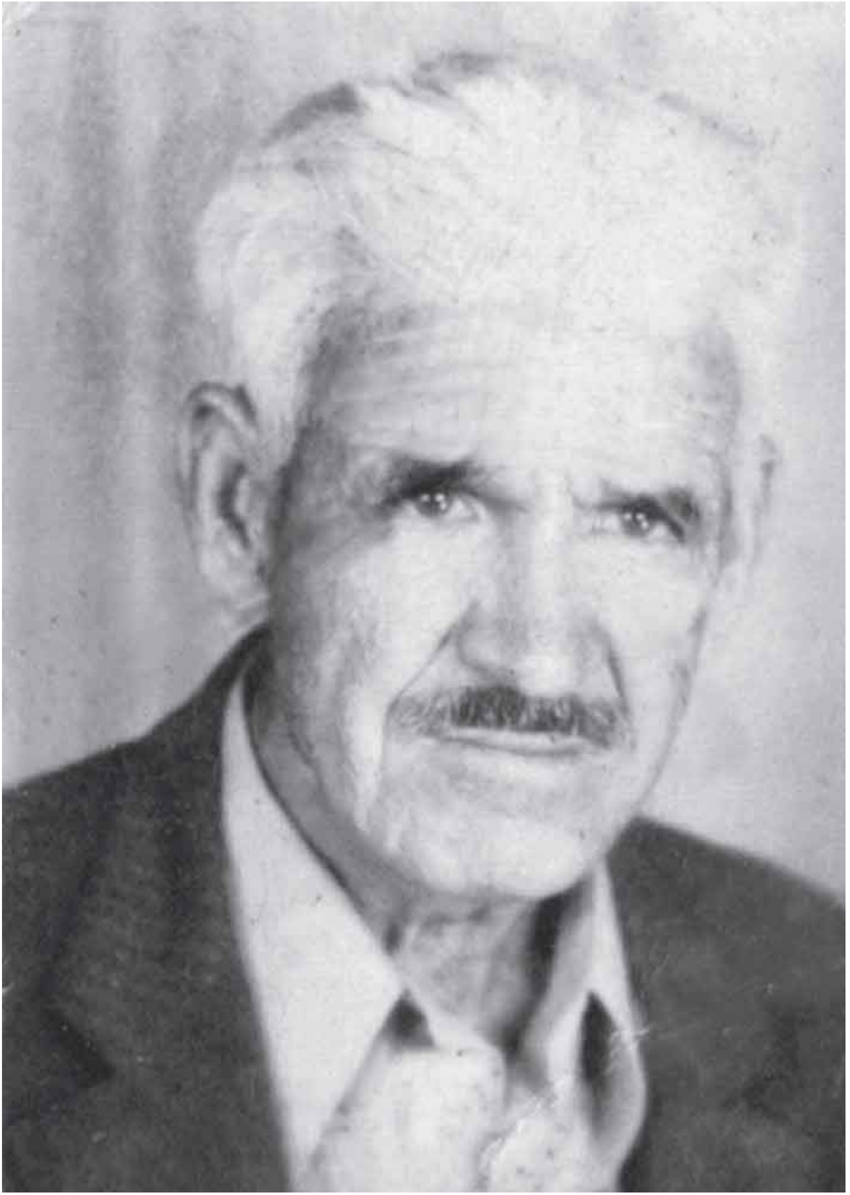
ALAYLI KÖYÜNDEN AHMET ZEYBEK

Ahmet Zeybek, Nâzım Hikmet'in doğumundan dokuz yıl sonra onunla aynı şehirde, Selanik'te doğmuştur. On bir-on iki yaşlarında, nüfus mübadelesi sonucu Selanik'ten göçüp İznik-Derbent köyüne yerleşen Ahmet Zeybek, sonraki yıllarda evlendiği kadının köyü olan Alaylı'ya göçmüştür…

Selami Zeybek, babasını şu sözlerle anlatıyordu:

"Ben ve kardeşlerim, babamın Nâzım Hikmet'le hapis yattığını sonradan öğrendik. O, bize zarar gelir düşüncesiyle Nâzım Hikmet'le ilgili anılarını, uzun yıllar boyunca bizimle paylaşmamıştı.

Nâzım Hikmet, ayrı bir odada kalırdı, inançlı bir adamdı. Özellikle gardiyanlar ondan çok çekinirlerdi. Cezaevi personelinden ve mahkûmlardan çok saygı görürdü. Disiplin suçu işleyen birinin dövülmemesi için, ona: 'Sana vurdukları zaman hatta vurmadan önce tüm sesinle 'İmdat, adam öldürüyorlar!' diye bağıracaksın, der. Bize de bu sesi duyduğunuz zaman elinizdeki madeni kap ve bardaklarla demir parmaklıklara vurarak 'İnsanlık yok mu, adalet yok mu, vicdan yok mu? İnsanlara işkence yapılıyor!' diye bağıracaksınız derdi. Nâzım Hikmet'in nasihatine uymuştuk, birçok mahkûm dayak yemekten kurtulmuştu…"

Ahmet Zeybek

Ahmet Zeybek

KARTALLI KÂZIM'LA BURSA'DA…

Nâzım Hikmet'in 1941 yılında Bursa Cezaevinde birlikte hapis yattığı Kartallı Kâzım hem *Kuvâyi Milliye* hem de *Memleketimden İnsan Manzaraları* adlı eserlerde adı geçen Kurtuluş Savaşı kahramanıdır… Asıl adı İbrahim Göleber olan Kartallı Kâzım, Pendik (İstanbul) ilçe sınırları içinde Yayalar köyünde 1895 yılında doğmuştur.

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde tanışıp arkadaş olduğu Kartallı Kâzım'ın da portresini yapmıştır. Bahçıvanlığın yanı sıra demiryollarında da çalışan İbrahim Göleber, ülkesi işgal altındayken hiç kimsenin bilmediği, gizli bir kahramandır. Onun direnişe katkısını, tarihe tanıklığını ve kişiliğini şiirleştiren Nâzım Hikmet; Bursa'da tamamladığı *Kuvâyi Milliye Destanı*'nda onu ölümsüzleştirir.

Nâzım Hikmet'in Kuvâyi Milliye Destanı 6. Baptaki dizelerinin son bölümü, Kartallı Kâzım'ın öyküsünü anlatır:

"…

Demek istediğim,

böyle günlerde bile böyle bir adamı bile bu çeşit öldürüp

ortalık duruldukta, yıllarca sonra mehtaba baktığın vakit

üzüntü çekmemek için,
ya insanlarda yürek dediğin taştan olacak,
yahut da dehşetli namuslu olacak yüreğin,

Kâzım'ınki taştan değildi çok şükür,

fakat namuslu.

Ne malûm? Dersen:

Dövüştü pir aşkına,

yaralandı birkaç kere

ve saire.

Ve kavga bittiği zaman

ne çiftlik sahibi oldu, ne apartıman.

Kavgadan önce Kartal'da bahçıvandı,

kavgadan sonra Kartal'da bahçıvan...

(Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye, s. 67)

Kartallı Kâzım (İbrahim Göleber)

Kartallı Kâzım'ın (İbrahim Göleber) Bursa Cezaevinde Nâzım Hikmet tarafından yapılan portresi

Kartallı Kâzım (İbrahim Göleber) Heykeli (İstanbul)

ANTEP CANAVARI

Yıl, bin dokuz yüz kırk bir. Sabaha karşı Bursa'ya ulaşan mahkûmları, tarihi binanın önünde onlarca polis ve jandarma beklemektedir. Bursa Cezaevine girer girmez üstleri soyulup tek bir donla kalakalan Abdullah ve arkadaşları, cezaevinin zemin katında bulunan kanalizasyona atılırlar. Küfürler, hakaretler...

Antep Canavarı olarak anılan Abdullah Palaz, 740 yıl hapis cezasının yanında dört kez idam cezası almış, otuz sekiz ayrı cezaevinde toplam kırk sekiz yıl hapis yatmıştır. Üç yüzle beş yüz arasında yaralama olayına karışan Abdullah Palaz'ın kayıtlara geçmiş cinayet sayısı kırk üçtür. Onun, yaralama ve öldürme olayına karışmadığı tek dönem, Bursa'da Nâzım Hikmet'le aynı koğuşta kaldığı o kısa dönemdir.

"...

Antepliler silâhşor olur,

uçan turnayı gözünden

kaçan tavşanı ard ayağından vururlar

ve arap kısrağının üstünde

taze yeşil selvi gibi ince uzun dururlar.

Antep sıcak,

Antep çetin yerdir.

Antepliler silâhşor olur.

Antepliler yiğit kişilerdir.

..."

(Nâzım Hikmet, Kuvayi Milliye, s. 17)

"Sen haksızlıkların üzerine silahla gidiyorsun. İnsan sevgini, haksızlık yapanı öldürerek göstermek istiyorsun. Ben bu işi kalemimle yapıyorum. Kalemimle anlatıyorum. Senin silahın patladığı yerde kalır. Benim kalemim ise bu haksızlıkları anlatarak bir gün bu düzeni patlatır, anladın mı?'

Hiçbir şey anlamamıştım ama bu dev gibi adamı çok sevmiştim...

Nâzım Baba, günde on dakika konuşuyorsa on beş saat yazı yazıyor. Bize okuyor yazdıklarını. Okuduklarını yavaş yavaş da

anlamaya başladık. Söylediği sözler çok hoşumuza gidiyor. Bu arada ben avukatım vasıtasıyla Nâzım Baba’nın yazdığı bazı yazıları dışarı çıkarıyorum, söylediği adrese ya da kişilere göndertiyorum.”

Abdullah Palaz (Antep Canavarı)

NECATİ AKGÜN'ÜN UNUTAMADIĞI…

1925 yılında Pazaryeri'nde doğan Necati Akgün, ilkokulu bitirdikten sonra Bursa Erkek Lisesi orta kısmına girer. Askerliğini bitirdikten sonra, şu an hâlâ sürdürdüğü gazetecilik mesleğine, kendi gazetesini çıkararak başlar.

"Nâzım Hikmet'i 1941-42'den beri tanırım. Cezaevinde çeşitli işlerinin yanı sıra çorap işiyle de uğraşıyordu. Cumartesi günleri jandarma eşliğinde Bursa Koza Han'a gelir, Hafız Yahya Laleoğlu'dan iplik alır, hesap görürdü.

Laleoğlu'nun oğlu İsmail benim sınıf arkadaşımdı. Ben gençlik yıllarımda ve yazları Kapalıçarşı'da çalışırdım. İsmail Bursa Cezaevine iplik götürürken ben de onunla giderdim. Yedi sekiz kez gittim. O, Orhan Kemal'le beraberdi. Nâzım bu kısacık anlarda dahi bizimle sohbet eder ve yazdıklarını okurdu. Hiç unutmam bir gün sarı kâğıtlar üzerine yazdığı Memleketimden İnsan Manzaraları başlıklı bir yazısını verdi ve benden bu yazıdaki anlamını bilmediğim kelimelerin altını çizmemi istedi. Yazıyı okumuş ve anlamadığım çok az kelimenin olduğunu görmüştüm. Belki de onun bu önemli eserini ilk okuyanlardan biriydim. Bu fotoğraf da hiç unutmam, Bursa Cezaevine malzeme götürdüğüm bir gün çekilmişti.

Nâzım Hikmet, benim yağlıboya resmimi de yapmıştı fakat 1980 darbesinde o da yakıldı. Nâzım'ı en son 1950'de cezaevinden çıktıktan sonra Beyoğlu'nda Ağa Cami'nin önünde gördüm. Bana, İpek Film Stüdyolarında 'Allah'ın Cenneti' adlı filmi çektiklerini söylemişti."

Ayakta ortada Orhan Kemal, Nâzım Hikmet, öndeki genç Necati Akgün (1942)

Necati Akgün (2010)

HAFIZ YAHYA LALEOĞLU NÂZIM'A İPLİK VERİP ÇORAP ALIYORDU

Cemal Laleoğlu:

"Makedonya doğumlu dedem Balkan Harbi çıkınca İstanbul'a göç etmiş, burada medrese eğitimi görmüştür. Kendisi hem hafız hem hocadır.

Sonraki yıllarda Bursa'ya yerleşen dedem Hafız Yahya Laleoğlu, Koza Han'da bir dükkân açmıştır. Açtığı dükkânda bir yandan iplik vb. satışı yaparken diğer yandan elde dokuduğu çorapları satarmış. Babam ve Necati Akgün dedemin yanında çalışmışlar. Dedem bir süre sonra çorap işini Bursa Cezaevinde hapis yatan Nâzım Hikmet ve arkadaşlarına havale etmiş. Cezaevine iplik götüren babam ve Necati Akgün, Nâzım Hikmet ve arkadaşlarının dokudukları çorapları da dükkâna getirirlermiş. Nâzım Hikmet de bizim dükkâna sık sık gelir, dedemle hesap görürmüş..."

"Ben burada çorap makinesi değil iki adet dokuma el tezgâhı kurdum. Tezgâhları krediyle temin ettim. Ceste ceste parasını ödeyeceğim. Fakat asıl mesele iplik meselesi: Onun için de İktisat Vekâleti'ne Dayı Paşa vasıtasıyla bir istida yazdım. Eğer lazım geldiği kadar iplik alabilirsem, sen ve ben sıkıntı çekmeden geçinebileceğiz. Haydi hayırlısı."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar -1, s. 237)

Nâzım Hikmet dokumada kullanacağı ipliklerin bir bölümünü de Bursa'da hâlâ faaliyette bulunan Kültürpark civarındaki İpekiş fabrikasından temin etmektedir.

"Benim İpekiş'ten alınacak iplik, ipek işi yine sarpa sardı. Ama uğraşıyorum. Dayımdan da henüz bir haber çıkmadı, onun da peşini bırakmayacağım."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar -2, s. 232)

Hafız Yahya Laleoğlu, sol başta oturan

Hafız Yahya Laleoğlu, ortada

KOZA KOOPERATİFİNİN (KOZABİRLİK) BROŞÜRLERİNDE NÂZIM'IN İMZASI VARDIR

Bursa'da bir dönem İpekçilik Kooperatifi'nin broşürlerini de hazırlayan Nâzım Hikmet, buradan kazandığı parayı Piraye ve Kemal Tahir'e göndermiştir.

Nâzım Hikmet, Piraye'ye yazdığı 27 Eylül 1942 tarihli mektubunda broşürlerden alacağı parayı, ona göndereceğini belirtmektedir:

"... İpek işi yolundadır. Dün Muhiddin geldi. O, koza kooperatifinin idare meclisi reisi imiş. Konuştuk. Broşürlerin parasını doğrudan doğruya sana yollayacaklar."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar -1, s. 348)

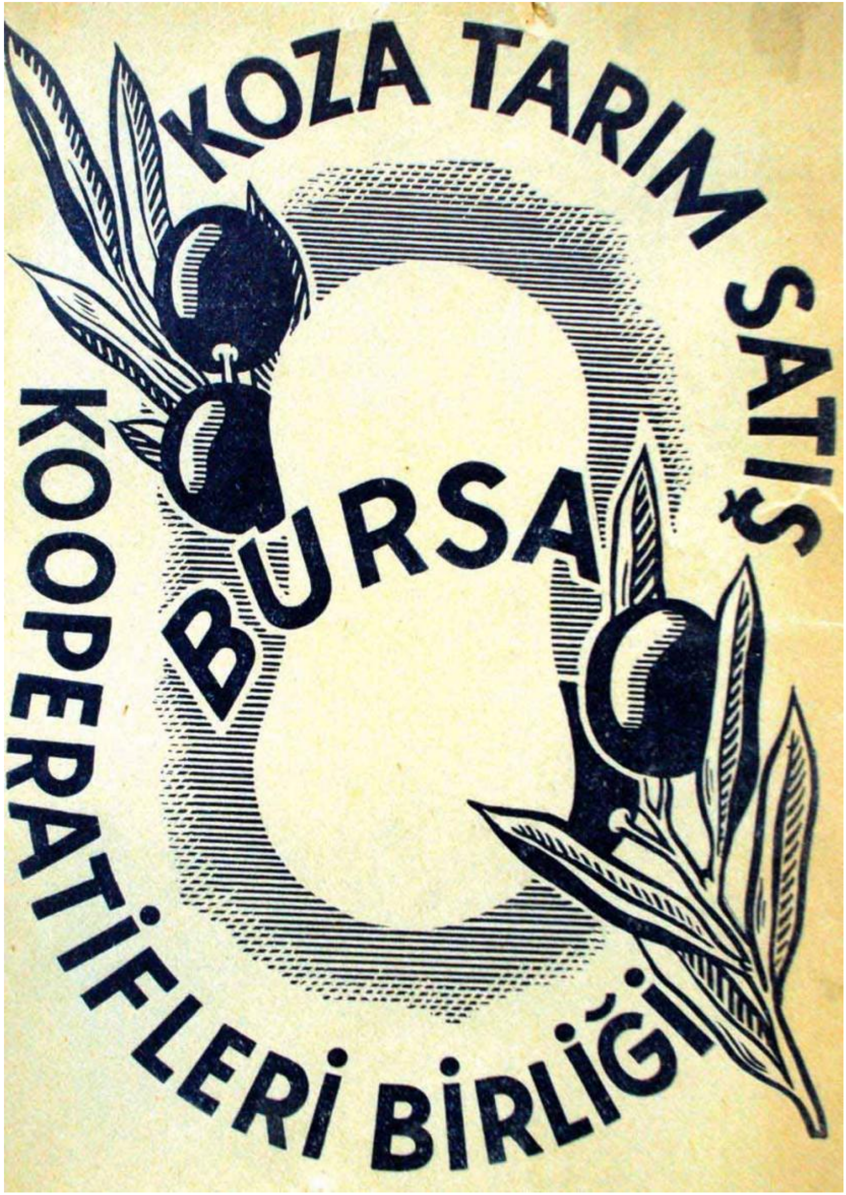
Mektupta adı geçen isim, bir dönem Bursa Belediye Başkanlığı yapmış, Paşa Çiftliği'nin sahibi Muhiddin (Muhittin) Dinçsoy'dur. Dinçsoy, Kozabirlik'in 1940-1950 yılları arasındaki Yönetim Kurulu Başkanlığını da yürütmüştür.

Kozada çalışan Bursalı genç kadınlar (Kozabirlik arşivi)

Kozada çalışan Bursalı genç kadınlar (Kozabirlik arşivi)

Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği afişi

Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği afişi, kitap-5

NÂZIM HİKMET, HAŞİM İŞCAN'DAN ŞİKÂYETÇİ OLUR

Haşim İşcan,1933'te Siverek kaymakamlığı ile başlayan yöneticilik yaşamını Tekirdağ, Erzurum, Antalya, Bursa ve Samsun illerinde valilik yaparak sürdürmüştür. Onun Bursa Valiliği, 14.09.1945 - 01.08.1950 tarihleri arasındadır.

Bursa Valisi Haşim İşcan'ın; dokumacıların yıl sonu kârlarından alacakları payları, kurduğu *Bursa'yı Güzelleştirme Cemiyeti'*ne aktarması ve mahkûmların kooperatif üyesi olamayacaklarını öne sürmesi üzerine Nâzım Hikmet, dönemin valisinden şikâyetçi olur. Mahkûmlar, o yıllarda dokuma tezgâhları ve pamuk ipliğini Ticaret Bakanlığının emriyle alıyorlardır. Nâzım Hikmet'in dokuma işçisi ve kooperatif üyesi olarak yaptığı şikâyet Ticaret Bakanlığına ulaşmış ve olayın yerinde incelenmesi için müfettiş görevlendirilmiştir.

Bakanlık müfettişi Taha Toros; hem vali hem Nâzım Hikmet'le görüşmek ama aynı zamanda şikâyeti yerinde incelemek üzere Bursa'ya gönderilmiştir...

Nâzım'ın Bursa Cezaevinde dokuma işini birlikte yürüttüğü mahkûmlardan biri de o yıllardaki koğuş arkadaşı olan Alaaddin Özedar'dır.

"Cezaevinde dokumacı mahkûmlardan, Nâzım Hikmet'le Alaaddin Özedar aynı odada kalıyordu. İkisi de Batı dillerine aşina, kültürleri renkli kişilerdi.

Benim müfettiş olarak şikâyetlerini dinlemek üzere gittiğimde Nâzım Hikmet, arkadaşı Alaaddin Özedar'ın portresi üzerinde çalışıyordu."

(Taha Toros, Nâzım Hikmet, s. 151)

"Vagonlar geliyorlar sallanarak.

'– Usta!..'

Alaeddin döndü kömürcü İsmail'e

"– Ne var İsmail?"

"– Usta ne olacak bu harbin sonu?"

"– İyi olacak."

"– Nasıl yani?"

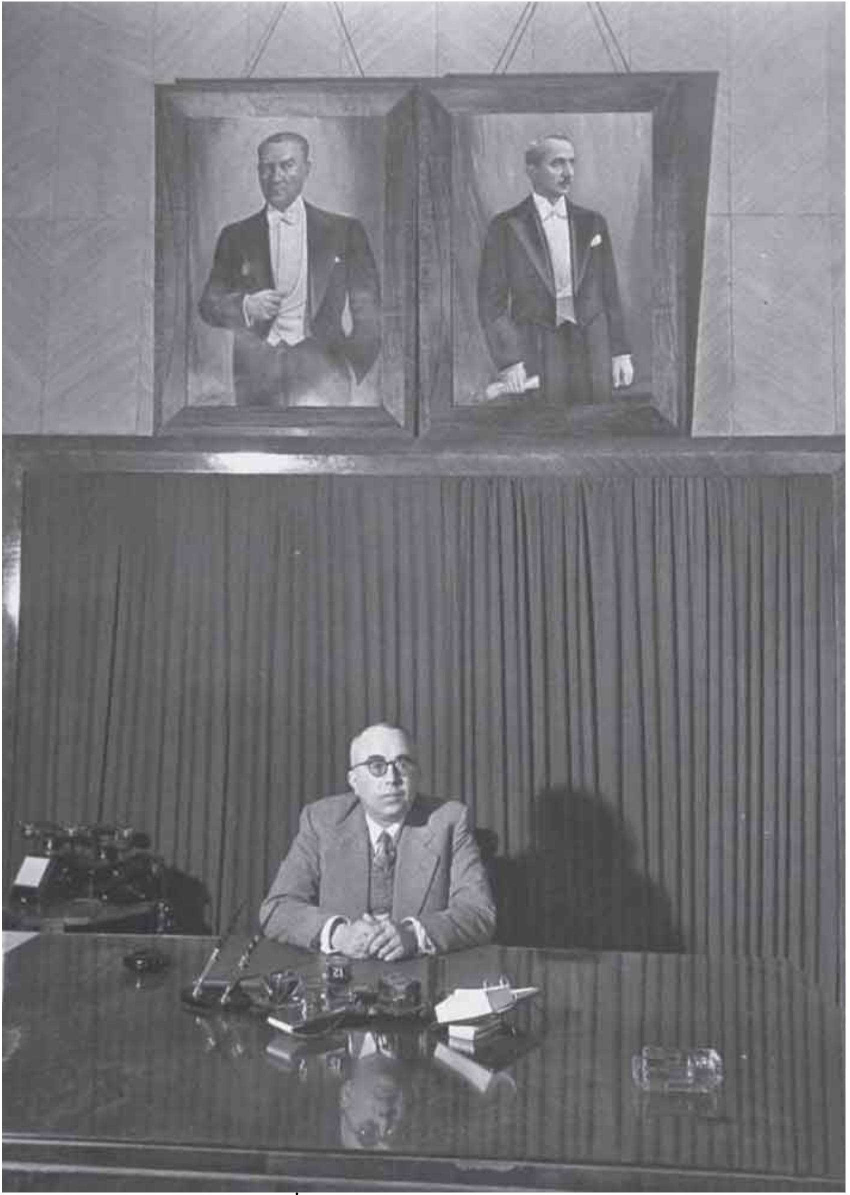
“– Yemekli vagonda rakı içeceğiz.”

“– Biz mi?”

“– Biz.”

...

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 30)

Haşim İşcan, 1940'lı yılların Bursa Valisi

BURSA'NIN SEÇKÖY'ÜNDEN İBRAHİM BALABAN

1921 yılında Bursa Seçköy'de dünyaya gelen Balaban, doğduğu köyün üç yıllık okulunu bitirir. 1937 yılının son günlerinde, henüz 16 yaşındayken Hint keneviri yetiştirmek suçundan cezaevine girer. Altı ay hapis ve 16 bin lira para cezasına çarptırılır. Ancak para cezasını ödeyemeyince üç yıl cezaevinde kalır. Cezasının bitmesine çok az bir zaman kala dört mahkûmun saldırısına uğrayan Balaban, cezaevinden çıktıktan sonra evlendiği gün, düğün evini basan hasmını öldürür ve yeniden cezaevine girer. 1942 yılında Bursa Cezaevinde Nâzım Hikmet'le tanışır ve onun çırağı olur. 1945 yılında İmralı Cezaevine gönderilir. 1948 yılında komünistlikten tekrar Bursa Cezaevine sürülür. 1950 affıyla dışarı çıkar. 1953 yılında ilk resim sergisini açar. 1961 yılında resimlerinden dolayı altı ay tutuklanır.

Yaşamı boyunca iki binden fazla tablo üreten Balaban, elliden fazla sergi açar ve on bir kitap yayımlar...

Balaban, Nâzım Hikmet'le Bursa Cezaevinde hapis yatan ve yaşayan en önemli Bursalı tanık; Orhan Kemal'le birlikte usta şairden feyz alan iki önemli isimden biridir.

Nâzım Hikmet'le ilk kez cezaevi berberinde karşılaşan Balaban, ondan resim tekniğini öğrenir. Sadece resim tekniğini öğrenmekle kalmaz, Nâzım Hikmet'ten sosyoloji, felsefe ve ekonomi-politik dersleri alır. Vatan gazetesinde Nâzım Hikmet'in de desteğiyle şu haber çıkar:

”Cezaevinde yetişen ressam”

Bunun yanı sıra Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e yazdığı bir mektupta Balaban için şunları söyleyecektir:

“Ben burada bir ressam Yunus Emre keşfettim. Köylü, orta köylü, köy mektebinde okumuş, on sene cezası var, berberlik ediyor içerde. Ben resim yaparken başımdan ayrılmaz; nihayet bir gün boya istedi, verdim ve ilk iş olarak aynada kendi resmini yaptı. İkinci portre bir şaheserdi ve şimdi üç aydır şaheser portreler yapmakla meşgul. Bütün boyalarımı ona verdim. Yaptığı resimleri Burhan Toprak'a yolladım. Müdeiumumi (savcı) de ilgilendi. Sahici milletimle bir kere daha sahiden övündüm. Kabil olsa sana, yaptığı portrelerden birini göndereceğim.

Mânâ, ifade, kompozisyon, renk, hacim falan filan bir harika. Şiir yazmaya, okumaya da dehşetli merakı var. Hayranım köylüme...”

(Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar, s. 213)

İbrahim Balaban, *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın Köylü Ressam Ali'sidir. Manzaralar'ın bu bölümünde Nâzım Hikmet, Balaban'ın içeri giriş ve resme başlayış öyküsünü anlatmaktadır:

"Köylü Ressam Ali 25'inde vardı.

Ağanın oğlunu vurmuştu bir kız meselesinden.

Kâat gibi beyazdı yüzü.

Gözleri bir buzağının altın gözleriydi

ve dudakları kalın, kırmızı,

Ali diplomalıydı üç sınıflık köy okulundan.

Üç ay önce başlamıştı yağlıboya resme.

Halil'i bir gün resim yaparken gördü.

Uzun parmaklarını ilk önce çekinerek

Sonra cesaretle tuvale sürdü.

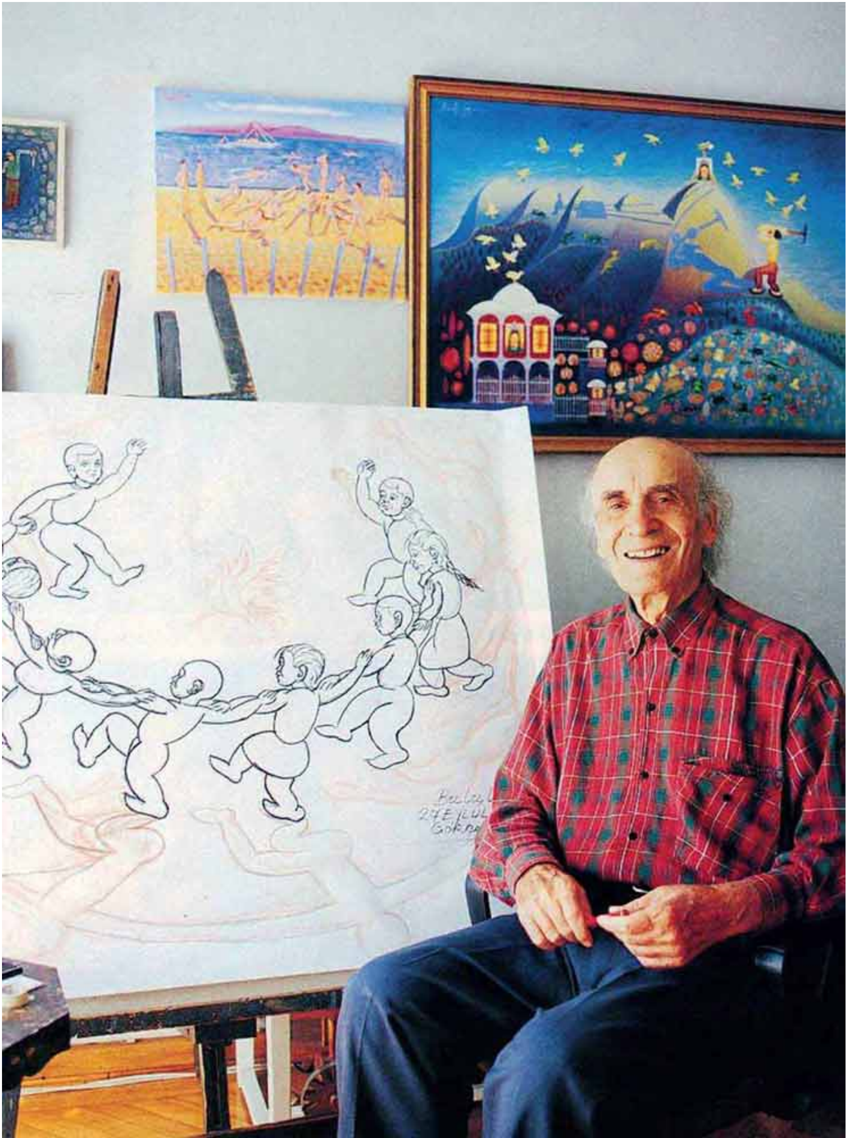
Sonra sıcak soluğu ayrılmadı Halil'in ensesinden iki gün."

...

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 444)

İbrahim Balaban'ın tahta üzerine yaptığı yeğeni Ali Balaban'ın resmi

İbrahim Balaban

İşte seyreyle gözüm, hünerini Balaban'ın
İşte şafak vaktı, Mayıs ayındayız.
İşte aydınlık:
akıllı, cesur, taze, diri, insafsız.
İşte bulut:
kaymak gibi lüle lüle.

İşte dağlar:

hem de mavi, hem de serin.

İşte sabah seyranı tilkilerin:

uzun kuyruklarında ışık,

sivri burunlarında telâşları...

...

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, s. 159)

GÜNEYBUDAKLAR'DAN MEHMET ÖYDEŞ

Mehmet Öydeş (Özdeş), Nâzım Hikmet'le Bursa Cezaevinde, Balaban'la hem Bursa hem de İmralı Cezaevinde hapis yatmış...

Rıza Öydeş:

"1937 yılında içeri giren babam, cinayet iddiasıyla idamla yargılanıp hafifletici nedenlerden 30 yıl hapis cezası alır. O, fazlaca konuşmayı sevmeyen, sakin bir insan olduğu için diğer mahkûmlarca çok sevilirmiş."

Mehmet Öydeş'e, İbrahim Balaban'ın anılarında da rastlamaktayız:

"... Adada mahpus olan iki arkadaşım vardı: Selçukgazili Ahmet'le Güneybudaklı Mehmet. Onlara yakındım. Bursa Mahpushanesi'ne sürülmek mi yoksa çöpçülük yaparak resim yapma olanağını da elde etmek mi?"

(İbrahim Balaban, Nâzım Hikmet'le Yedi Yıl, s. 63)

"Marangoz ve dokuma atölyelerinden de bahsederdi babam, hem Bursa hem İmralı'da varmış bunlardan. Bir de sebze meyve bahçelerinden... Babam, İmralı'da mahkûmların ekip başıymış..."

"...

Ekip başı Mehmet, ayağını değiştirip gözlerini kısarak nişan alır gibi bir vakit baktı rol yapan Cavit hocaya:

Seni şeytan aldatmış, sen de beni aldatacaksın, öyle mi?

Gülüşmeyin yahu! Ben sizin gibi gezemem...

Gezemezmiş şuna bak! Bu gezdiklerin ne?

Günahı ekip başının boynuna..."

(İbrahim Balaban, Şair Baba ve Damdakiler, s. 200)

İbrahim Balaban, Güneybudaklı Mehmet Öydeş'in resmini yaptığı o günü Şair *Baba ve Damdakiler* kitabının iki yüz on üçüncü sayfasında da anlatmıştı... O günü, o anı düşündüm. Bir anın resmedilişini önce okumuş, ardından dinlemiş, şimdiyse görmüştüm...

"... İbram Ali de özgür sayılır. İşte bak, resim yapıyor çünkü: Güneybudaklı Mehmet'i almış karşısına... Mehmet, sabahtan akşama dek model durdu kıpırdamadan. İbram Ali, en mutlu günlerinden birini yaşadı o gün...

Resim bitti, akşam oldu…”

Ayaktakiler: soldan sağa; İbrahim Balaban, Rasim Şahin, oturanlar; Ahmet Eren, Mehmet Öydeş (12 Ocak 1947 İmralı Cezaevi)

Mehmet Öydeş, İmralı Cezaevinden tahliye olurken çektirdiği fotoğrafın arkasına bir not düşmüş

Mehmet Öydeş (sağda), cezaevi merdivenleri önünde (1940'lı yıllar)

Nâzım'ın öğrencisi Balaban tarafından yapılan
Güneybudaklı Mehmet Öydeş'in tablosu

GEDELEKLİ SÜLEYMAN REİS

Gedelekli Süleyman (Ersöz), 1910 yılında Bursa Orhangazi ilçesinin Gedelek köyünde doğar. Annesini, ardından babasını çok genç yaşta kaybeder. Köyünde çiftçilikle uğraşır.

İkinci Dünya Savaşı yılları... Köyde ailesel nedenlerle çıkan kavgada birini öldüren Süleyman, on iki yıl hapse mahkûm olur. Yedi yıl hapis yatar. Bursa Cezaevi ve İmralı'da geçirdiği hapislik yıllarında Nâzım Hikmet ve İbrahim Balaban'la tanışır. Askerliğini bahriyeli olarak yaptığından İmralı Cezaevinde denizle ilgili işlerde çalıştırılır.

"Adanın üstü böylesine canlı ve kıpırtılıyken denizin yüzü cam gibi durgundu. Balık ekibinden iki kayık güvercinli su açıklarında sardalye avına çıkmışlardı. Kayıkların içlerinde tayfalar, bırakmışlar küreklerini. En ufak bir kıpırtı yapmadan sessiz bekliyorlardı, dua dinler gibi Süleyman Reis'ten gelecek emri. Gedelekli Süleyman, direğin üstünde, karakaşlarının altından keskin gözlerle bakıyordu mavinin içindeki gümüşsü kıpırtılara..."

(İbrahim Balaban, Şair Baba ve Damdakiler, s. 204-205)

Gedelekli Süleyman Ersöz (sağda), 1960'lı yıllar

“BURSA CEZAEVİNİN MUHTEREM MÜDÜRÜ” YÜZBAŞI TAHSİN

1890 yılında İznik’te doğan Hasan Tahsin Akıncı, Anadolu’ya Kafkaslardan göç eden Cambazlar Mustafa’nın dört çocuğundan biridir. İstanbul’da hukuk öğrenimi görürken eğitimini yarıda bırakıp 1 Nisan 1915’te Çanakkale Savaşlarına gönüllü olarak katılır. Üçüncü Kolordu Süvari Bölüğünde savaş bitinceye kadar savaşır. Savaş sonucunda *Harp Madalyası* ile ödüllendirilerek teğmenliğe terfi ettirilir.

Daha sonra Kafkasya Cephesindeki savaşlara katılır. Cesaret ve başarılardan dolayı Gümüş *Liyakat Madalyası* verilerek üsteğmenliğe yükselir.

Buradan Suriye Cephesine gönderilir. İngilizlere karşı ön saflarda savaşır. Osmanlı Ordusu’nun Filistin-Kanal Harekâtı sırasında esir düşer. İngilizlerin elinde bulunan İskenderiye Esir Kampı’nda sekiz ay tutsak kalır.

1918 yılında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması sonucu serbest bırakıldıktan sonra İznik’e döner...

Anadolu’nun işgali bu genç yurtsever subayı tekrar harekete geçirir. İznik Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurar ve başkanlığını yapar. Aynı yıllarda topladığı İznikli gençlerle ilk Kuvâyi Milliye birliği olan, *Millî Targan Bey Taburu*’nu oluşturur.

Batı Cephesinde savaşlar başlayınca, 41. ve 24. Alaylar içinde Yunanlılara karşı savaşır. Yüzbaşılığa terfi eder. Bu savaşlar sırasında o dönem Batı Cephesi Komutanı olan Ali Fuat Cebesoy’un yaverliğini yapar. O, Ali Fuat Paşa’dan sonra bu göreve getirilen İsmet İnönü’yle de yakın temas içindedir...

Hasan Tahsin Akıncı, Afyon-Dumlupınar Savaşlarında yine ön saflardadır. Büyük Taarruz’un ardından savaşlarda gösterdiği üstün çaba nedeniyle TBMM tarafından *Takdirname* ve İstiklal Madalyası ile ödüllendirilir.

Tüm bu yaşanılanlar ileriki yıllarda Memduh Ün’le beyaz perdede ölümsüzleşecektir...

Senaryosunu Oğuz Özdeş’in yazdığı, yönetmenliğini Memduh Ün’ün yaptığı, başrollerinde Orhan Günşiray, Nebahat Çehre ve Pervin Par’ın oynadığı *Dağ Başını Duman Almış* adlı 1964 yapımı film, Kurtuluş Savaşı yıllarında Yunan İstihbarat Teşkilatı içine

girmek için görevlendirilen Yüzbaşı Hasan Tahsin Akıncı'nın öyküsünü anlatmaktadır.

Savaşların bitmesi üzerine Bayındırlık Bakanlığında Daire Müdürlüğü görevine getirilen Hasan Tahsin Akıncı, ardından onun Nâzım Hikmet'le tanışmasını sağlayacak Bursa Ceza ve Tevkif Evi Müdürlüğü görevine getirilir.

"Karıcığım,

Bursa'ya geldiğime dair çektiğim telgrafı herhalde almışsındır. İşte telgraf gibi bir mektup daha... Rahatım iyidir. Müdürümüz kibar bir zat. Dayımın vaktiyle yanında çalışmış.

Seni beklemekten başka işim yok. Doğru hapishaneye gel. Öyle hasretim ki sana...

Anneme telefon edip Bursa'ya geldiğimi bildir. Ona da ayrıca mektup yazacağım sonra.

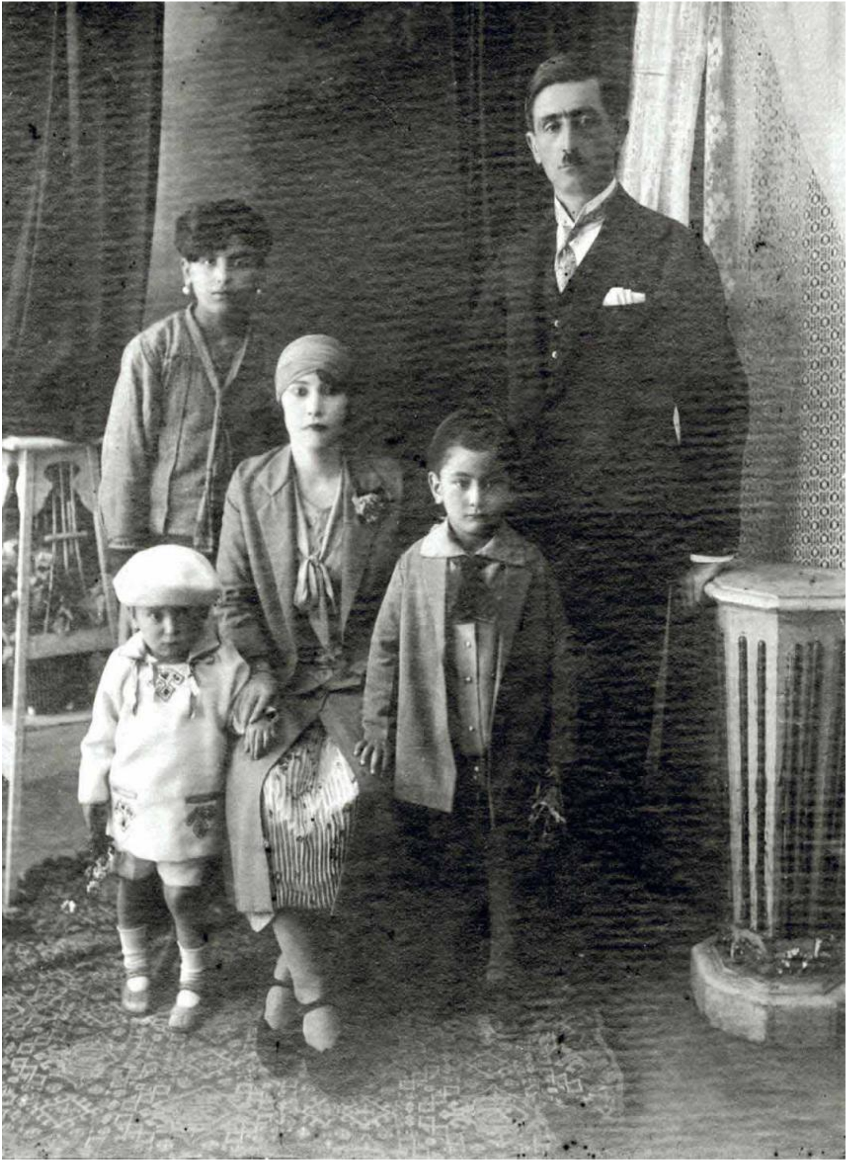
..."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar -1, s. 200)

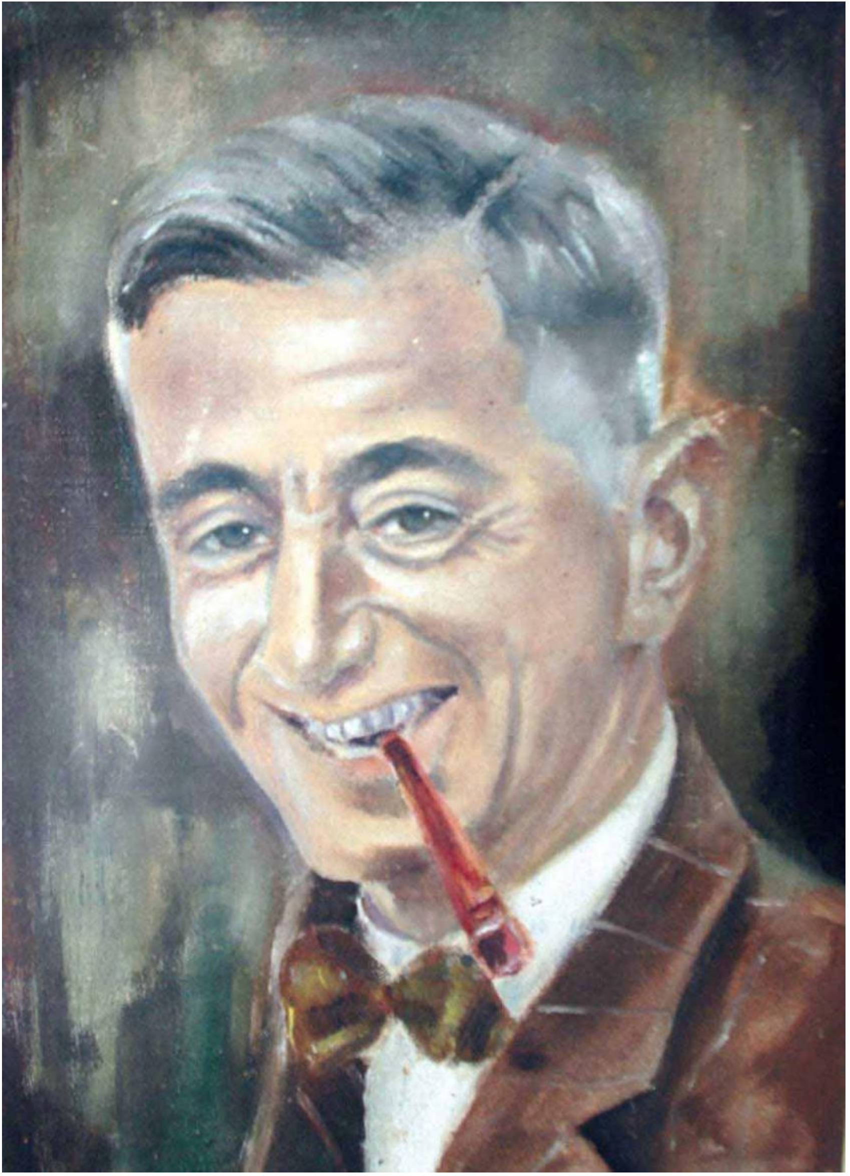
Yer, Nâzım Hikmet'in adına şiirler yazdığı İznik Gölü kıyısı. Torun Akıncı'nın evi, Nâzım Hikmet'in anılarıyla doluydu. Nâzım Hikmet, hapis yattığı yıllarda cezaevi müdürü olan Tahsin Akıncı'nın da portresini yapmıştı.

Bursa Cezaevi Müdürü Hasan Tahsin Akıncı'nın yaşamını anlatan Dağ Başını Duman Almış filminin afişi

Bursa Cezaevi Müdürü Hasan Tahsin Akıncı ve ailesi, 1920'li yıllar

Nâzım Hikmet tarafından yapılan Hasan Tahsin portresi

MÜDÜRÜN KIZI ŞEHNAZ

1928 doğumlu olan Bursa Cezaevi müdürünün kızı Şehnaz, sık sık cezaevine gelir. Nâzım'dan edebiyat dersleri alır. Onun bazı şiirlerinin dışarı çıkmasını sağlar.

Nâzım Hikmet, Piraye'ye yazdığı bir mektupta Bursa Cezaevi Müdürü Tahsin Akıncı'nın kızı Şehnaz için destek ister:

"Karıcığım,

Uzun mektubunu aldım, canıma can katıldı. Evvela işleri konuşalım:

1- Müdür Beyin kızı bize geçen yıl göndermiş olduğunuz şartlara haizdir. Bursa Necatibey Kız Enstitüsünün üçüncü sınıfını bu yıl bitiriyor. Şartlardan biri buydu. Tamam. 8.8.928 yılında, İzmir'de doğmuştur, yaşı müsait. Adı: Şehnaz Akıncı... Adresi: Bursa Cumhuriyet Caddesi No: 300. Girmek istediği yer: Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü'ne leyli olarak..."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2 s. 44-45)

Nâzım Hikmet'in Şehnaz'ı göndermek istediği Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsünün o yıllardaki felsefe öğretmeni Nazife Cemgil'dir. Nâzım Hikmet Bursa'da hapistedir. Cezaevi Müdürü Tahsin Akıncı'nın kızı Şehnaz, Nazife Hanım'ın öğrencisi olur. Sabiha Sertel, *Tevfik Fikret İdeolojisi ve Felsefesi* adlı kitabını Bursa'ya, Nâzım'a göndermek ister. Bu nedenle Nazife Hanım, öğrencisine bir mektup yazarak babası aracılığıyla kitabın iletilmesini sağlar. Daha sonra okulda yapılan bir aramada mektup, Şehnaz Akıncı'nın dolabında bulununca Nazife Hanım, kovuşturmaya uğrayıp başka bir okula sürülür...

Şehnaz Hanım Nâzım İçin Destek İsteyenler Arasında

8 Nisan 1950 tarihinde, Nâzım Hikmet Bursa Cezaevinde açlık grevine başlar. Bu nedenle İstanbul'a nakledilir. Nâzım'ın affedilmesi için imza kampanyası başlatılır.

15 Mayıs 1950 tarihinde İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği, *Nâzım'ı Kurtarınız* başlıklı bir bildiri dağıtır ve Lâleli'deki Çiçek Palas Oteli'nin salonunda bir toplantı düzenler. Bir dönemin Bursa Cezaevi Müdürü olan Tahsin Akıncı'nın kızı Şehnaz Akıncı, düzenlenen toplantıda Nâzım'dan bir şiir okur ve *Yaşasın komünizm* diye bağırır. Polisler, Şehnaz Hanım'ı alıp götürürler. Olaylı toplantıdan sonra Nazife Cemgil ve öğrencisi Şehnaz Akıncı

gözaltına alınır.

Çıkarıldıkları mahkemeyi izleyenler arasında o yıllarda henüz stajyer olan Avukat İlhan Selçuk da vardır... Yargılama sonucu hüküm giyen Şehnaz Hanım, sonraki günlerde memuriyetten uzaklaştırılır.

Hasan Tahsin Akıncı, halasını şu satırlarla anlatır:

"Halam Şehnaz, Nâzım'ın hayranıydı. Onun şiirlerinden bazılarını dışarı çıkaran da Şehnaz halammış. Kız Enstitüsü mezunu olan halamın tayini ilk olarak Antalya'ya çıkar. Sonraki yıllarda İstanbul'a gelir. İstanbul'da ona Nâzım Hikmet'in yakınları; fakat bunlar içinde özellikle Baştımar ailesi sahip çıkar. Öğretmenliği bırakan halam, terziliğe başlamış ve daha sonraki yıllarda Paris'e gitmiş. Bursa'da Nâzım Hikmet'i ziyarete geldiği zaman tanıştıkları ünlü ressam Abidin Dino, Paris'te halama sahip çıkmış. Dönemin birçok ünlü ismiyle dost olan halamı, 2004 yılında kaybettik..."

Şehnaz Akıncı (soldan ikinci), Bursa Necatibey Kız Enstitüsü öğrencisi olduğu yıllarda arkadaşlarıyla Heykel'de

Şehnaz Akıncı, atıyla gezintide

Şehnaz Akıncı, Uludağ'da (Mart 1958)

Şehnaz Akıncı, Sultanahmet Cezaevinde (1950)

Şehnaz Akıncı, Nâzım'ın yattığı Novodeviçye Mezarlığı'nda

Dün polis nezaretinde Lâlelideki Çiçekpalas salonundan tahliye edilmiş kızlı erkekli komünist taraftarları kamyona bindirildikten sonra. (Foto: Hürriyet - Âli ERSAN)

Nazım Hikmet için yapılan toplantıda

Gençler anti - komünist bir gösteri yaptılar

Hâdisenin vahimleşmesi üzerine polis toplantıda bulunanları motörlü vasıtalarla tahliye etti

Binlerce Üniversiteli genç dün Nazım Hikmet'i müdafaa eden ve onun yaptığı açlık grevini protesto etmek isteyen sol fikirli ve komünist temayüllü kimseleri kendine has bir olgunlukla tel'in etmiştir. Bu tel'in hareketine sebep olan hâdise şu şekilde cereyan eylemiştir:

Okuyucularımızın da bildiği komünist şair Nazım Hikmet adli bir hataya kurban gittiğini, sıhhatinin bozuk olduğunu ve hapishane hayatına tahammül edemediğini ileri sürerek tahliyesini istemiş ancak hükümet kendisinin tahliyesini icap ettiren herhangi bir sebep görmediği için bu talebi reddetmişti. Nazım Hikmet te bunun üzerine açlık grevine başlamış, ve hapishane hayatının kendisi üzerinde husule getirdiği ruhi tepkilerin tıbben tesbiti için de Cerrahpaşa Hastahanesine kaldırılmıştı.

Nazım Hikmet için protesto mitingi

Yüksek Tahsil Gençliği Derneği üyelerinden yüz kadar gencin yaptığı toplantı, Milli Türk Talebe Birliği üyelerinin protestosuna sebep oldu

İstanbul, 15 a.a. — Bugün saat 15 de Lâleli'deki Çiçekpalas Gazinosu salonlarında komünistlikten mahkûm bulunan Nâzım Hikmet'in affedilmesi lehinde toplanan Yüksek Tah-

gi üyeleri konuşmalara müdahale ederek dağılmalarını istemişler, fakat aksi cevap alınca bu sırada toplantı mahallinin civarına sıralanan üniversiteli- leri protestoda bulunmaya da-

Ayşe Baştımar (Mocan), Şehnaz Akıncı, Mina Urgan

Soldan sağa Ayşe Baştımar (Mocan), Şehnaz Akıncı, Sare Okçuoğlu (Nâzım'ın teyzesi) Kuzguncuk

Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinden mektuplar gönderdiği, dostu Müzehher Vâ-Nû ve Şehnaz Akıncı

Abidin Dino,
Şehnaz Akıncı (1990)

“BÖYLE GARDİYAN’IN EŞİ BULUNMAZ”

“9-2-43 Salı

Bu sabah revir matlasında Başgardiyan Muavini Basri Efendi’nin gürültülü konuşmasıyla uyandım.

– Hasan da ölmüş.

Dünden beri, yani on sekiz saat içinde, âdem babalardan bu üçüncü kurban. Ölülerden birisini dün çöp arabasıyla götürmüşlerdi. İkincisi bizim odanın bitişiğindeki eczanede. Hasan deliydi. Yetmiş ikinci koğuş insanlarındandı.”

(Nâzım Hikmet, Piraye’ye Mektuplar-2, s. 10)

Nâzım Hikmet’in 1943 yılında Piraye’ye yazdığı mektupta söz ettiği Başgardiyan Muavini Basri, 1896 İstanbul doğumludur. İstanbul’dan Bursa’nın Karacabey ilçesine zabit kâtibi olarak atanmış, buradaki görevinin ardından Bursa Cezaevine gönderilmiştir.

Hasan Basri Acar’ın şimdilerde seksen dört yaşında olan oğlu Necmettin Acar, on üç-on dört yaşlarından itibaren ablası Necmiye ve küçük kardeşi Suzan’la Bursa Cezaevine gitmiştir.

“Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde sürekli babamın girişteki odasına gelirdi. Hatta ziyaretçilerinin çoğuyla burada görüşürdü. Ben ve ablam Necmiye Çulfa (Acar) sık sık babamın yanına giderdik. Nâzım Hikmet, küçük kardeşim Suzan’ı kucağına alır, severdi.

Seksen altı yaşındaki Necmiye Çulfa (Acar) ise Nâzım Hikmet’in içeride tül perde işiyle uğraştığını hatırlıyor:

“Babam cezaevinden bana tül perdeler getirirdi. Nâzım Hikmet’i cezaevine her gittiğimde, babamın odasında görürdüm. Babamın onu çok sevdiğini hatırlıyorum. Daha sonraki senelerde de bize ondan bahsedip durdu. Babamı 1958 yılında kaybettik.”

Bizde Nâzım Hikmet’e ait çok eşya vardı. Ondan kalan, onun yaptığı resimler, yazdığı şiirler... Bu şiirler arasında babamın dilinden düşmeyen ve ezbere okuduğu bir şiir var. Ben de babamdan duyup ezberlemiştim:

“...

Sandalyeci Mustafa kumarbaz

Beş lira kaptı mı başka oynamaz

Müdürü, mahkûmu hepsi asildir

Başgardiyan muavini Hasan Basri'dir

Hem yazar hem okur hem vakur

Mahkûmun kalbini gözünden okur

Bundan daha iyi idare olmaz

Böyle gardiyanın eşi bulunmaz"

Ayaktakiler: Soldan sağa; Mehmet Ali Bey (kâtip), Harun Tabakoğlu (kâtip), Hasan Basri Acar (Başgardiyan Muavini), Oturanlar; Eczacı Vehbi, Nâzım Hikmet

Hasan Basri Acar, Bursa Cezaevi merdivenlerinde

Hasan Basri Acar, Bursa Cezaevi (17. 06. 1946)

Hasan Basri Acar, Nâzım'ı gören çocukları Necmiye Acar (Çulfa) ve Necmettin Acar'la, 1940'lı yıllar

Başgardiyan Muavini Hasan Basri Acar (solda)
ve diğer cezaevi görevlileri, 1940'lı yıllar

Hasan Basri Acar Bursa Cezaevinin bahçesinde bir mahkûmla, 1940'lı yıllar

Hasan Basri Acar

Nâzım Hikmet'in hapis yattığı yıllardaki Başgardiyan Muavini Hasan Basri Acar

Başgardiyan Muavini Hasan Basri'nin kızı Necmiye Acar (Çulfa), 2010

Hasan Basri Acar'ın torunlarının evinde bulunan
Bursa Cezaevinde yapılmış bir tepsi

NÂZIM'DAN SORUMLU BAŞSAVCI BAŞMUAVİNİ ŞİNASİ BEKEN

Rasim Tüfek, bir dönem Bursa Cezaevinde nam salmış Eyüp Gültekin'in (Laz Eyüp) kardeşi Avukat Mustafa Naci Gültekin'le yıllar öncesinden tanışmaktadır.

Bir dönem Bandırma Cumhuriyet Savcılığı da yapmış Mustafa Naci Gültekin'in, kardeşi Eyüp'ü birçok kez koruyup kolladığını anlatan Rasim Tüfek, sözlerine şöyle devam edecektir:

"Mustafa Naci Gültekin'le Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde olduğu dönemin Bursa Cumhuriyet Başsavcı Başmuavini Şinasi Beken, aynı yazıhanede ortak olarak çalışıyordu. Bana sık sık Nâzım Hikmet'i anlatırdı. Ankara'dan gelen ricalar üzerine Nâzım Hikmet'i Bursa'daki kaplıcalara jandarma eşliğinde gönderirdi. Şinasi Beken, Nâzım Hikmet'in bir faytona binerek önce Heykel'de muayenehanesi bulunan cezaevi doktoru Neşati Üster'e, oradan da Servinaz Otel'e gittiğini anlatırdı. Ayrıca cezaevinden gönderilen ve cezaevine gelen mektuplara fazlaca müdahale etmediğini söyler, Nâzım Hikmet'i görmeye gelen ziyaretçilere zorluk çıkarmadığını belirtirdi. Hatta cezaevi müdürü Hasan Tahsin Akıncı'dan sonra bu göreve gelen müdürün Nâzım'a baskı uygulaması ve yerini değiştirmesi karşısında Şinasi Beken, müdüre: "Dünyayı Bursa'ya toplarsınız" diye çıkıştığını anlatırdı. Şinasi Ağabey'i 3 Temmuz 2000 tarihinde kaybettik..."

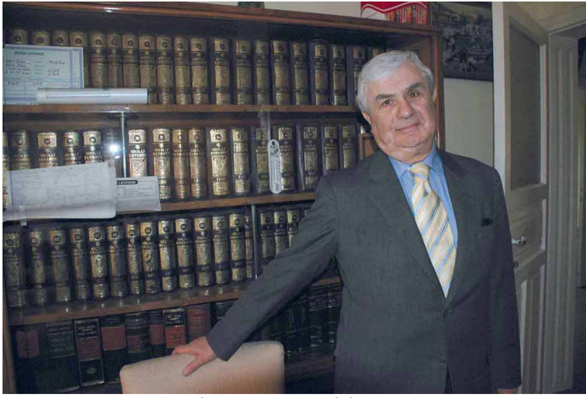
Doğum yılı 1909 olan Şinasi Beken'in, nüfustaki kaydı 1911, Vodina (Selanik yakınlarında bir kasaba). Mübadele sonucu ailesiyle Bursa'ya göç eden Şinasi Beken, Bursa Erkek Lisesini bitirdikten sonra Darülfünuna girmiş, bu okul İstanbul Üniversitesi adını aldıktan sonra Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Önce İnegöl Cumhuriyet Savcılığına, ardından Bursa Cumhuriyet Başsavcısı Hayrettin Şakir Perk'in emri altında, Cumhuriyet Başsavcı Başmuavinliği görevine getirilir.

Nâzım Hikmet ve Adalet Bakanlığı arasındaki ilişkiyi sürdüren asıl yetkili Şinasi Beken'dir.

Şinasi Beken'in kullandığı Torpedo marka daktilo, siyah renkli eski telefon, Beken'den kalan kitaplık ve albümlerdeki fotoğraflar, bizi Nâzım'a daha bir yaklaştırır gibi...

Solda avukat Rasim Tüfek ve 1940'lı yılların Nâzım'dan sorumlu Başsavcı Başmuavini Şnasi Beken

Avukat Rasim Tüfek (2011)

Şinasi Beken'in kullandığı Torpedo marka daktilo

BURSA CUMHURİYET SAVCILARINDAN İBRAHİM HALİL ATACAN

“Babam,1331 (1915) Urfa doğumlu, diyordu Vedat Atacan... 01.06.1935 tarihinde Urfa Nüfus İdaresince verilen T.C. hüviyet cüzdanının aile ismi, yani lakap ve şöhreti bölümüne Aylesel yazılmıştı... 1948 yılında Aylesel olarak kullanılan soyadımız, Bursa Asliye 2. Hukuk Yargıçlığının 27. 11. 1948 tarih ve 1562/ 623 numaralı ilamıyla Atacan olarak tasdik edilmişti.”

1944 yılında yedek subay olarak İstanbul Askerî Hâkimliğine, 1946 yılında Nâzım Hikmet’in tutsaklığını yaşadığı Bursa’ya, cumhuriyet savcısı olarak atanır...

“Nâzım Hikmet’le yapılan görüşmeler, cezaevi müdürünün odasının yanı sıra kimi zaman onun bulunduğu koğuşta da olurmuş. Bu görüşmelerden birinde Nâzım babama şunları söylemiş: ‘Halil Bey, en çok neyi istiyorum biliyor musunuz? Üç gün dışarı çıksam, hiç uyumadan Bursa’yı dolaşsam, sonra da dağın tepesinden şehre baksam... Bunu çok istiyorum.’ ”

“Nâzım Hikmet’le ilgili olarak annemin de hoş bir anısı vardır: Babam, apandisit ameliyatı için hastaneye yatırılır. Hastane koridorları hareketli... Annem Nimet Atacan da hastanede babamın başında. Annem, yanındakilere bu hareketliliğin nedenini sorar. Orada bulunan bir görevli bu soruyu: ‘Nimet abla, Nâzım Hikmet’i getiriyorlar!’ diye yanıtlar. Annem gerisini şöyle anlatır: ‘Upuzun bir boy, arkaya taranmış saçlarının her telinde bir egemenlik havası varmış gibi, iki jandarma arasında yürüyen bir kişi... Sanki jandarmalar onu değil de o jandarma askerlerini koruyormuş gibi bir görüntü... Kendinden emin olarak koridordan geçti...’

Annem Nimet Atacan, ilkokul mezunu. Ancak, yaşadığı bu olayı anlatırken duyduğu heyecan ve yaptığı tasvir, beni öylesine hayran bırakır ve mutlu ederdi ki...”

Nâzım Hikmet’ten Hatıra

Nâzım Hikmet, Halil Atacan’a çok sevdiğini söylediği kasımpatılarını çizdiği, yağlıboya bir tablosunu hediye etmişti. Ancak o, bir savcının Nâzım Hikmet imzasını taşıyan tabloyu bulundurmasının güçlüklerinden dolayı, tablonun sağ alt köşesine İbrahim Balaban’ın ad ve soyadının ilk harfleri olan” İ.B.” imzasını atmıştı.

Vedat Atacan, bu tabloyu yıllarca saklamıştı. Çünkü o tablo, hem

babasının hem de Nâzım'ın izlerini taşıyan önemli bir hatıraydı...

Vedat Atacan'ın Nâzım'a ait dediği, İbrahim Balaban imzasını taşıyan tablo

Vedat Atacan'ın Nâzım'a ait dediği, tablonun arkasındaki desen

"...

Sana Şili'nin kış krizantemlerinden bir demet sunuyorum
Ve soğuk ay ışığını güney denizleri üstünde parıldayan
halkların kavgasını ve kavgamı benim
ve boğuk uğultusunu acılı davulların, kendi

yurdundan...

Kardeşim benim, adanmış asker, dünyada nasıl da

yalnızım sensiz

senin çiçek açmış bir kiraz ağacına benzeyen

yüzünden yoksun

dostluğumuzdan, bana ekmek olan,

rahmet gibi susuzluğumu gideren ve kanıma güç katan.

Zindanlardan kopup geldiğinde karşılaşmıştık seninle

kuyu gibi kapkara zindanlardan

canavarlıkların, zorbalıkların, acıların kuyuları

Ellerinde izi vardı eziyetlerin

Hınç oklarını aradım gözlerinde

Oysa sen parıldayan bir yürekle geldin

Yaralar ve ışıklar içinde

...”

Ataol Behramoğlu, “Kardeş Türküler” s. 232, 233 (Pablo NERUDA“Nâzım’a Bir Güz Çelengi” Çeviren: Ataol Behramoğlu)

İbrahim Halil Atacan ve oğlu Vedat Atacan
Bursa-Heykel önünde, 1950'li yıllar

Nâzım Hikmet'i, Ahmet Vefik Paşa Hastanesinde gören Nimet Atacan

Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevi yıllarındaki Savcı Yardımcısı İbrahim Halil Atacan (sağda)

T. C.

ASKERLİK İÇİN GEÇERLİDİR

NÜFUS HÜVİYET CÜZDANI

A

№997605

Aile ismi, yani lâkap ve şöhreti	Atacan
Adı	İbrahim Halil
Babasının adı	Hac İbrahim
Anasının adı	Fatma
Doğum yeri	Vefa
Doğum tarihi	1331

Savcı Yardımcısı
İbrahim Halil Atacan

Medeni ve şahsî ahvalindeki tebeddülât
Kartal Kasaba islam 1/89 180 Hanede Nimet Toprak ile Evlenmiştir
Bursa asliye 2 inci Hukuk yargıçlığının 27-11-948 Tarih 1562/1623 Numaralı ilamıyla soy adları (Atacan) olarak Tashih edilmiş olduğundan şerh verilerek Tashih edildi

Tarihi	Hangi nüfus idaresi tarafından yazıldığı	Mührü
19-10-937	Kartal	T.C.
16-12-948	Bursa	T.C.

İbrahim Halil Atacan'ın
nüfus kayıt bilgisi

Adı ve soy adı	Halil [illegible]
Babasının adı	İbrahim
Doğduğu yer	Urfa
Doğduğu yıl	1331
Diploma veren okul	G. Antep Lisesi
Talebenin okul №	636
Bitirme ders yılı ve devresi	1937-1938 Haziran
Mecburi hizmet müddeti	Yoktur

1-8-938

Form. IV. 938

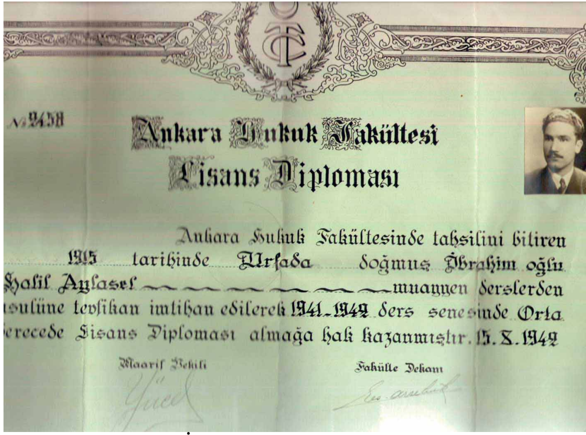
TÜRKİYE CUMURİYET
KÜLTÜR BAKANLIĞ
LİSEYİ BİTİRME DİPLOMAS

DİPLOMA GENEL NUMARASI: 155

İbrahim Oğlu/Kızı Halil [illegible] Lisede Edebiyat, Tarih, Coğrafya, Psikoloji, Filozofi - Sosyoloji, Fizik, Kimya, Tabiiğ Bilgiler (Biyoloji ve Jeoloji), Matematik (Cebir, Geometri, Kozmoğrafya), Yabancı Dil (Fransızca) Askerlik ve Beden Eğitimi Derslerinden sınavlar geçirerek Lisenin Edebiyat Kolundan İyi derecede „Liseyi Bitirme Diplomasısı" almağa hak kazanmıştır. 1/8/1938

Lise Direktörü Lise Yar Direktörü

İbrahim Halil Atacan'ın lise diploması

№ 2458

Ankara Hukuk Fakültesi

Lisans Diploması

Ankara Hukuk Fakültesinde tahsilini bitiren 1915 tarihinde Urfada doğmuş İbrahim oğlu Halil Aylasel muayyen derslerden sulüne tevfikan imtihan edilerek 1941-1942 ders senesinde Orta erecede Lisans Diploması almağa hak kazanmıştır. 15. 8. 1942

Maarif Vekili

Fakülte Dekanı

İbrahim Halil Atacan'ın
Hukuk Fakültesi diploması

MANZARALAR'IN BALCI REMZİ'Sİ BAY NURİ DOĞAÇ

Manzaralar'ın Balcı Remzi'si, köylü pazarının Balcı Nuri'si... Asıl adı Nuri Doğaç... Üç kardeşi ve annesiyle Üsküp'ten Bursa'ya göç etmiştir. Nuri Doğaç, eğitimine Bursa Darüleytamda başlar, oradan İstanbul Beyoğlu Darüleytama verilir. Yetim olduğundan okulu bitirdikten sonra Yıldız Sarayı'ndaki çini fabrikasında çalışmaya başlar...

Nuri Doğaç, 1923 yılında yeniden Bursa'ya gelir. Bursa'da günümüzde de benzer işlerle canlılığını sürdüren Koza Han'da kozacılık yapar. Bu iş, geçinmeleri için yetersiz kalınca sokakta işportacılık yapmaya başlayan Nuri, Bursa Belediye binasının alt tarafında, haftanın üç günü açık olan pazarda yağ, bal, peynir satar...

Yıl, bin dokuz yüz kırk bir. Nuri, Akbaba'da Orhan Seyfi'ye ait bir yazıda "Büyük şair hapiste" başlıklı bir yazı okur. O günden sonra Nâzım'ın kitaplarını arar. Kitaplarını bulur ama bir liralık kitaplara beş lira istenir. O, buna rağmen kitapları alır. Balcı Nuri, o anlardaki duygularını şöyle anlatır: "Veriyorum beş lirayı, alıyorum kitabını. Ama kimseye gösteremiyorum. Solcuyum demek ne kelime, demokratım diyemezsin o yıllarda. Kendi kendime: 'Yarabbim!' diyorum. 'Şu büyük şairle bir görüşsem, elini öpsem...' diyorum."

...

Bir gün Koza Han yakınlarındaki pazar yerinde, fotoğraflardan tanıdığı Nâzım Hikmet'i, yanında bir hamal ve iki jandarma eşliğinde alışveriş yaparken görür. Yanına koşarak: "Üstat, müsaadenizle siz Nâzım Hikmet değil misiniz?" diye sorar. Nâzım'dan 'Evet' yanıtını alınca elinden sıkmak için izin ister. El sıkışırlar. Nâzım, kendisini nereden tanıdığını sorar. Balcı Nuri, onu eserlerinden tanıdığını söyler. O gün sevinç içindedir Nuri, içi içine sığmaz, inanamaz...

Balcı Nuri, sonraki zamanlarda Bursa Cezaevine gelip gitmeye başlar. Balcı Nuri, Bursa Cezaevine birkaç yüz metre mesafede bulunan Kiremitçi Mahallesi'nde, aylık beş lira verip kiraladığı bir evde oturmaktadır.

Neşati Üster, Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde yazdığı şiirleri dışarıya çıkaranlardan birinin de Balcı Nuri olduğunu belirtir. Balcı Nuri, bir yandan Nâzım'ın şiirlerini dışarı çıkarıyor, diğer yandan İstanbul'a gidip eşi Piraye ve dostlarının verdiği gazete-dergi ve

eşyaları Nâzım'a getirirken Nâzım'ın verdiklerini de onlara götürüyordu.

"...

Sana 100 lira gönderiyorum Nuri Beyle. Hamam çantanı ve içinde biraz bisküvi ile biraz şeftali yolluyorum. Vaktin müsaitse, Memet'in hava almasına tesadüf etmemek şartıyla elbette, bir iki günlüğüne gel. İstersen Nuri Bey'le beraber gel..."

(Piraye'ye Mektuplar-2, Nâzım Hikmet, s. 196)

Nâzım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları* adlı eserinde Bursa'daki bu sadık dostunu unutmaz. Balcı Nuri, *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın Balcı Remzi'sidir...

"...

Canım ciğerim

on dördüne basan işçi Kerim

ve Balcı Remzi Efendiydi gelenler.

Kerim karyolaya çıkmış, bağdaş kurmuş

ve sımsıkı koltuğunda defteri.

Balcı Remzi Efendi, sepetini bırakmış yere,

iskemlede oturuyor uslu uslu.

..."

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 516)

Nuri Doğaç'ın Nâzım Hikmet'i ilk kez gördüğü pazaryeri (Bursa Büyükşehir Belediyesi Kent Belleği arşivi, Çarşının Öyküsü kitabı)

NÂZIM'IM BURSA'DAN GİDİNCE...

"Kendimi bir boşlukta hissettim uzun süre. Üstümden, başımdan bir şeyler kaybetmişim gibi. Ara sıra ceplerimi yokladığım bile oluyordu. Oysa bir şey düşürdüğüm yoktu.

Yaşadığım zaman ve çevre içerisinde bir türlü O'nun yokluğuna alıştıramadım kendimi.

Şu anda da öyle...

Vah Nâzım'ım; ustam, hocam, babam, kardeşim vah!.."

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 204)

Balcı Nuri'nin Nâzım'ın Türkiye'den gitmek zorunda bırakıldığı yıllarda söylediği özlem, sevgi ve keder yüklü ama aynı zamanda bal gibi tatlı bu sözleri, gelir boğazımızda düğümlenir, gözyaşı olup akamaz...

Nâzım Hikmet'in Memleketimden İnsan Manzaraları'nın Remzi'si, Nuri Doğaç ile ilk kez karşılaştığı Bursa'daki pazaryerinin günümüzdeki görünümü

NÂZIM'IN YOLDAŞI VE GÜZEL GÖZLÜ DOKTORU NEŞATİ ÜSTER

"Ali: Doktorlar ne dedi?

Nuri: Birisi zaten revirin doktoru, hastaydı der mi? Fakat ötekisi, güzel gözlü, al yanaklı doktor, kendi eliyle parçaladı ölüyü, hemen oracıkta, yolun kıyısında... Ciğerine baktı, sulu satlıcanı varmış Süleyman'cığın. Barsakları da tekmeden ezilmiş...

Güzel gözlü doktor: 'Siz öldürdünüz herifi, raporu öyle vereceğim,' diyor.

Ötekisi: 'Sen rapor veremezsin, raporu benden istediler, sen kim oluyorsun?' diyor..."

(Nâzım Hikmet, Ferhad ile Şirin, s. 144)

Dr. Süleyman Neşati Üster, Bursa'da verem savaşı örgütlenmesinin öncülerindendir. 1906 yılında Gelibolu'da dünyaya gelir. İzmir'de başladığı lise eğitimini, Yunan işgali nedeniyle İstanbul'da tamamlar. 1921 yılında Mekteb-i Tıbbiye'ye girer. Öğrencilik yıllarında sosyalist akımlardan etkilenir. Nâzım Hikmet'le ilk kez *Aydınlık* dergisinde tanışır. 1925 yılı tevkifatında Ankara İstiklal Mahkemesinde yargılanır. Yedi yıl hapis cezasına çarptırılır. 1926 yılında Cumhuriyet Bayramı nedeniyle çıkarılan afla serbest bırakılır. 1927 yılında tıbbiyeden mezun olur.

Çeşitli illerde görev yapar. *Klinik* adlı bilimsel bir dergi çıkarır. Neşati Üster, bir süre Sivas'ta da çalışır. Nâzım'ın Çankırı Hapishanesinden Bursa'ya nakledildiğini Sivas'tayken öğrenir. 30 Kasım 1940 tarihinde Bursa Ahmet Vefik Paşa Hastanesine atanır.

Bursa Verem Savaş Derneğinin kurucuları arasında yer alan Neşati Üster, 1946'da Demokrat Parti'nin Bursa'daki örgütlenme çalışmalarına da destek verir.

Dr. Neşati Üster, sırasıyla Verem Savaş Derneği Yönetim Kurulu Üyesi, Verem Savaş Derneği Yönetim Kurulu Başkanı, Göğüs Hastalıkları Hastanesi başhekimi olur.

1961-1963 ve 1967-1969 dönemlerinde Bursa-Bilecik Tabip Odası Yönetim Kurulu Başkanlığı yapan Dr. Neşati Üster, 1969 yılında Bursa Üniversitesi Kurma Derneğinin yöneticileri arasında yer alır.

...

Dr. Neşati, bir gün Bursa Ahmet Vefik Paşa Hastanesinin idare

binasına çağrılır. Bankta biri oturmaktadır. Bir an göz göze gelirler. Dr. Neşati, Nâzım Hikmet'i tanır. Birbirlerine sarılırlar. Bu, onların ikinci buluşmalarıdır.

1940-1950 yılları arasında Bursa Cezaevinde Nâzım Hikmet'in hastalıklarıyla yakından ilgilenir.

Nâzım Hikmet, bin dokuz yüz kırk sekiz yılında Bursa'daki doktoru Neşati Üster'e şöyle seslenecektir:

"Yarısı buradaysa kalbimin

yarısı Çin'dedir doktor.

Sarı nehre doğru akan

ordunun içindedir.

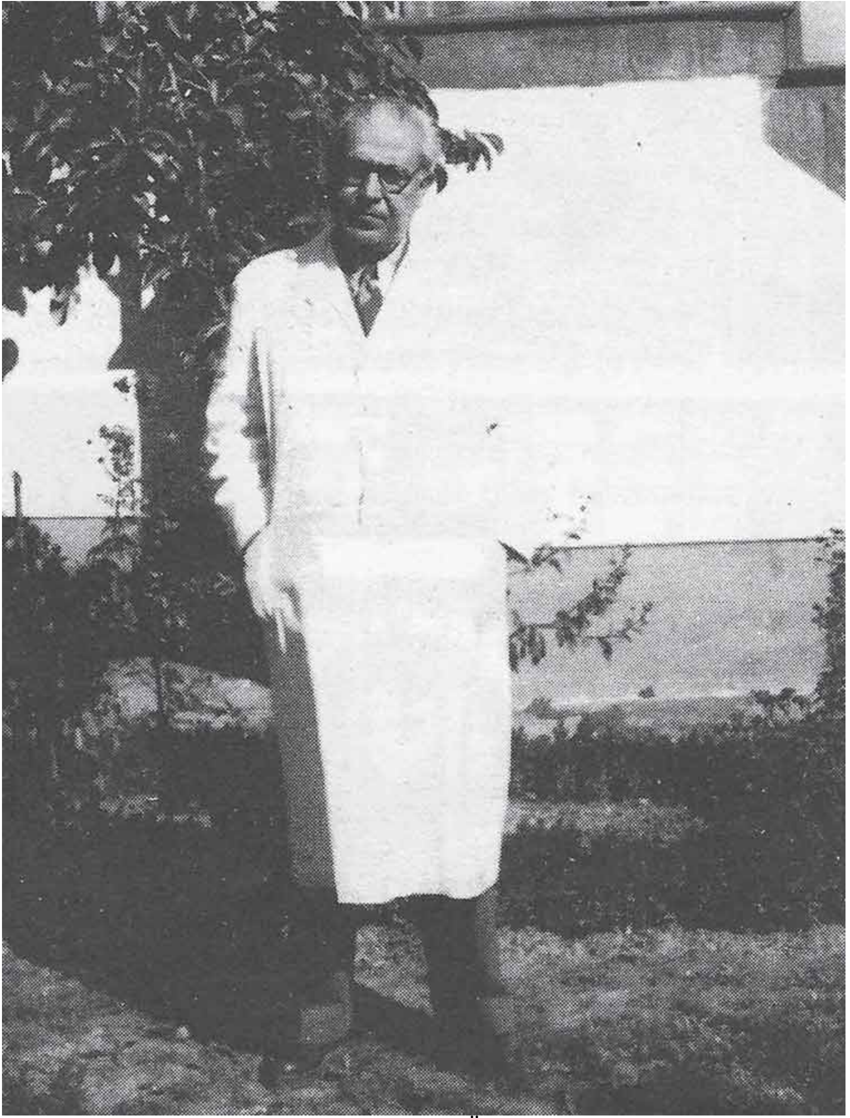
Sonra her şafak vakti, doktor

her şafak vakti kalbim
Yunanistan'da kurşuna diziliyor..."

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, s. 165)

Neşati Üster, Nâzım Hikmet ve onu Bursa Cezaevinde ziyarete gelen dostlarının sağlık sorunlarıyla da yakından ilgilenir:

10 Şubat 1986 tarihinde yaşamını yitiren Neşati Üster, geride müthiş bir tanıklık, birbirinden değerli anılar bırakır...

Dr. S. Neşati Üster

Dr. S. Neşati Üster, Türkiye Verem Savaş Derneği'nin kurucusu, Nâzım Hikmet'in doktoru ve mücadele arkadaşı

“ELHASIL BURSA SUDAN İBARETTİR”

Evliya Çelebi, *su kenti* olarak bilinen Bursa için bu güzel sözü söylemiştir. Uludağ’ın eteklerine kurulmuş Bursa’nın, hem soğuk su kaynakları hem de mineralli sıcak su kaynakları yönünden zengin oluşu, çeşitli dönemlerde çok sayıda hamam yapılmasına olanak sağlamıştır. Bursa’da; Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde kesintisiz bir kaplıca kültürü yaşanmıştır. Kentin şifalı suları, Çekirge ve Kükürtlü’de iki ayrı termal su kaynağından çıkmaktadır.

Günümüz Bursası’nda hâlâ kullanılan bu kaplıcalar arasında en tanınmışları; Eski Kaplıca, Kükürtlü Kaplıca, Servinaz Kaplıcası, Boyugüzel Kaplıcası, Hüsnügüzel Kaplıcası, Yeni Kaplıca ve Kara Mustafa Paşa Kaplıcaları’dır.

Yüzyıllardır hastalara derman olan Bursa kaplıcalarının suları, yüksek enerjisiyle iyileştirici etkisi olduğuna inanılan kehribara benzetilir.

“...

Vedat konuşuyor:

‘-Hiçbir yere benzemez Bursa hamamları.

Hele ‘Ferahfeza’.

Bahçe içinde bir otel.

Müşteriler temiz.

Vizite üç papel.

Biri patrona kalıyor.

Geçen sene bir Ermeni kızı götürdüm.

Kurnazdır Ermeni milleti

Bizim Türklere benzemez.”

...

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 21)

Nâzım Hikmet, 1941 yılından itibaren yanında jandarmalarla izinli olarak Bursa’nın Çekirge semtindeki kaplıcalı otellere gider. Ona bu iznin verilmesinde dayısı Ali Fuat Paşa’nın etkisi büyüktür. Ancak, jandarmalar eşliğinde ve kelepçelenerek banyolara götürülmekten hoşnut değildir. Piraye’ye yazdığı mektuplardan birinde bu durumu

belirtmektedir:

"...

Burada otel meselesiyle alakadar oluyorlar. Bir iki gün sonra kati cevap verecekler. Annem dayıma mektup yazsa, Dayı Paşa da Vali'ye mektup yazsa çok iyi olacak. Çünkü ben bir defa banyoya gittim. Fakat kelepçeli ve iki jandarma ile. Müdür bey çok üzüldü. Jandarmaya benim şerir, serseri olmadığımı anlatamadı. Ne yapsın adamcağız..."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 207)

İlerleyen aylarda Nâzım Hikmet'in kaplıcalara daha rahat gitmesini sağlayacak izin çıkar. Nâzım kimi zaman tek başına kimi zaman Piraye ile birlikte kaplıcalara gider. Piraye'ye gönderdiği bir mektupta ona şu maniyi yazar:

"Bursa'da bir otel var

İçinde bir güzel var

Gözlerimin önünde

Uzun beyaz bir el var"

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, s. 80)

Nâzım Hikmet, Piraye, Memet Fuat'ın da sık sık zaman geçirdiği Hüsnügüzel Çay Bahçesi (2011)

Servinaz Otel (2011)

NÂZIM HİKMET'LE RAŞİT KEMALİ ÇEKİRGE'DE

Bizans döneminden günümüze ulaşan Eski Kaplıca, Roma İmparatoru Justinyen'in eşi Teodora'nın dört bin asker eşliğinde gelerek banyo için bir süre oturduğu Çekirge (Fitya) semtindedir.

Nâzım Hikmet'in Raşit Kemali (Orhan Kemal) ile gittiği Bursa'nın en büyük kaplıcası olan Eski Kaplıca, Bursa'da Çekirge meydanından aşağı doğru inen yol üzerinde hemen sağdadır. Nâzım Hikmet, 6 Mayıs 1941 tarihinde yazdığı mektupta, Piraye'ye o günü anlatır:

"Karıcığım,

...

Ben geçen gün Raşit Kemali ile beraber Eski Kaplıcaya gittim. Yıkandım. Dişlerimin tedavisi devam ediyor. Seni çok göresim geldi..."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 217)

Eski Kaplıca

Nâzım Hikmet'in 1941 yılında Orhan Kemal'le gittiği Çekirge'deki Eski Kaplıca (2012)

NÂZIM'IN MEKTUPLARINDAKİ ÇELİK PALAS OTELİ

Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevindeyken sık gittiği kaplıcalı otellerden biri de Çelik Palas Oteli'dir. Otelin girişi ve internet sitesinde, otelde kalan ünlüler arasında Nâzım Hikmet, Piraye, Peride Celal ve daha birçok sanatçının adına yer verilmemiştir.

Bursa'da Çekirge Caddesi üzerinde bulunan tarihi Çelik Palas Oteli, Bursa'nın ilk termal otelidir. Mustafa Kemal'in isteği üzerine onun gösterdiği yere 1935 yılında inşa edilmiştir. Çelik Palas Otelinin projesini, Beyoğlu'ndaki St. Antuan Kilisesi'nin ve Karaköy'deki Yapı Kredi Bankası'nın da mimarı olan İtalyan asıllı Giulip Mongeri ile yardımcısı Hüsnü Tümer çizmiştir. Otel, 26 Temmuz 1935'te işletmeye açılmıştır. Otelin müdürlüğünü yapanlar arasında Bursalı gazeteci İsmet Bozdağ da vardır.

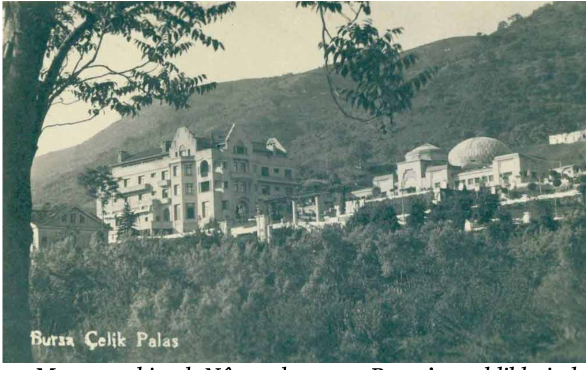
"Canım karıcığım,

Mektubunu aldım. Zaten iki gün önce sana bir mektup ve 25 lira yollamıştım. Yarın da 10 lira yolluyorum. Birkaç güne kadar da daha topluca bir miktar yollayacağım. Paraları aldıkça bana yazarsın. Benim ipek broşürlerinin sahibi bugün Bursa'ya geldi. Kendisine telefon ettim. Çok yakında paramı vereceklerini söyledi. Yarın da herifin başına bizim müdürü tebelleş edeceğim. Velhasıl artık o parayı koparacağız. Ve sen de eline birkaç yüz lira geçince işini bitirir, buraya birkaç günlüğüne olsun gelirsin. Burada Çelik Palas'ta kalırsın. O işi temin ettim. Bizim Doktor, Bay Neşati oranın doktoru. Sana çok ucuza yemek, içmek, ısınmak dâhil oda temin edecek. Oda paranı ben ayrı bütçeden vereceğim. Yani burada soğuk otel odalarında aç bî ilaç sürünmene tahammülüm yok artık"...

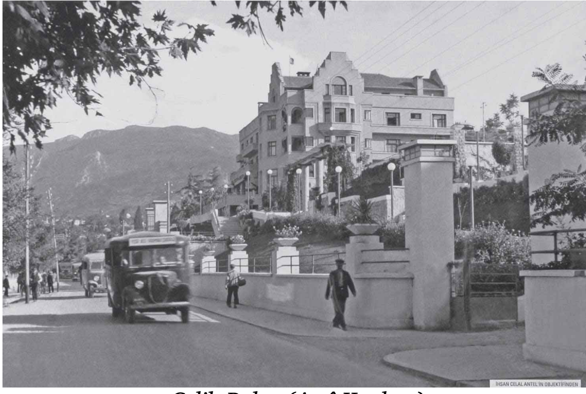
(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar 2, s. 28)

Piraye ile Nâzım'ın Çekirge'deki otelin bahçesinde çektirdikleri bir fotoğraf (Memet Fuat arşivi)

Peride Celal, Ayşe Mocan ve birçok Nâzım dostunun Bursa'ya geldiklerinde kaldıkları Çelik Palas Oteli

Çelik Palas (Asrî Kaplıca)
(Bursa Kent Belleği arşivi)

HAYAT OTEL

Nâzım Hikmet'in Çekirge semtinde gittiği kaplıcalı otellerden biri de Hayat Otel'iydi. Sonraki yıllarda Özhayat Otel adını alan bu otele, 1941 yılında Bursa Cezaevinde Nâzım Hikmet'le görüşen Bursalı gazeteci İsmet Bozdağ'ın anılarında da rastlıyoruz:

"Nâzım Hikmet, Bursa'da popülerdi. Doktoru Neşati Üster, dostum olduğu için hem yazdığı şiirleri okuyor hem de yaptıklarından haberim oluyordu.

Haftada bir gün Çekirge'de Hayat Otel'inde banyo yapmasına izin vermişlerdi: Hayat Otel,

hayattan birkaç saat çalacaklar için elverişli bir yerdi."

Hayat Otel'in kaplıca bölümü

Hayat Otel (2008)

Geçtiğimiz yıllarda yıkılan Hayat Otel

NÂZIM'IN SERVİNAZ'I

Nâzım Hikmet, eşi Piraye'ye yazdığı mektupların birinde, Servinaz'a yalnız gitmesinin kendisini üzdüğünü belirtmiştir:

" Karıcığım,

Kısacık mektubunu aldım. Yine de sevindim. Yine mektupların gecikti diye üzülüyordum. Bugün galiba altı aydan beri ilk defa dışarı çıktım. Servinaz'a gittim. Banyo yapacaktım. Doluymuş, banyo yapamadım. Mamafi senin belki yakında geleceğini söyledim. Sonra kooperatife uğrayıp iplik aldım. İplikleri sırtıma yüklenip getirdim. Bütün bu dolaşma bir buçuk saat sürdü. Kunduram ayağımı vurdu. Servinaz'a gitmek yaralarımı deşti. Velhasıl şimdi sana bunları yazarken pek mahzunum..."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 282)

1942'nin Temmuzu. Bursa'ya hayat veren Uludağ ve bu dağın eteklerindeki kaplıcalı otellerden biri olan Servinaz Otel; geçmişte 1. Murat'ın vakıf köyü olan Çekirge semtinde yine Nâzım ve Piraye'nin anılarıyla dolu Hüsnügüzel Çay Bahçesi'nin yanı başındaki oteldir. Otelin ilk sahibinin kadı yazmalarında geçen adı, Mehmet Molla'dır.

Şu an hâlâ hizmet veren bu oteli, o yıllarda Bursa'nın köklü ailelerinden birine mensup Emin Peynirci işletiyor. Otelin muhasebe işlerini ise "Kâtip" lakaplı, yirmi yaşlarında, tıp hayalleri kuran Galip Uzunca yürütüyor.

Sonraki yıllarda Eftel Kumla tarafından satın alınan otelde şu anda Çekirgeli Arabacı İzzet'in oğlu Sait Sargın (55) çalışmaktadır.

"Karıcığım,

Mektubunu aldım. Mahmudiye Oteli'nde sana pazartesi günü için yer tutsunlar diye bugün haber gönderdim. Orda yer yoksa "Servinaz"da vardır. Esasen söylendiğine göre oteller pek dolu değilmiş bu günlerde..."

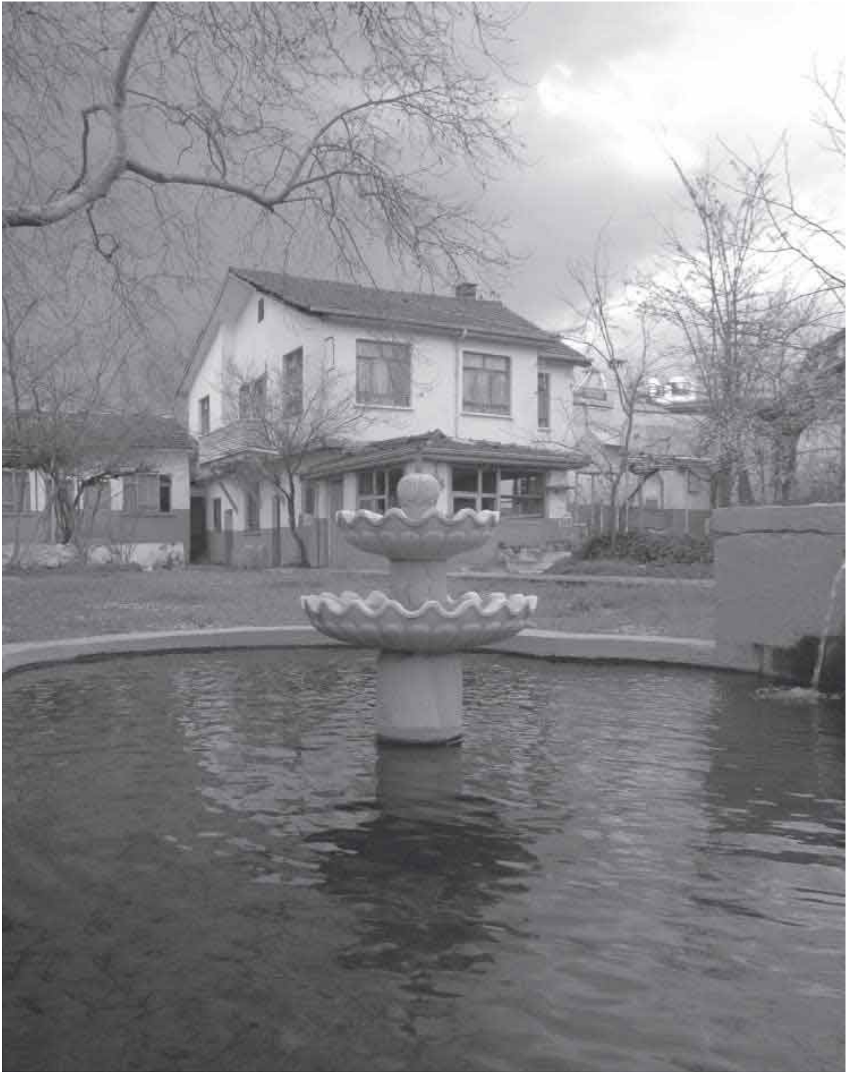
(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 225)

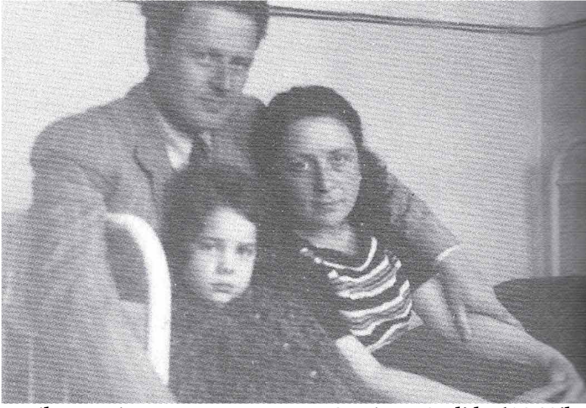
Nâzım Hikmet ve Piraye Servinaz'ın bahçesinde, 1940'lı yıllar

Nâzım ve Piraye'nin, yıllar önce Servinaz Otel'de çektirdiği fotoğrafa baktığımızda bahçe demirlerinin değişmediğini görürüz (20011)

Servinaz Otel (2011)

Nâzım Hikmet, Piraye ve Memet Fuat, Servinaz Otel'de (1940'lı yıllar)

Servinaz'da, Nâzım ve Piraye'nin kaldığı oda (2011)

11 Nisan 1941 günü Servinaz'ın bahçesinde Selma, Taşkın (Leyla), Nâzım, Piraye

SERVİNAZ'IN KÂTİBİ DR. GALİP UZUNCA

1922 Bursa doğumlu olan Dr. Galip Uzunca'nın çocukluğu o yıllarda "Bursa'nın misafirhanesi" de denilen Çekirge semtinde geçer.

Dr. Galip Uzunca, 1949 yılında tıp fakültesini bitirir ve Nâzım'ın Bursa Cezaevinde doktorluğunu yapan Bursa Verem Savaş Dispanserinin kurucusu Dr. Neşati Üster'in stajyeri olur...

"Ben dayımın işlettiği otelde her zamanki olağan işlerimi yapıyordum. Dışarıda bir fayton sesi işittim. Yanında üç çocuğuyla bir hanım faytondan indi ve bana otelde boş oda bulunup bulunmadığını sordu. Ben de var dedim. O kayıt için içeri girdiğinde bana dayımın kayınvalidesi Şadiye (Gezerayak) Hanım'ı sordu ve onunla görüşmem lazım dedi. Şadiye Hanım'la bu hanım akrabalarmış. Şadiye Hanım'a haber yolladık ve geldi, iki kadın sarmaş dolaş öpüştüler. Meğer bu hanım meşhur Nâzım Hikmet'in eşi Piraye imiş. Daha bavullar odaya taşınır taşınmaz kapıda bir taksi durdu. Bir jandarmayla kıvırcık saçlı, mavi gözlü, oldukça yakışıklı kırk yaşlarında bir zât, taksiden inerek bana 'Ben Nâzım Hikmet' dedi. Kâtip olarak hüviyetlerini kayıt ettikten sonra otelin 4 numaralı odasına girdiler. Dikkatimi çeken şey, Nâzım Hikmet'in her gün ve sonraki dönemlerde farklı jandarmalar tarafından getirilmesiydi. Bunun nedenini öğrendiğimde çok şaşırmıştım. Onunla iki kez gelen jandarmaların ondan etkileneceğinden korkuluyordu..."

Dr. Galip Uzunca 1981 yılında Verem Savaş Dispanserinin başhekimliğine atanır ve 1985 yılında emekli oluncaya kadar burada çalışır. Şu ana kadar dokuz kitabı yayınlanmış ve çeşitli dergilerde yazıları çıkmış Dr. Galip Uzunca, hâlen Bursa Veremle Savaş Derneği müdürü olarak görev yapmaktadır.

Memet Fuat, annesi Piraye ve kız kardeşi Suzan'la defalarca gelmiştir Uludağ'ın koynundaki Bursa'ya. Kimi zaman kısa bir görüşme yapılıp dönülmüş, kimi zaman günlerce kalınmış; kaplıcalı mütevazı otel bahçelerinde sohbetler edilmiş, şiirler okunmuştur.

"Bir gün annem, İzgen, ben sabah Nâzım'a gitmiş, öğle yemeği için Çekirge'ye otele dönmüştük. Öğleden sonra tekrar cezaevine gideceğimiz saati bekleyerek otelin arkasındaki kahvede Bursa Ovası'na doğru oturuyorduk. Ben ezberden Nâzım'ın şiirlerini okuyordum. Annemle İzgen de dinliyorlardı. 'Salkımsöğüt'e başladım:

“Akıyordu su

gösterip aynasında söğüt ağaçlarını

Salkımsöğütler yıkıyordu suda saçlarını!”

...”

(Memet Fuat, Gölgede Kalan Yıllar, s. 541)

Memet Fuat’ın sözünü ettiği otel Çekirge’de bugün hâlâ işleyen Servinaz Otel ve hemen arkasındaki Hüsnügüzel Çay Bahçesi’dir.

“...

Suların özgürce aktığı

türkü söyleyen çeşmelerle

dokuma tezgâhlarının sesiyle

karların sonsuzca uzandığı

önemli şeyler ve sukabakları üstüne

üzülüp sevindiğimiz zaman

yardım et bize”

(Yorgo Seferis “Bir Şairin Günlüğü” Can Yayınları, s. 151)

Dr. Galip Uzunca, Servinaz Otel'de (2011)

Dr. Galip Uzunca ve Nâzım'la Piraye'nin Servinaz Kaplıcalı Otel'de kaldıkları oda

FİDYEKIZIK'TAN EYÜP AĞA

Cezaevine birkaç kez girip çıkmış, marangoz atölyelerinde çalışmış, Bursa Cezaevi ağalarından Eyüp Ağa'nın, aynı zamanda Nâzım Hikmet ve Balaban'ın resimlerinin tahta kasnağını yapan usta olduğunu Balaban'ın anılarından anlamaktayız:

"Ustam Nâzım Hikmet'e kendimi göstermek hırsıyla aynaya bakarak kendi portremi yapmaya karar verdim. Marangoz Eyüp ustanın yanında bir kasnak yaptım. Bu çatıya gerdiğim bezi, tutkallı üstübeçle muşamba yaptıktan sonra aynanın karşısına geçip kendi kendimi model aldım..."

Laz Eyüp, Nâzım Hikmet'le Bursa Cezaevindeki ilk hapisliğinde tanışmış... Yıl, bin dokuz yüz otuz üç...

Laz Eyüp, o yılların Bursa Cezaevini şu cümlelerle anlatır:

"İçerde bir ağalık sistemi vardı. Fakir mahkûmların ekmekleri dahi ağalara bağlıydı. Kumar oynanır ve bunun karşılığında ağalara haraç verilirdi. Nâzım, bunlara dayanamıyordu. İmralı'da yattığım bir gün hasta olarak revire getirildim, bir yandan da tedavi görüyordum. O sırada hapishane ağalarından biri Nâzım'a bir plan hazırlamış. 'Bu Nâzım, burada olduğu sürece biz rahat edemeyiz. Bunu kaldıralım ortadan...'

Tabii bu benim kulağıma geldi. Bunu bana söyleyen adamdan bu planı hazırlayanların isimlerini aldım. Adlarını hâlâ unutmadım: Biri Kayapa'dan Ali, biri Eşkelli Mustafa, biri gene Kayapa'dan Ömer, gene Kayapa'dan İsmail, İnegöl Mudal'dan Ömer. Daha da var, geçmiş gün unutmuşum. Bu isimleri veren:

'Aman' dedi,'benden duymuş olma'

Demek bana söylememiş olsanız, bu iş olacaktı he mi?'

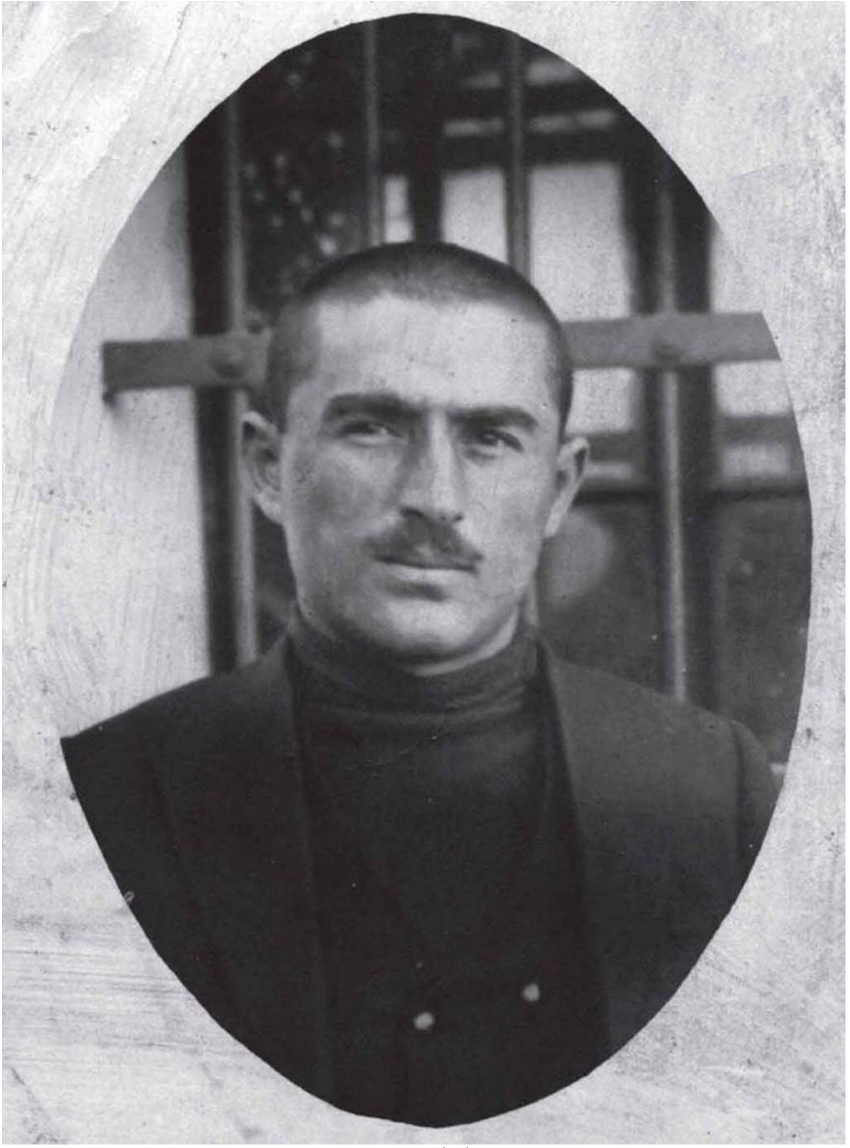
'Olacaktı' dedi.

'Çağırdım bunları. Birbirimizi iyi tanırız. Bunlar, benim hatırımdan pek de çıkmazlar. Bunlarla bahçede biraz gezindikten sonra konuyu açtım..."

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 219)

Eyüp Gültekin, cezaevinde sözü geçen biridir. Bursa'da geniş bir akraba ve ahbabının olması, idamla yargılanması, ona insanlar üzerinde farklı bir üstünlük kazandırmıştır. Laz Eyüp, bir gün cezaevi bahçesinde topladığı ağalara:

“Cezaevinde fakirleri koruyan, herkese iyilik yapan Nâzım’ı öldürdüğünüzde; bunu işitenler sizin hakkınızda ne düşünür. Vicdanınız buna el verecek mi?” der... Ağaların böyle bir şeye yeltenmeleri durumunda karşılarında kendisini ve tüm hanesini bulacaklarını söyler. Bunun üzerine plan bozulur ve cezaevi ağaları, Nâzım’ı öldürmekten vazgeçerler. Gültekin, bu olayı Nâzım Hikmet ürkmesin diye, ona hiçbir zaman anlatmaz.

Eyüp Gültekin

“NÂZIM HİKMET’İ CEZAEVİNDEN KAÇIRACAKTIM”

“Bir ara Nâzım, hapisten kaçmayı düşündü. Hatta beraber düşündük. Ben tahliye olunca daha da kolaylaşmıştı bu iş. Çünkü onun suçsuz olduğuna inanıyorduk. Hastaydı. Ölebilirdi de öldürülebilirdi de... “

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 222)

Neşati Üster, Nâzım’ın kaçması veya kaçırılması ile ilgili olarak şunları söyler:

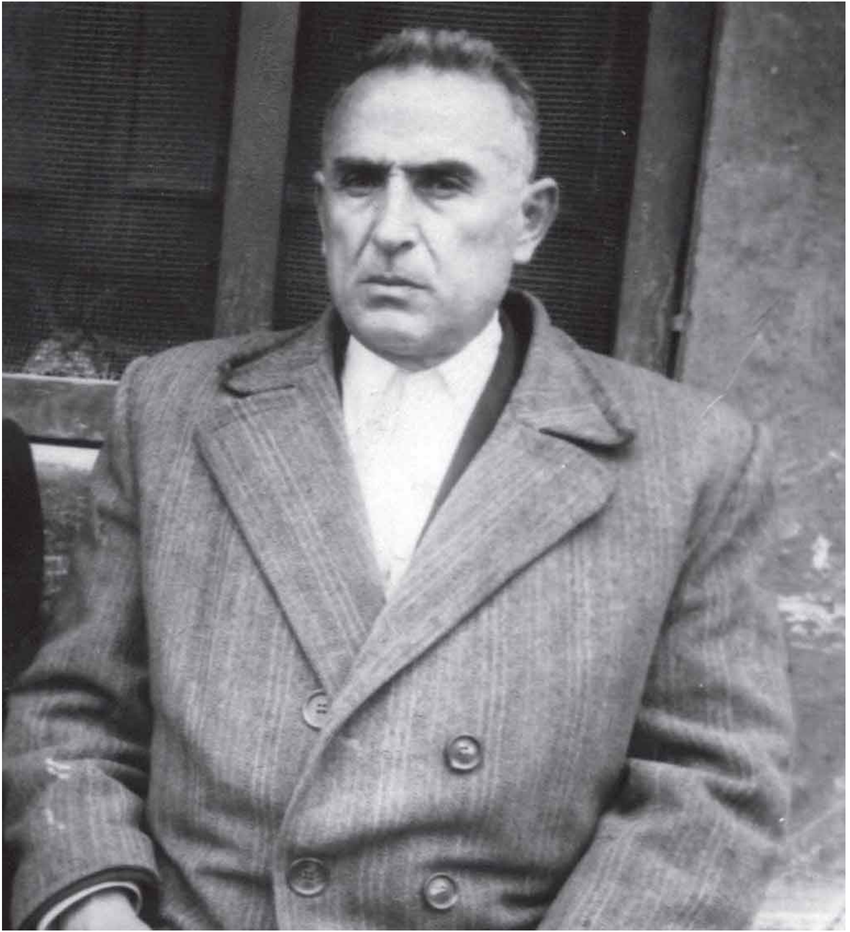
“İkinci Dünya Savaşı ortalarında Nâzım’da sinirlilik belirtileri baş gösterdi. Savaşın seyrini tüm dikkatiyle izliyordu. Bir gün bana dedi ki: ‘Bak Neşati Üster; dışarıda emperyalistler bunca insanı katlediyor. Bense demir parmaklıklar ardında seyirci durumundayım. Akıl almayacak bir şey. Dayanılmaz bir şey. Ben buradan kaçacağım.’ O sırada hapishane müdürü, Tahsin Bey’di.

‘Ve’ dedi. ‘Ben buradan çıkarım. Yirmi dört saat beni aramazlar. Yirmi dört saat sonra arandığımda ise ben gitmiş olurum.’ Bu kaçma işini gerçekleştirebilecek kişinin Eyüp Gültekin olabileceğini söyledi.”

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 183)

Laz Eyüp, Nâzım’ı kaçırmayı kabul etmiş hatta onu Uludağ’ın eteklerinde, Kayapınar yamacında ormanın içinde bulunan evinde saklayıp oradan da Şile’ye (İstanbul) götürmeyi planlamıştır. Onun çekindiği tek şey ‘yolda yakalanma’ korkusudur:

“Benim için ölüm önemli değil. Ya Nâzım’a bir şey olursa... Sorumluluğu, benim ölümümden çok daha ağır. Ama o ne isterse yaparım.”

Eyüp Gültekin (Laz Eyüp)

Yakup Yıldırım, Nâzım Hikmet'in kaldığı odayla aynı katta bulunan mutfakta çalışmaya başlamıştır. O, cezaevindeki yeni yerinde Nâzım'ı gözlemeye başlamıştır:

Bursa Cezaevi aşçısı Kiraz Ali, Hayrullah adında bir mahkûmla tanışır ve birlikte cezaevinden kaçma planı yaparlar. Kaçış işi başarısızlıkla sonuçlanınca Kiraz Ali, aşçılıktan alınır ve kapalıya atılır. Mustafakemalpaşa Hacıali köyünden Yakup Yıldırım, Bursa Cezaevinin yeni aşçısı olmuştur...

"...

Sarkıtmış rıhtımdan bacaklarını Ali Kiraz.

Kocaman yumrukları dizlerinde.

Ablak yüzünde gözleri iki kara böcek gibi kıvıl kıvıl.

Ali Kiraz'ın sesi güzel.

Ali Kiraz gazel okur

tevatür okur,

gıramofon gibi düzeltir sesini.

Ali Kiraz cesur

..."

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 498

Nâzım'ın Semiha'ya Verdiği Kol Saati

Semiha Hanım'ın evinde, babası Yakup Yıldırım'ın 1950 yılında Nâzım Hikmet tarafından yapılan yağlıboya portresi; Nâzım Hikmet'in yaptığı el işi oymalı, tahta tepsi; lale desenli sehpa örtüleri; Nâzım Hikmet'in kahve içtiği fincan ve su bardağı, yıllara meydan okurcasına duruyordu...

Nâzım Hikmet'in lale desenlerine olan ilgisi, Orhan Kemal'in Bursa Cezaevi Notları'nın birkaç satırında da geçiyordu:

"Nâzım Hikmet'in lale resmi yaptığı taşı biz Marmara Şakir'le beraber Kestel tarafındaki Deli çaydan aldıktı.

Lale resmi ilerlemekte..."

(Orhan Kemal, Yeni Dergi, sayı: 71, 1970, s. 112)

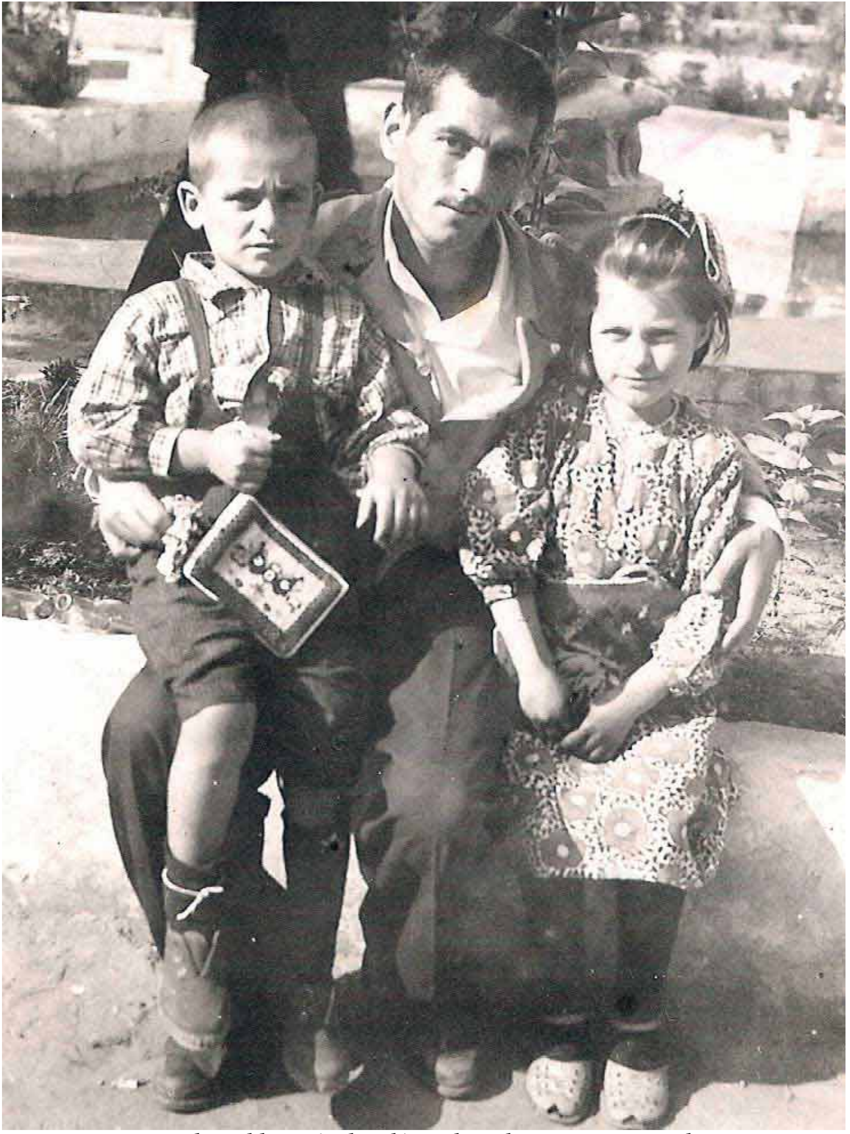
“Bu saatin siyah ipekten bir kordonu vardı fakat kolumda uzun yıllar taşıdığım için yıprandı ve çürüdü. Şu an hâlâ çalışıyor...”

Semiha Çakmak’ın annesi Haşime’yle birlikte babasını ziyarete geldiği gün çekilen fotoğrafı. Nâzım Hikmet, yandaki fotoğrafta görülen kol saatini Semiha’ya (Çakmak) Ekim 1949’daki bu ziyaret sırasında hediye etmiştir.

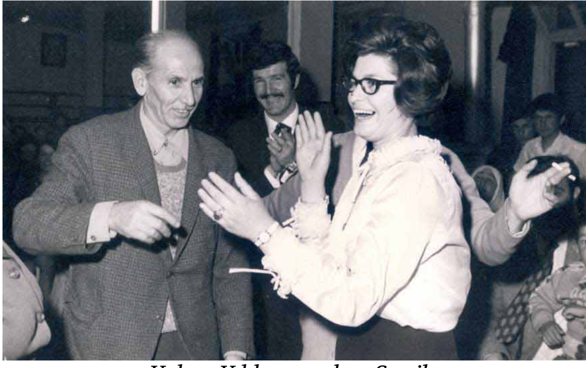
Semiha Yıldırım (Çakmak) annesi ve kardeşleriyle sık sık Bursa Cezaevine babası Yakup Yıldırım’ı ziyarete gider.

Yakup Yıldırım ve ailesi (Uludağ Öğretmenler Derneği Kampı-1961)

Semiha Yıldırım (Çakmak) ağabeyiyle Bursa Cezaevinde babasını ziyarete gittiği bir gün çektirdiği fotoğraf

Yakup Yıldırım ve kızı Semiha

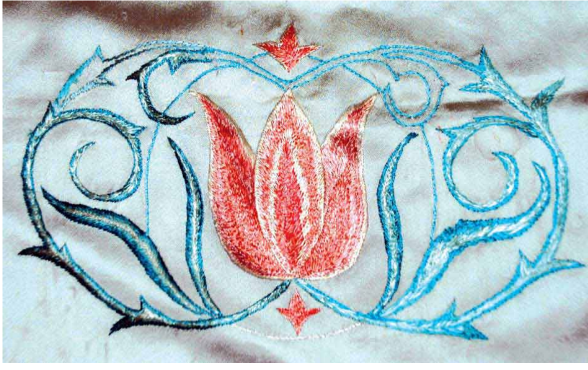
Yakup Yıldırım'ın Nâzım Hikmet tarafından yapılan portresi

Nâzım Hikmet'in başta Piraye olmak üzere dostları için yaptığı işlemeli tahta tepsilerden biri

Nâzım Hikmet'in Semiha'ya hediye ettiği kol saati

Yakup Yıldırım'ın kızı Semiha Yıldırım'ın (Çakmak) evindeki, Nâzım Hikmet'in dokuduğu lale desenli örtü

İNSAN MANZARALARI'NIN SARI SEYFETTİN'İ

Bursa'nın dört bir yanından; ama özellikle köyleri ve ilçelerinden mahpus damına düşen insanlar, önceleri Nâzım'dan çekiniyor fakat tanıdıktan sonra ona saygı duyuyorlardı. 1911'de Bursa İnegöl ilçesi Güneykestane köyünde doğan Sarı Seyfettin de bunlardan biriydi. Köyün muhtarlığını da yapan Sarı Seyfettin, bin dokuz yüz kırklı yılların başında ormancılıkla ilgili bir sorun nedeniyle Bursa Cezaevine girmiştir. Seyfettin, cezaevinde Nâzım Hikmet'le tanışır.

Nâzım Hikmet, *İnsan Manzaraları*'na taşıdığı Seyfettin'in bir de portresini yapar…

"…

Eskişehirli arabacı Selim:

'-Nafiledir Alaman'ın encamı,' diyordu,

'nasıl olsa bir yerde devrilip kalacak.

Eli bıçaklı, vuran kıran adamın sonu

Ya köpek ölümüdür, ya pezevenklik

Yahut da mahalle bekçiliği.'

İtiraz etti Sarı Seyfettin

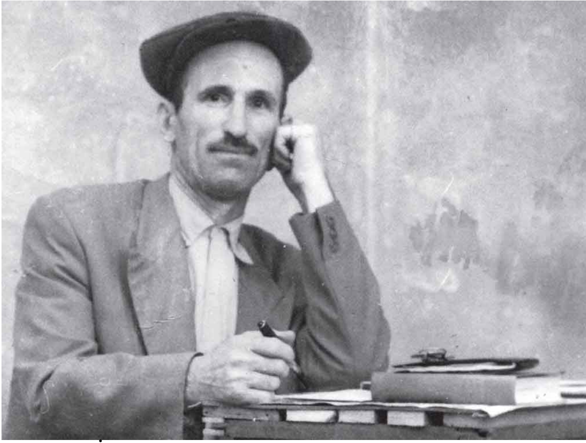
(Çerkez köyünün muhtarı):

'-Bilemem Alamanları

Ama vurucu olan pezevenk olmaz.'

…"

(Nâzım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, s. 46)

Memleketimden İnsan Manzaraları'nda adı geçen Sarı Seyfettin (Durmaz)

Sarı Seyfettin ve kızı Yüksel Durmaz

Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevinde yaptığı Sarı Seyfettin portresi

NÂZIM'IN KELESLİ ÖĞRENCİLERİ

1912 (Keles) doğumlu Hasan Orhan, 1933 yılında arkadaşına kız kaçırma suçundan Bursa Cezaevinde (1933-1937) hapis yatmıştır. O yıllarda Nâzım Hikmet de Bursa Cezaevindedir. Koğuşları ayrı olsa da zaman zaman Nâzım Hikmet'le görüşen Hasan Orhan, Nâzım Hikmet'ten resim dersi alan aynı zamanda Nâzım Hikmet ile yakın ilişkisi olan İslam Işık'ın yakın köylüsüdür. Hasan Orhan'ın resminin yapılmasına, Belenören (Keles) köyünden İslam Işık'ın Nâzım'la konuşması sonucu karar verilir...

Bu resim, Keles'in Sofular Mahallesinde oturan Hasan Orhan'ın oğlu Niyazi'nin (1946) evinde bulunuyor. Hasan Orhan, oğlu Niyazi'ye bu resmin öyküsünü şöyle anlatmıştır:

"İslam iyi resim yapıyordu. Hasan'ın resmini de yapalım dediler. Resme, İslam başladı ancak çoğu zaman Nâzım Hikmet müdahale ederek 'şurasını şöyle yap, burasını böyle yap' derdi. Resmin yarısına gelindiğinde İslam resmi bıraktı. Resmi, Nâzım Hikmet tamamlamasına rağmen İslam'ın emeği de olduğu için kendi adını yazmadı..."

Sonraki yıllarda Demokrat Parti Keles Teşkilatı kurucularından biri olan Hasan Orhan'a Nâzım Hikmet sorulduğunda o, şu yanıtı verirmiş:

"Çok büyük adamdı... Hem vücudu kocamandı hem de yüreği..."

Nâzım Hikmet ve İslam Işık'ın çizdiği Hasan Orhan'a ait resim

Hasan Orhan'ın resmi şimdi oğlu Niyazi Orhan'ın evinde

NİYAZİ'NİN ADI NÂZIM OLUR…

Tavşan Selim'i öldüren kişi veya kişiler bulunamayınca, onunla önceden sorunu olan dört beş köylüyle birlikte Ahmet Atak da gözaltına alınır. 1942 yılında çıktığı ilk duruşmada tutuklanan Ahmet Atak, Bursa Cezaevine gönderilir. İki buçuk yıl süren yargılanma sonucunda suçsuz olduğu anlaşılıp 1945 yılının sonuna doğru serbest bırakılır. Üç yıla yakın bir zaman cezaevinde kalan Ahmet Atak; yaşamının bu kesitini "kaybedilmiş" değil, "kazanılmış" yıllar olarak değerlendirir. Çünkü o içeride, Nâzım Hikmet'le tanışmış, onun öğrencisi olmuştur…

Basının Nâzım Hikmet adından söz etmeye çekindiği; Nâzım'la hapis yatıp dışarı çıkanların "komünizm propagandası" yaptıkları iddiasıyla yeniden içeri alındıkları bir dönemde Ahmet Atak, üç yaşına yeni giren oğlu Niyazi'nin adını Nâzım olarak değiştirir…

Kıranışıklar'da uzun yıllar muhtarlık yapan Nâzım Atak, yetmiş yaşında olmasına rağmen köyündeki her güzelliğin mimarlarından biridir…

Mudanya'ya bağlı Trilye köyünde altı ay boyunca eğitim gören Ahmet Atak, köylülerin anlatımına göre takım elbise, kravatla köye döner. O, artık bir eğitmendir… Nâzım Hikmet, içeride mahkûmları; Ahmet Atak, dışarıda köy çocuklarını eğitir… İnsana olduğu kadar ağaca ve ormana da değer veren Ahmet Atak, köyün çıkışındaki çam ormanının dikilmesine de öncülük eder…

Kıranışıklar Köylülerinin Nâzım Sevdası…

Uludağ'ın eteklerinde, köpük köpük bulutlara komşu bir köydür Kıranışıklar… Keles'in yedi kilometre kadar güneyinde, aykırı bir köy…

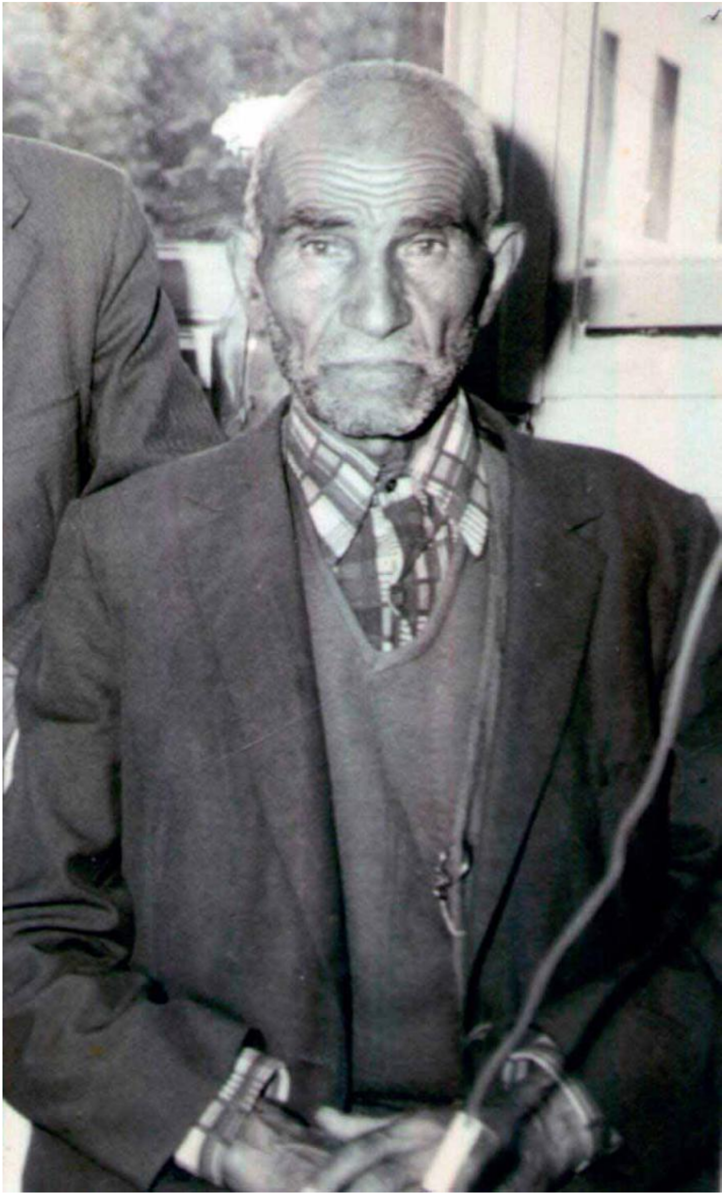
Yakın bir zamana kadar adını kan davalarıyla duyuran köy, seksenli yıllardan sonra siyasi yapısıyla dikkatleri çeker…

Türkiye genelinde yüzde doksanın üzerinde "evet" oyuyla kabul edilen 1982 Anayasası'na, Kıranışıklar köylüleri de"hayır" der, tıpkı Müşküle köylüleri gibi…

Nâzım Hikmet'in 110. doğum yılında, mezarının köylerine getirilmesi için kampanya başlatan Kıranışıklar köylüleri, Nâzım için bir de çınarlık dikerler…

Ahmet Atak'ın diğer oğlu Ramazan Atak

Ahmet Atak

Bursa'nın dağ ilçelerinden Keles'e bağlı Kıranışıklar köyü

Nâzım Anıt Mezarlığı'nın açılışı (13 Ocak 2012)

Kıranışıklar Nâzım Anıt Mezarı ve Çınarlığı

Nazım Atak, Güney Özkılınç (2012)

Kıranışıklar köyünde çocuklar

KIZ MUALLİM MEKTEBİ ÖĞRETMENLERİNDEN CEZAEVİNE ZİYARET

Nebahat Sütunç, 1920 yılı Mirgün (İstanbul) doğumludur. Asker bir babanın kızı...

"30 Nisan 1944 yılıydı. Bursa'da otobüsten indim. Vali bey, bir fayton çağırıp beni okula gönderdi. O yıllarda Kız Muallim Mektebi, Mahkeme Hamamının karşısındaydı. Geldiğim günün ertesi, maaş günüymüş. Bütün öğretmenler okuldaydı. Bu nedenle öğretmenlerin tümüyle tanışmıştım."

Okulun pedagoji öğretmeni Şevki Bey, yaklaşarak kulağıma fısıldamıştı:

"Cezaevini ziyaret etmeyi düşünür müsün?"

"Tanışabilecek miyiz?"

"Amaç o. Ben ara sıra gidiyorum."

"Taş binanın asık suratlı, soğuk görüntüsü, biz yaklaştıkça ve Nâzım'la tanışma anı yakınlaştıkça yumuşuyor gibiydi.

On beş basamakla çıkılan sahanlıkta, giriş kapısının yanında, sırtını duvara yaslamış, bir bacağını diğerinin üzerine hafifçe atmış, ince, uzun boylu, sarı bıyıklı, şakaklarına kır düşmüş dalgalı sarı saçlı, bize kayıtsız ama uzakları önemseyen, gözleriyle gökyüzünü boyayıp alnı ile havayı temizleyen bir kişi:

'İşte, Nâzım Hikmet benim!' der gibi duruyordu. Golf bir pantolon, dirsekleri deri yamalı, iki yanı yırtmaçlı ekose gri bir ceket giymişti. Mintanı da ceketine uygundu.

Biz sahanlığa çıkınca göğsünün üzerine çaprazlama kavuşturduğu kollarını yavaşça çözdü, nazik bir tavırla:

'Hoş geldiniz' dedi.

İçeri girdik. Cezaevi müdürü Tahsin Akıncı'nın odasına buyur edildik. Odanın tam karşısında çay ocağı vardı. Nâzım, ocağın önündeki tezgâhın bir köşesine ilişmişti. Yüzü bize dönüktü..."

"Odası çok sadeydi. En ince ayrıntısını bile gözden kaçırmıyorduk. Tabandan oldukça yüksekte, yaklaşık 80x50 santimetre çapında demir parmaklıklı bir pencere, kapının karşısındaki duvara paralel, hâki battaniye ile örtülü bir portatif karyola, karyolanın sol karşısında önünde bir tahta iskemle bulunan tahta kare masa,

üzerinde N.H. markasını taşıyan yazı makinesi. Kapının karşısındaki duvarda kırmızı kalemle işaretlenmiş Orta ve Doğu Avrupa haritası. Her gece 22.30 radyo haberlerini dinler, Hitler ordusunun girdiği yerleri işaretler, sonra yatarmış.

Karyolasının başında annesi tarafından yapılmış iki yağlı boya tablo. Oda kapısının sol köşesinde tavandan sarkan bir telin ucuna asılmış küçük ve sade bir kafes, içinde kuyruğu yarı kopuk bir kanarya. Adını ‘Memo’ koyduğu ünlü kanaryası...”

Nebahat Sütunç (ortada), arkadaşlarıyla Bursa Kız Muallim Mektebi (Bursa Anadolu Kız Lisesi) bahçesinde

Bursa Kız Muallim Mektebi

Nâzım'ı ziyarete giden Bursa Kız Muallim Mektebi Öğretmenleri (ortadaki Nebahat Sütunç) Cumhuriyet Caddesi, 1945

Nebahat Sütunç

Nebahat Sütunç ve Güney Özkılınç Bodrum, 2010

MUALLİM MEKTEBİ EDEBİYAT ÖĞRETMENİ ŞAİR, YAZAR FAKİHE ODMAN

(1898-1967) Bursa doğumlu. 1924'te Bursa Amerikan Kız Kolejine (Bu okul, Piraye'nin de eğitim gördüğü okuldur) yazılan Fakihe Hanım, buradan İstanbul Erenköy Kız Lisesine naklen kaydolur. 1930 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine girer. Bu okulu, 1935 yılında bitirir ve yüksek muallim olur.

Fakihe Odman, edebiyat öğretmenliğinin yanı sıra şair ve yazardır. *Sevgi ve Saygı* (1935), *Benim Romanım*, *Kır Saçlı Yalancılar*, *Çiçek ve Güneş* (1940), *Leyla ve Süheyla (*1946), *O ve Ben* (1954) adlı romanlarının yanı sıra mani ve taşlamalarıyla o dönemin edebiyat çevresinin ilgi odağı olur. Şiir kitabı, *Âşık ve Mâşuk*'u 1953 yılında İstanbul'da yayımlar...

Bursa Cezaevini ziyarete giden Kız Muallim Mektebi öğretmenlerinin içinde Fakihe Odman da vardır. Fakihe; elinde bir kitap, altı kırmızı bir kalemle çizilmiş bir satırı Nâzım Hikmet'e gösterir: Akşam gazetesinin düzenlemiş olduğu anket sonucunda Türk şairleri arasında en büyük şair olarak Nâzım Hikmet'in gösterildiği bir yazıdır bu... Nâzım Hikmet, 'İltifat etmişler efendim' der ve yürür. Övülmekten hoşlanmamıştır... O önde ziyaretçiler arkada, koridorlardan geçerek odaya doğru ilerlerler...

Bursa Kız Muallim Mektebi edebiyat öğretmeni, şair-yazar Fakihe Odman

FAKİHE ODMAN

Sevgi ve Saygı

ROMAN

İSTANBUL

Fakihe Odman'ın Sevgi ve Saygı romanı 1935 yılında yayımlanır

DOKUMA TEZGÂHLARINDAKİ MÜBADİL

1927 yılında Uluabat gölünü tepeden seyreden Yenikaraağaç (Nilüfer) köyünde dünyaya gelen Ali'nin; babası Drama, annesi Gümülcine'den göç ettirilmişti. Hıdır ve Hatice, göçün belirsizliğini ve hüznünü taşıyan *Gülcemal* adlı vapurla doğup büyüdükleri topraklardan koparılmışlardı…

…

"Cezaevi avlusunda sabah saat 10.00 ila 17.00 arasında zaman geçiriyorduk. Sonra bizi içeri alıyorlardı. Hapishanede on sekiz tane çay ocağı vardı. Gel zaman git zaman ben Nâzım'ın dokuma tezgâhlarında çalışmaya başladım. Onlar bir ekipti. Alaaddin Bey vardı. Yanılmıyorsam bir de Vehbi Bey vardı. Böylece babamın da isteğini yerine getirmiş, çalışmaya başlamıştım. Nâzım Hikmet'in yanındaydım artık… Onlar üç kişiydi. Alaaddin, Nâzım, Vehbi. Fakat ben işe başladıktan kısa bir vakit sonra satış durmuştu. O yıllarda içeride sekiz tezgâh vardı.

Ben, hapishanede bıçak satıldığına çok şahit oldum. Feriköylüyü işittim mesela, ben mahpusa düşmeden önce öldürülmüştü. Feriköylünün kardeşi Yaşar'la hapis yattığım için onun hakkında anlatılanları, birinci ağızdan öğrenmiştim."

Ali Türk'ün birlikte hapis yattığı Feriköylü Yaşar'a, 30 Mart 1950 tarihli Cumhuriyet gazetesinde de rastlıyoruz. Ferdi Öner'in Bursa Cezaevine giderek izlenimlerini aktardığı *Bursa Cezaevinde Mahkûmlarla Konuşma* başlıklı, birinci sayfada verilen haberin devamı, dördüncü sayfada şu şekilde devam ediyordu:

"…

Hapishaneden, hürriyet diyarına göç etmeye hazırlananlar arasında ağır cezalılar ekseriyeti teşkil ediyorlar. İçlerinde kimler yok ki? 30 yıl hapse mahkûm olup 17 senedir cezaevinde bulunduğunu, aftan veya ölümden gayrı bir kurtarıcı tasavvur etmediğini söyleyen Feriköylü Yaşar'dan tutunuz da cezaları 20 yılın üstünde olan diğer hükümlüler ve bu meyanda siyasi mahkûmlar.

Bilindiği gibi şair Nâzım Hikmet de burada…"

(Ferdi Öner, 30 Mart 1950 Cumhuriyet)

Cumhuriyet

KURUCUSU: YUNUS NADİ

26 ncı yıl Sayı: 9209

Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul — Posta Kutusu İstanbul No. 246
Telefonları: Umumî Santral Numarası: 24298. Yazı İşleri: 24299, Matbaa: 24290

Perşembe 30 Mart 1950

...kara Radyosunda ...arafsız„ neşriyat

...o, dün, Cebesoyun beyanatile ...raltanın demecinden bahsetti

...un öğle vakti yaptığı bu neşriyat muhalefetin ...it çevrelerinde hiç de hoş karşılanmadı

C.H.P. nin seçim hazırlığı

Urfada bazı C. H. P. liler D.P. ye geçtiler

Kendilerine adaylık için teklif yapılan bazı profesörler, partiye red cevabı verdiler

Cinayete kurban giden Profesör Feyyaz Gürsan

Teknik Üniversit... feci bir cinayet

Sınıfta kalan bir talebe, ma... Feyyaz Gürsanı tabanca ...

Katil öğrenci Mehmed Taşçeken

Millî Eğitim Bakanının dünkü basın toplantısı

"Bursada Osman Gazi, Konyada Gazi Alâeddin, Kırşehirde Âşık Paşa ve Akhisarda Nasreddin Hoca türbeleri yakında açılacak"

Vansittard

İngilterede komünist faaliyeti

Vansittard, Lordlar Kamarasında, B.B.C. nin bile komünistlerden kurtulamadığını söyledi

Cumhur Başkanı dün Malatyaya hareket etti

Marshall plânından İstanbula yardım işi

Mr. Russell Dorr, dün Vali ve Belediye Başkanı ile muhtelif meseleler etrafında bir konuşma yaptı

Mr. Russel Dorr, Vali ve Belediye Başkanı Profesör Fahreddin Kerim Gökayla görüşüyor

Bursa Cezaevinde mahkûmlarla konuşma

Nâzım Hikmet, hürriyete kavuşunca tavukçuluk yapacağım, diyor

Nazım Hikmet

Maden ve ziraî istihsalimiz

İstanbul D. P. il kongresi bugün toplanıyor

Dün şehrimize gelen Bayar, Cebesoy ile görüşüp görüşmiyeceği hakkında bir şey söylemedi

Cumhuriyet, 30 Mart 1950 (1. sayfa)

Sağ altta Ali Türk, elinde kasketi, mahkûm arkadaşlarıyla
İmralı Cezaevinde (1948)

30 Mart 1950

Bursa Cezaevinde mahkûmlarla konuşma

— Baştarafı 1 inci sahifede — bayram yerinde sandım. Bütün mevkuf ve mahkûmlar, gene yaşlı hemen hepsi, sonsuz bir sevinç içinde idiler. Birbirlerile şakalaşıyor, gülüyor, oynuyor, çeşidli türküler çağırıyorlardı. Bursa Tevkif ve Cezaevini saran bu umumi sevinç havası, öyle görünüyordu ki, muhafızlara, gardiyanlara da sirayet etmişti. Onlar da mütebessim ve keyifli idiler.

Tevkif ve Cezaevinin sakinleri tarafından «baba» diye vasıflandırılan müdür Sadeddinle tanıştığım zaman, mevkuf ve mahkûmların af mevzuu ortaya atılıp da, tasarının Büyük Meclise intikal ettiği gündenberi türlü sevinç tezahürlerile Cezaevini bir bayram yerine çevirdiklerini, bilhassa şu bir kaç gün içinde yüreklerine su serpebilecek iyi bir haber alabilmek için büyük küçük gruplar halinde gecenin geç saatlerine kadar hapisanedeki radyonun başından ayrılmadıklarını söylüyordu. Atelye ve imalâthanelerdeki mahkûmlar da, hürriyetlerine kavuşacakları ümidile bütün siparişlerini vaktinden önce tamamlamışlar, iş yaptıkları müessese ve kimselerle olan hesablarını ona göre ayarlamışlar. Mevkuf ve mahkûmların diğer bir kısmı da daha şimdiden kap ve kacaklarını derleyip toplayıp, bütün bu eşyalarını denkler halinde hazırlamışlar.

Hapishaneden, hürriyet diyarına göç etmeğe hazırlananlar arasında ağır cezalılar ekseriyeti teşkil ediyorlar. İçlerinde kimler yok ki? 30 yıl hapse mahkûm olup 17 senedir cezaevinde bulunduğunu, aftan veya ölümden gayri bir kurtarıcı tasavvur etmediğini söyliyen Ferikôylü Yaşardan tutunuz da, cezaları 20 yılın üstünde olan diğer hükümlüler ve bu meyanda siyasî mahkûmlar.

Bilindiği gibi şair Nazım Hikmet de burada. Bir Bursa haberine göre, 8 nisandan itibaren açlık grevine başlıyacağını avukatı Mehmed Ali Sebüke bildi- limi tekrarladım. Dayanamadı, konuştu:

«— Size belki tuhaf gelecek ama, bir hakikattir. Tavukçuluk yapacağım. Sonra, belki de dokumacılık yapabilirim. 13 yıldır devam eden hapishane hayatında dokumacılığı öğrenmiş bulunuyorum. Bir el tezgâhı kurabilirim.»

— Yeni eserleriniz var mı, çıktıktan sonra bir şeyler yazacak mısınız?

«— Hayır!.. Tavuklarımı üretmek, yumurtalarını almak veya dokuma tezgâhında çalışmak. Bundan sonraki eserlerim.

— Hapishaneden çıkınca nereye gideceksiniz?

«— İstanbula tabiî. Fakat sık sık Bursaya gelmek, hapishaneyi ziyaret etmek isterim. 10 yıldır çatısı altında kaldığım bu binanın bende unutulmaz hâtıraları vardır.»

Nazım Hikmetle konuşmamız burada bitmişti. O akşam, bir düğün evi, bir bayram yeri sevinci içinde terkettiğim Bursa Cezaevinden ayrılırken gardiyanlar bana o gün cereyan eden şu enteresan vakayı anlattılar:

Cezaevine kömür getiren ve mahkûmlara satan Mehmed adındaki kömürcü, mevkuf ve mahkûmların bu sevinci karşısında daima suratlı ve düşünceli bir tavır takınıyormuş. Mahkûmlar, kömürcü Mehmede, bu üzüntülü halin sebebini sormuşlar, o da şu cevabı vermiş:

«— Siz, hepiniz çıkarsanız sonra ben kömürleri kime satarım.»

Mahkûmlar bu cevab karşısında pek sinirlenmişler:

«— Sen kömürlerine müşteri bulmak için bizim zından köşelerinde çürümemizi mi lâzım, haydi çekil karşımızdan.» diyip adamı kapı dışarı etmişler.

Şu dünya ne garib değil mi?.. Herkes kendi derdinde.

Ferdi ÖNER

Cumhuriyet, 30 Mart 1950 (2. sayfa)

Bursa Cezaevinde Nâzım'ın dokuma tezgâhlarında da çalışan Ali Türk (2011)

MOSKOVA RADYOSUNU AÇAN ÇEPNELİ HALİL YENİDEN TUTUKLANIR

Yıl 3 Ekim 1947. Bursa'da yayınlanan Doğru gazetesinde birinci sayfadaki haberin başlığı: "Nâzım Hikmet'in Yetiştirmesi". Haber şu şekilde devam eder: "Bursa Hapishanesinde adam öldürmek suçundan yatmış olan ve komünist Nâzım Hikmet'e yedi sene hizmet ettiği iddia edilen Mudanya ilçesi *Çepne köyünden Halil Cengiz'in hapishaneden çıktığı günden beri komünizm propagandası yaptığı bildirilmektedir.*

Halil Cengiz ertesi gün kahveciyi tarlasında sıkıştırıp taşla üzerine hücum etmek istemişse de kendisinden daha kuvvetli olan kahveci elinde bulunan bağ bıçağı ile komünist tahrikçisini muhtelif yerlerinden yaralamıştır. *Hâdiseye savcılık el koymuş ve Halil Cengiz aleyhine komünistlik suçundan takibata başlanmıştır."*

Sonraki yıllarda buna benzer çok olay yaşanır Bursa'da... Cezaevine orman kesmekten, adam öldürmekten girmiş, burada Nâzım Hikmet'le tanışmış ve ondan etkilenmiş birçok mahkûmun dışarı çıktıktan sonra benzer gerekçelerle saldırıya uğradıkları ya da gözaltına alındıkları görülmüştür...

hazırlanmaktadır.

Mudanya ilçesinin Has kö-
yünde dün köpek yüzünden fe-

N. Hikmetin yetiştirmesi

Tahrikçilik yaparken bir kahveci tarafından yaralandı

Mudanya, 11 (Hususi muhabirimiz İsmail Kalkandan)

Bursa hapishanesinde adam öldürmek suçundan yatmış olan ve komünist Nazım Hikmete 7 sene hizmet eden Mudanya ilçesinin Çepne köyünden Halil Cengiz hapishaneden çıktığı günden beri köyde Komünist propagandası yapmaktadır.

Evvelki gün yine köy kahvesinde komünist rejiminin

— Devamı S. 4 de —

3 Ekim 1947 Mudanya Doğru gazetesi

N. Hikmetin yetiştirmeşi

(Başı S. 1 de)

iyi bir rejim olduğunu, Rusyaya nur bizim memlekete ise lânet yağdığını ve Ankara radyosunu kapayıp Moskova radyosunu açmak istediği bir sırada kahveci kendisini kolundan tutarak kapı dışarı etmiştir. Bu hale içerleyen Halil Cengiz ertesi gün kahveciyi tarlasında sıkıştırıp taşla üzerine hücum etmek istemişse de kendisinden daha kuvvetli olan kahveci elinde bulunan bağ bıçağı ile komünist tahrikcisini muhtelif yerlerinden yaralamıştır. Hâdiseye savcılık el koymuş ve Halil Cengiz aleyhine komünistlik suçundan takibata başlanmıştır.

3 Ekim 1947 Mudanya Doğru gazetesi

NÂZIM'I ÖLÜMDEN KURTARAN CELLATOĞLU

İznik Gölü'nü tepeden gören bir köy, Gemiç. Nâzım, İznik'i bu kadar içten anlattığı için olsa gerek İznikliler korumuş ve kollamış onu... Soyadları Özkardeş olan fakat köyde Cellatoğulları olarak anılan aileden biridir Halil...

1903 doğumlu olan Halil Özkardeş'in nüfustaki kaydı 1906'dır. Bursa Cezaevine ilk girdiğinde ise tarih, bin dokuz yüz otuz biri göstermektedir.

...

Cellatoğlu Halil, 1940 yılında adam öldürmeye teşebbüsten tekrar Bursa Cezaevine girer ve 1950 yılında çıkarılan affa kadar Nâzım Hikmet'le kesintisiz olarak on yıl hapis yatar.

Bursa'da bir sonbahar günü... Uludağ yamaçlarında kestanelerin toplandığı bir mevsimde, dağdan aşağılardaki hapishanede koğuş ağaları toplanıyor...

Toplantı, öncekilerden uzun ve tartışmalı geçmektedir. Toplantı boyunca: "Komünist demek, vatan haini demek..." cümlesi en sık tekrarlanan cümle olur. Yükselen itirazlar, bağrışmalar... Oy çokluğuyla alınan ölüm kararı:

"Nâzım Hikmet, öldürülecek!"

Alınan karar gereği, Bursa Cezaevinde idamları kesinleşmiş iki mahkûm, Nâzım Hikmet'i öldürmekle görevlendirilir.

Koğuş ağalarından Cellatoğlu Halil, Nâzım'ın öldürülmesi kararına karşı çıkmak istemiş; ancak toplantıdakileri ikna edemeyeceğini düşünüp kendi ölüm fermanını imzalamamak adına sessiz kalmış, alınan ölüm kararını hapishane müdürüne bildirerek Nâzım'ı ölümden kurtarmıştır.

Halil Özkardeş (Cellatoğlu Halil) Bursa Cezaevindeki koğuşunda (en sağda)

Halil Özkardeş (Cellatoğlu Halil) Bursa Cezaevindeki koğuşunda saz çalarken

Bursa-İznik yolu üzerinde bulunan Gemiç köyü, Bursa'da Nâzım tanıklarının yaşadığı köylerden yalnızca biridir

“BAL ŞEKER USTAM”

1910 yılında İznik’e bağlı Müşküle köyünde doğan İsmail Başaran’ın yaşamı, göl kıyısında, zeytin ağaçları arasında geçmiş. Kendi deyimiyle “Bir çınar ağacının kökleri gibi toprağa bağlanmış”tır.

Komşusu Ömer Sarı’yı vurup 3 Mart 1941 tarihinde ağabeyiyle birlikte Bursa Cezaevine giren Başaran, yedi yıl hapis yatar. Hapisliğinin bir kısmını Bursa Cezaevi, bir kısmını da İmralı’da geçirir.

“İki buçuk yıl Nâzım’ın sıcak elini sıktım. Üzerimde ödenemez hakkı vardır. Onun yazdığı temyiz dilekçesiyle cezamdan altı yıl indirildi. İmralı Cezaevine naklimi de o sağladı. O zamanlar İmralı’nın müdürü Esat Adil Müstecaplıoğlu idi. Nâzım’la arkadaştılar. İmralı’nın geniş bir kütüphanesi olduğunu, orada güzel kitaplar okuyabileceğimi söyledi. Gerçekten iyi kitaplar okudum orada. Müstecaplıoğlu’nun da yardımlarını gördüm.”

“...

Bu göl İznik gölüdür.

Durgundur.

Karanlıktır.

Derindir.

Bir kuyu suyu gibi

içindedir dağların.

Bizim burada göller

dumanlıdırlar.

Balıklarının eti yavan olur,

sazlıklarından ısıtma gelir,

ve göl insanı

sakalına ak düşmeden ölür.”

(Nâzım Hikmet, Benerci Kendini Niçin Öldürdü? s. 230)

Bursa-İznik yolunun Müşküle ayrımında yüzyıllara meydan okumuş çınarın altında ve gölden esen rüzgârlar eşliğinde, okunan

bu şiirleri dinleyen köy gençleri, bu her gün göz göze geldikleri göl ve İznik kasabası üzerine yazılan şiirin büyüsüne kapılmışlardı...

Buğday Direniyor adlı bir şiir kitabı yayınlanan İsmail Başaran; *Yön, Edebiyat 76, Güney Sanat* ve *Edebiyat 81* gibi dergilerde de yazılar yazmıştır.

1989 yılında yaşamını yitiren İsmail Başaran, ustası Nâzım Hikmet için de bir şiir bırakmıştır:

"CAN DOSTU

Umutlar koptu

Kara hafta bu sefer

Gümbür gümbür davul çalar

Derebeyi...

Çat diye kırıldı şimşir değnek

Haber vurdu

Elem verdi canıma...

BAL ŞEKER USTA

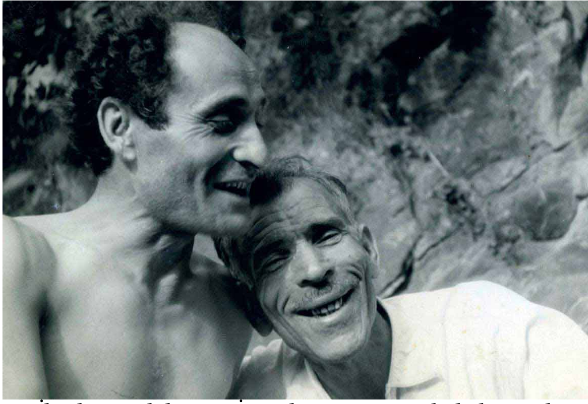
Büyük şair

NÂZIM HİKMET..."

İsmail Başaran (Buğday Direniyor)

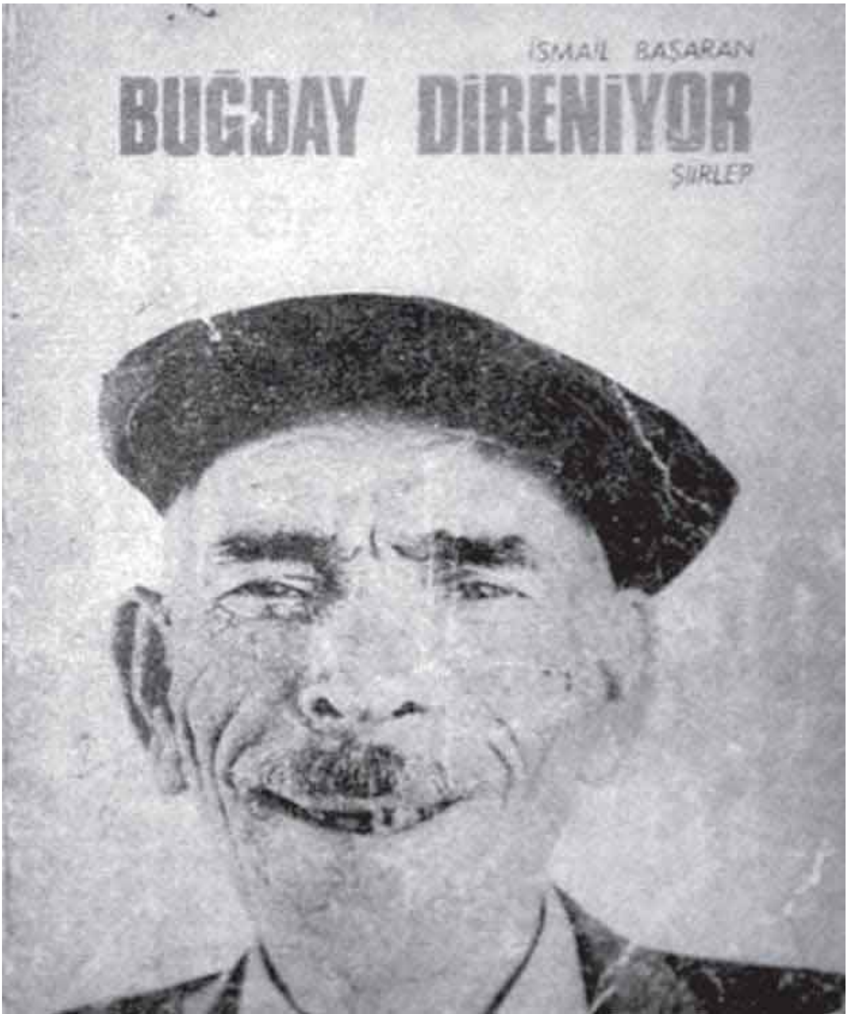
Solda sırasıyla Ahmet Yelmaş, Fevzi Kavuk, İsmail Başaran (kasketli), Mehmet Turan; sağda sırasıyla İbrahim Yağcı, İsmail Kaymaz, Emin Alper, Ayten öğretmen

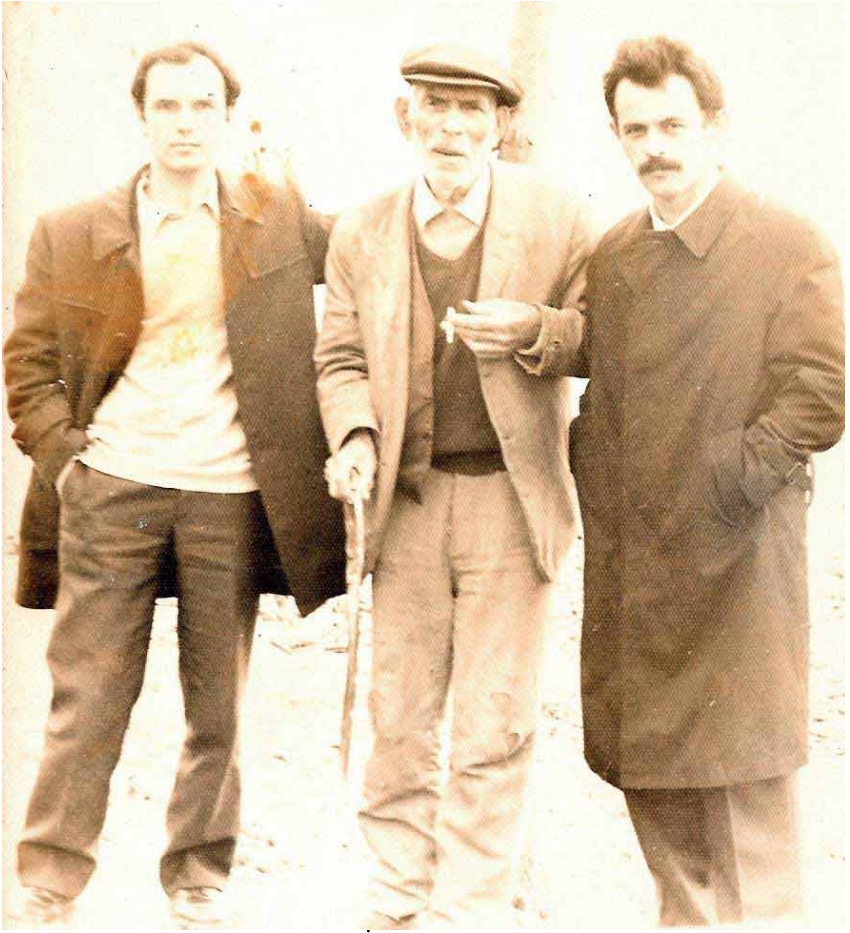
İbrahim Balaban ve İsmail Başaran Müşküle köyünde

Müşküle köyü sırtlarından, İznik Gölü (2009)

Nâzım Hikmet'le hapis yatan Müşküleli İsmail Başaran'ın şiir kitabı Buğday Direniyor

Nahit Kayabaşı, İsmail Başaran, Ferit Durmuş

NÂZIM'IN DİLİNDEN DÜŞMEYEN TÜRKÜ: "NİNNO YÂRİM"

"Bahçede olur bakla

Güvercinler atar takla

Hele o, 'Al beni koynunda sakla' kısmını öyle bir içten söylerdi ki... Döner döner söylerdi bu satırı... Dil tarif etmezdi hani, sesindeki özlemi..."

Yeniköylü Hasan Susay, yaşamını yitireli çok zaman olmuştu... Ailesi de çoktan göçmüştü Yeniköy'den... Susay, Nâzım'la geçen güzel hatıralar bırakmıştı geride bir de solmaya yüz tutmuş birkaç fotoğraf...

"Zayıf, çelimsiz, arkasız 'işte yumruk kadar' bir mahkûmu, günlerden bir gün iki gardiyan her nedense avluda yumrukla sopayla dövmekteler. Durumu avluya bakan koğuş penceresinden gören Nâzım, bastı feryadı: 'Gardiyanlaaar!.. Bırakın o adamı, dövmeyin!' Peşinden ekledi: 'Hayvana bile sopayla vurulmaz... Değil ki insana...' Kafama çivi gibi çakıldı o sözü. Bugün bile sesi kulağımda; asla unutamam: 'Hayvana bile sopayla vurulmaz... Değil ki insana...'

Durumu yukarı bildirmiş. Ertesi gün savcı geldi hapishaneye. O sırada biz de dışarıda havalandırmadayız. Savcının yanında 'mapusane müdürü' ve o gardiyanlar. Çağırdılar yine o yumruk kadar adamı. Nâzım Hikmet de geldi. Bizde çıt yok, geniş bir halka olduk, bakıyoruz. Savcı, sordu gardiyanlara: 'Dövdünüz mü bu adamı?' Gardiyanlar, suçlarını dip inkâr!.. Döndü savcı, dayak yiyene: 'Seni dövdü mü bu adamlar?' Adam, sıktı omuzlarını, yutkundu, dedi: 'Dövmediler...' Savcı, bir kaşını kaldırıp: 'Hanimiş adam dövme?' gibi şööööyle bir baktı Nâzım'a. Nâzım çok bozuldu. Cin ifrit oldu, dövüldüğünü saklayan adama. Adamı tutmasıyla sırtını çevirmesi bir oldu ve sırtındaki gömleği, bir anda elleriyle kürek kemikleri üstünden tutup yırttı. Adamın çıplak sırtı çıktı ortaya. Nâzım döndü savcıya: 'Dili yalan söyler ama sırtı yalan söylemez...' dedi. Adamın sırtındaki dayak izlerini gören savcı bozuldu sonra. Başladı gardiyanlara bağırmaya. Nâzım da gardiyanlardan dayak yiyen ve korkan adama çıkıştı. Ve çıkardı sonra ona sağlam bir mintan verdi. Yumruk kadar adam –şaşkın– ağlıyordu."

(Ali Aksoy, Yeni Biçem, Haziran, 1992)

Bursa'nın Orhangazi ilçesine bağlı Yeniköy'den Hasan Susay (ortada, kasketli)

Hasan Susay (ortada, kasketli), Yeniköy'de bir düğünde

Hasan Susay (ortada, kasketli) ve Yeniköylü gençler

“GAZİLİKTEN DEĞİL KOMÜNİSTLİKTEN…”

Ramis Salman’la konuşmaya başladıktan sonra dikkatler onun üzerinde toplanmıştı. 1950 yılında Bursa Cezaevinden çıktıktan sonra Kore’ye götürülen askerlerden yalnızca biriydi Ramis Salman… Onun fotoğrafını çekmeye başladığımda kahvehanede oturanlar: “Ne o, Kore gaziliğinden dolayı mı çekiyorlar fotoğrafını Ramis Dayı?” diye söze karışıp ona nükteli bir edayla laf atmışlardı.

Ramis Salman, önce çevresindekilere sonra bize bakındıktan sonra şu hoş ve cesur yanıtı vermişti:

“Gazilikten değil, komünistlikten.”

Ailesi, Saraybosna kökenli olan Ramis Salman, 1927 Yeniköy (Orhangazi) doğumluydu.

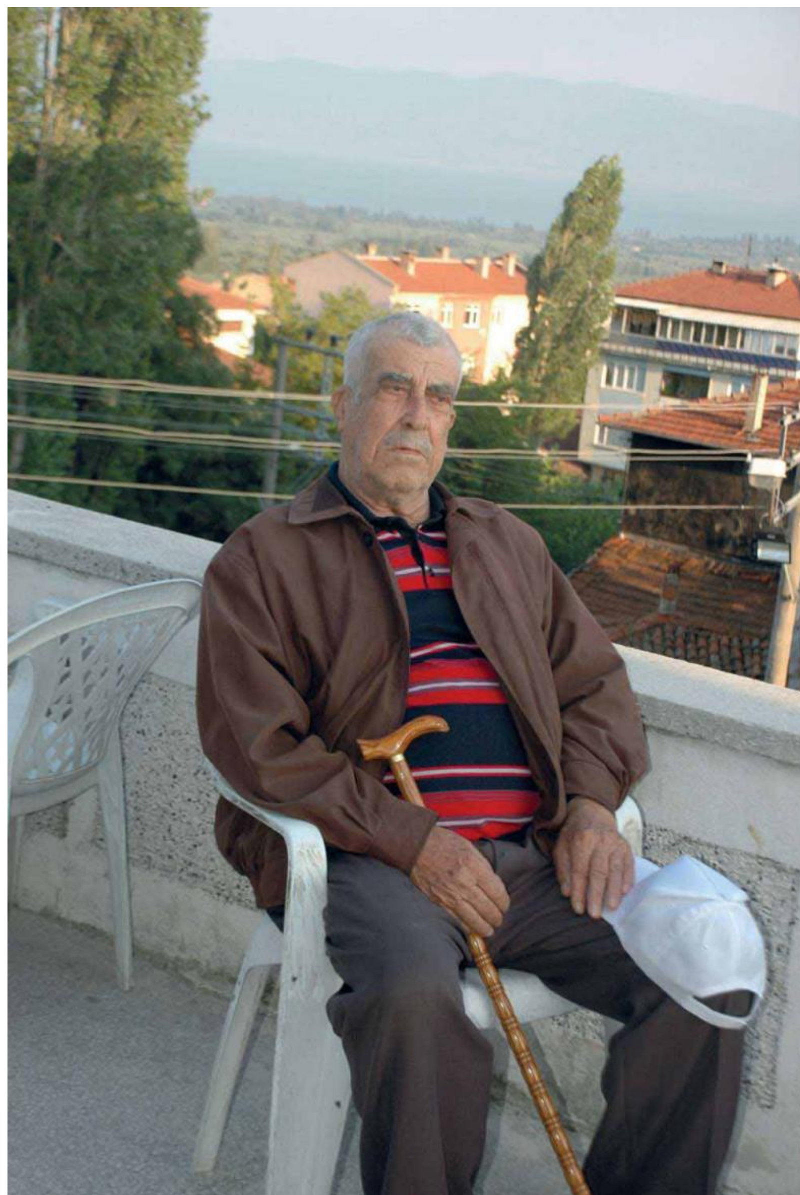
“Cezaevi müdürü Saadettin Bey (Görel), o zamana kadar revirde kalan Nâzım Hikmet’e eşyalarını toplayıp hücresine gitme talimatını vermişti. Nâzım Hikmet, bunun üzerine bir dilekçe hazırlayıp müdüre ‘imzala’ demişti. Paniğe kapılan cezaevi müdürü, Savcı İzzet Akçal’a gitmişti. Savcıyla cezaevi müdürü arasında geçen tartışma ve konuşmalar Bursa Hapishanesindeki mahkûmlar arasında kulaktan kulağa dolaşıyordu. İzzet Akçal, cezaevi müdürüne: ’Sen ne yapıyorsun, bunun arkasında bütün bir dünya var!’ demiş, Nâzım Hikmet’le uğraşmamasını öğütlemişti…

Nâzım Hikmet, herkesle konuşmazdı. Ciddi adamlarla konuşurdu. Adapazarlı İsmail isimli bir mahkûmu hatırlıyorum. Nâzım Hikmet en çok onunla konuşurdu. Biz, bütün mahkûmlar ona ‘baba’ derdik… Ben emniyetli mahkûmdum, cezaevinde her tarafı dolaşabiliyordum. Hiç unutmam o yıllarda Bursa Hapishanesine yeni giren her mahkûma ‘meydan dayağı faslı’ vardı. Nâzım Hikmet, bunu kaldırtmıştı. Yağlıboyayla uğraşırdı. Mahkûmların resmini yapardı. Benim resmimi yaptırmak istedim ama yirmi beş liram olmadığı için yaptıramamıştım. Bir gün hastalanmıştım ve revir kapalıydı. Birçok kişiye haber salınmıştı. Ancak bana iyi gelecek ilacı bulamamıştım. En son Nâzım Hikmet’e haber ulaştırdılar. Yarım saat içinde ilacım gelmişti. Sonradan öğrendim ki Nâzım hasta olan kim olursa olsun, ne yapar eder, ilaç bulur verirmiş…

O yıllarda Gürle köyünden Hüseyin Altın ve Kerim isimli kişiler de içerideydi ve bu kişiler, Nâzım’ın yakın olduğu kişilerdi.”

Ramis Salman (2010)

Ramis Salman

Ramis Salman, Güney Özkılınç

NÂZIM'IN YÜZÜNÜ GÖRMEDİĞİ BURSALI ÖĞRENCİLERİNDEN NEVZAT ŞENOL

Göl kıyılarının bereketli topraklarında birçok aydın ve sanatçı da yetişmişti. Seksen öncesinde TRT'de *Köy Kahvesi* programının yöneticisi, tiyatro ve sinema sanatçısı Nevzat Şenol, 1 Ocak 1946 Yeniköy (Orhangazi) doğumludur. 2009 yılında yaşamını yitiren Nevzat Şenol, Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfının yönetim kurulu üyeliğinde de bulunmuştur. Onun sanatla uğraşması ve Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfının yönetiminde yer alması bir rastlantı değildir.

Nevzat Şenol'un doğup büyüdüğü Yeniköy'de, Bursa Cezaevinde Nâzım Hikmet'le hapis yatmış onlarca insan var. Hasan Susay, İrfan Yoldaş ve Ramis Salman bunlardan yalnızca birkaçıdır...

Nevzat Şenol, seslendirmesini yaptığı *Savaşan Kentler* belgeselinde, Nâzım Hikmet'in Ölü Kızcağız adlı şiirini yedi yaşındaki kızına okutup o dönem yasaklı şairin şiirini denetimden geçirdiği için mahkemeye verilir. Aynı zamanda TRT-DER Ankara Şube Başkanlığını da yürüten Nevzat Şenol; Semra Özdamar, Türkan Şoray, Arif Keskiner gibi isimlerle Moskova ve Taşkent Film Festivallerine de katılmıştır (1977-78-79). 1980 darbesi sonucu Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyesi olduğu suçlamasıyla tutuklanarak Mamak Cezaevine gönderilmiş, bir buçuk yıl hapis yatmıştır.

Nevzat Şenol, Tüm Radyo ve Televizyon Çalışanları Derneğinin katıldığı yürüyüşte ön saflarda (1970)

21 Mayıs 1967 sol altta Nevzat Şenol, sağ üstte Tuncel Kurtiz Malatya-Kırşehir yolu

Gen-Ar Tiyatrosu, Anadolu Turnesinde (Mayıs 1967), solda Nevzat Şenol

MAVİŞ KAPTAN

Aslen Gürcü, ailesi Doksan Üç Harbi'nden sonra Batum'dan göç eden Hüseyin Maviş, 1913 yılında Gemlik'te doğar. Hüseyin Maviş'in oğlu Bahtiyar, babasının 1946 yılında adam vurmaktan dolayı Bursa Cezaevine girdiğini, on iki yıl hapis cezasına çarptırıldıktan sonra *Menderes Affı* olarak bilinen aftan yararlanarak 1950 yılında dışarı çıktığını belirtiyor.

Nâzım Hikmet, *Maviş Kaptan* diye seslendiği Hüseyin'in yağlıboya tablosunu da yapmış. Fakat tabloyu yapmadan önce bir de iddiaya girmişler *"benzetirsin, benzetemezsin"* diye... Resmi yapmak için tuval bulunamayınca tahta çerçeve üzerine yulaf çuvalı geren Nâzım, Hüseyin'i karşısına oturtarak başlamış çalışmaya... Önde, gözleri deniz gibi Maviş Kaptan, arkada Bursa Cezaevi... Nâzım Hikmet'in o gün yaptığı resim, bugün Gemlik'te Bahtiyar'ın dönerci dükkânının duvarlarına asılı duruyor.

"Bu resim çok badireler atlattı" diyor, oğul Bahtiyar...

"Annem tahta çerçevelerinden çıkarıp uzun yıllar sarılı bir şekilde sakladı bu eş hatırasını...

Babam, reklamı pek sevmezdi, maddi durumu da iyiydi. Mahkûmlar arasında sözü dinlenirdi. Cezaevinden çıktıktan sonra Karadeniz'de takalarda geçen yaşamı seksen sekiz yaşında son buldu..."

Nâzım, memleketinden uzaklarda *Mavi Liman* şiirinde bir kaptana seslenirken birlikte hapis yattığı Maviş Kaptan'ı anımsamış mıdır?

Nâzım Hikmet tarafından yapılan Hüseyin Maviş portresi (1946)

“BABAM, MÜCADELE RUHUNU NÂZIM’DAN ALMIŞ BİR İNSANDI…”

İlk eşinin amcasını, askerden getirdiği altınları iç ettiği ve onu eşinden ayırmaya çalıştığı gerekçesiyle köy kahvesinde vuran Mehmet Gülmez, toplam sekiz yıl ceza alır. Üç yılı Bursa, altı yılı İmralı olmak üzere toplam sekiz yılını (1940-1948) cezaevlerinde geçirir. Bursa Cezaevinde, 12. koğuş başta olmak üzere 71. ve 72. koğuşta kalır.

Mehmet Gülmez, Nâzım Hikmet’in dokuma tezgâhlarından yararlananlar arasındadır… Bursa Cezaevinde çorap dokumayı öğrenen Mehmet Gülmez, bu işi İmralı hapisliği yıllarında da sürdürür.

1948 yılında cezaevinden çıkan Mehmet Gülmez, eşiyle Gürle’deki evlerinde çorap dokumaya devam eder. Dokuduğu çorapları Bursa Kapalıçarşı’da satar. Öyle ki o; işlediği cinayetten dolayı, mahkûm olduğu altı yüz liralık “kan parası” cezasını, çorap işinden kazandığı parayla öder.

Mehmet Gülmez’in çocuklarından İbrahim ve Halil Gülmez, babalarını şu cümlelerle özetliyorlardı:

“Babam cezaevinden çıkmıştı. Gürle’de o yıllarda iki eve günlük gazete girerdi. Bunlardan biri, evimizdi. Babam Tercüman gazetesinin abonesiydi. O yıllarda gazete, köyde şoförlük yapanlar aracılığıyla getirilirdi. Babam, köyün en şık giyinen insanıydı: İskarpinler, lacivert takım elbise, siyah fötr şapka ve köstekli saat… Babam, mücadele ruhunu Nâzım’dan almış bir insandı…”

Mehmet Gülmez ve ailesi (1975)

Gürle köyü girişi

Mehmet Gülmez ve eşinin yıllarca kullandığı yün eğirme aleti

HEM TERZİ HEM GEZEK RUŞEN EŞREF BEKTÖRE

1905 Bursa doğumlu, felsefe ve bilim kitapları okumaya meraklı, maceraperest; yaşamı boyunca en büyük tutkusu Paris'e gitmek olan Ruşen Eşref, Fransız edebiyatı ve Fransız kültürü hayranı...

Ruşen Eşref hem Bursa gezeğinin hem de Bursa'daki Dağcılık Kulübünün müdavimlerinden biri. O, aynı zamanda bir *hayali,* bir *ortaoyuncu...*

Bursa'da bir Ermeni terzinin yanında işe başlar. Terziliği geliştirmek; ama aslında Paris'e gitmek düşünü gerçekleştirmek için İstanbul'a gider. 1930'lu yılların başında, babasının ricası üzerine yeniden Bursa'ya yerleşir. Paris düşü yarım kalan Ruşen Eşref, Bursa'da Tahtakale semti civarında İnebey Hamamı'nın hemen yanında terzi dükkânı açar.

Yalçın ve Nuran Bektöre kardeşler anlatmakla bitiremiyorlardı hayat dolu babalarını. Biri söze başlarken diğeri unuttuğu bir anıyı hatırlayarak yeniden söze giriyordu...

"Nâzım Hikmet'in Bursa'ya getirildiğini öğrenmişti babam. İstanbul'da kaldığı yıllarda hem onun kitaplarıyla hem de bazı dostlarıyla tanışmış; 1930'larda Darülbedayide (İstanbul Şehir Tiyatrosu) onun *Kafatası* adlı oyununu izlemişti.

Babam ilk dükkânı bir zamanların Bursa'daki önemli otellerinden biri olan Luca Palas Oteli'ne çok yakındı. O yıllarda Luca Palas'ın altında öğretmenler kıraathanesi vardı. Babam, İstanbul'dan Nâzım Hikmet'i görmeye gelenlere bu otelde yer ayırtır, onlara yardımcı olurdu. Luca Palas'ta yer bulunmadığında Ada Palas Oteli'ne götürürdü.

Nâzım Hikmet'i cezaevinde ziyaret eden babam, onun İnebey Hamamı'na da getirildiğini anlatırdı. Nâzım Hikmet, babama 'Ruşen Usta' diye seslenirdi.

Babam, Nâzım Hikmet'e kıyafet dikerdi. Babam, onun uzun süre giydiği kaputlardan birini de içeride üşümesin diye özene bezene diktiğini anlatırdı bize..."

Bursa Gezeği, orta sırada sağdan ikinci Ruşen Eşref Bektöre

Nuran ve Yalçın Bektöre (2011)

Ruşen Eşref Bektöre'nin tefinde Recep Birgit imzası

"GÖZLERİME İYİ BAKIN, ONUN GÖZLERİNİ GÖRECEKSİNİZ..."

1947 yılının Temmuz ayında hapse giren Yaşar Yaşarer, on sekiz yıla mahkûm olur. Ancak mahkeme onun cezasını, çocuk yaşta olduğu için dokuz yıl, daha önce sabıkası olmadığı için de altı yıl indirince o, üç yıl hapse mahkûm olur. Hapisliğinin bir kısmını Bursa Cezaevinde diğer bir kısmını da Ankara Çocuk Islah Evinde geçirir.

Bursa Cezaevinde çalışan kâtip akrabaları sayesinde kundura tezgâhlarında çalışır. Onun anlatımına göre o yıllarda cezaevi, aynı zamanda çeşitli alanlarda üretimin yapıldığı geniş bir atölyedir...

"Bursa Mahpushanesi 80 koğuştu. Bu yapıda zaman zaman 700 hükümlü ve tutsak olurken bu sayı bazen 800'e çıkardı.

Tevkifhanenin zemin katında bulunan marangozlara, çorap dokuyanlara, ayakkabı yapanlara hayran oldum."

(İbrahim Balaban, Nâzım Hikmet'le Yedi Yıl, s. 13)

Henüz çocuk denecek yaşta mahpus damına düşen Yaşar, rahatsızlığı nedeniyle çoğunlukla revirde kalır.

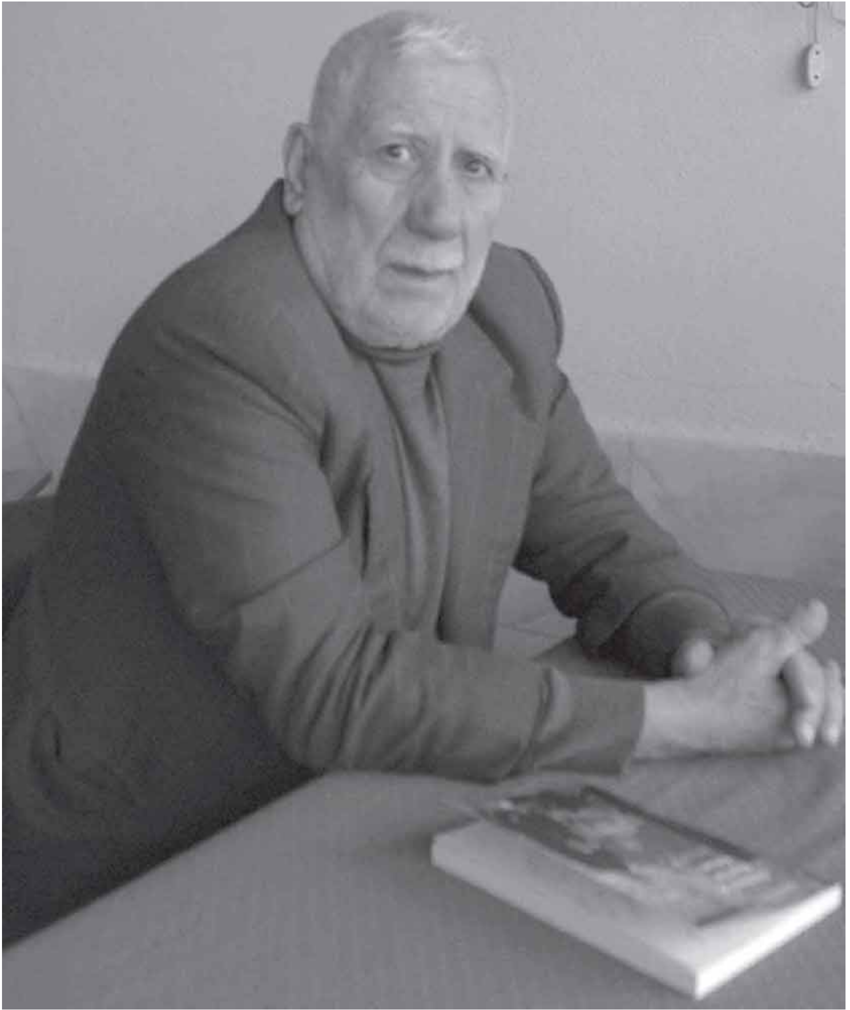
Yaşar Yaşarer, dışarı çıktıktan sonra İnegöl'de minber ustalığı yapar. Bu işi geçtiğimiz yılın (2010) sonuna kadar sürdürür...

Çocuk yaşta hapse düşmüş, Nâzım'la kısa da olsa yaşamış Yaşar Yaşarer'e 'Ne mutlu size Nâzım'ı görmüşsünüz' dediğimde şu yanıtı vermişti:

"Ben, onun gözlerini gördüm. Gözlerime iyi bakın, onun gözlerini göreceksiniz..."

Yaşar Yaşarer, Bursa Cezaevi (1947)

Yaşar Yaşarer (2011)

CELİLE HANIM'IN BURSA'DAKİ EVLERİ

Celile Hanım, Bursa Cezaevinde hapis yatan oğluyla daha sık görüşebilmek ve onun soluğunu daha yakından hissedebilmek için Bursa'da oturmaya karar verir. Bu nedenle cezaevine yakın mahallelerde ev tutar. Nâzım Hikmet, dostları Vâ-Nû'lara yazdığı bir mektupta, cevap yollamaları için Bursa'daki şu adresi verecektir:

"Müzehher, kardeşim, kızım,

Bu mektubu ne yap et kendi elinle Münevver'e ver ve bana cevabını mutlaka yazdır. Vuzuha kavuştuğum an acım dayanılacak hâle gelecektir. Size dün de bir mektup yolladım. Onu da almışsındır. Sen cevabını annemin adresine yaz. Bursa Selçuk Hatun Mahallesi, Irgandı Sokağı, No: 24, Bayan Celile. Münevver isterse bu adrese, isterse Vehpi'nin adresine yazsın..."

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 143)

Bu mahalle ve bu sokak, günümüz Bursa'sında hâlâ aynı yerde aynı adla varlığını korumaktadır. Nitelik açısından dünya üzerinde yer alan çarşılı dört köprüden (İtalya: Ponte Vecchio, Ponte Rialto, Bulgaristan: Osma Köprüsü, Türkiye: Irgandı Köprüsü) biri olan Irgandı Köprüsü'nün yanı başındaki bu mahalle ve sokak, Nâzım'ın annesi Celile Hanım ve Nâzım'ı ziyaret gelen dostlarının ayak izlerini taşımaktadır.

Nâzım Hikmet'in küçük teyzesi Sare Hanım da bu adresi onaylamaktadır:

"... Nâzım kriz geçirdiğinde bitik düştü. Biz de öyle. Bu hastalık üzerine anası Bursa'da oturmaya karar verdi. Irgandı Köprüsü'nün yanında, ablama kirası ucuz bir ev tuttuk..."

Celile Hanım'ın, Mart 1949'da Bursa'da tuttuğu ev de cezaevine yakın bir yerdedir. O, 4 Nisan 1949 tarihinde Müzehher Vâ-Nû'ya yazdığı mektubun sonuna, Bursa'da kaldığı evin adresini de yazar:

"Yine Bursa'dayım. Bu üçüncü evdir ki değiştiriyorum. Şimdi çocuğa yakın, bahçe içinde, kerpiç köy evinde bir yer tuttum. Ferah, büyük, aydınlık bir oda... Sobamı, şövalemi hemen kurdum. Çocuğa gidiyorum, resim yapıyorum...

Yeni adres: Bayan Celile Apdal Caddesi Eskihamamaltı No: 65"

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 241)

Celile Hanım, Bursa Cezaevi revirinde oğlunun resmini yapar,

Nâzım'ın dostları ve mahpus arkadaşlarıyla sohbetler eder. Nâzım Hikmet'le hapis yatan Bursalıların çoğu Celile Hanım'ı görmüş ve tanımıştır.

SELÇUKHATUN
CADDESİ

ABDAL
CADDESİ
(TN:7)

Irgandı köprüsü

Selçukhatun Caddesi

“BEN ONU DA TANIDIM VE ÇOK SEVDİM”

“Benim arkadaşlarım arasında gazeteciler çoğunluktaydı... Kemal Tahir, Halikarnas Balıkçısı, Doğan Nadi, Mehmet Akif’in damadı Ömer Rıza Doğrul, Naci Sadullah... Onlarla âdeta ayrılmaz bir bütün gibiydik...

Naci Sadullah’ın bana olan aşkı dillere destandı. Bu, özelliği olan bir öyküydü. Naci Sadullah (Danış), İzmirliydi. Ata’nın eşi Latife Hanım’ın dayısının oğluydu...

Naci Sadullah, Kemal Tahir ve Ömer Rıza Doğrul üçlüsü artık her akşam bizim evde toplanıyor; masa kuruluyor, sohbet koyulaştıkça koyulaşıyordu. Üç öfkeli, üç heyecanlı gençtiler. Sürekli sosyalizmi savunuyorlardı...”

Safiye Ayla, sonraki zamanlarda Naci Sadullah ve Kemal Tahir aracılığıyla Nâzım Hikmet’le de tanışır. Nalân Seçkin’e söz ettiği anılarında kendisini çirkin bulan kişinin Mustafa Kemal değil Nâzım Hikmet olduğunu belirtir:

“Beni çirkin bulan Nâzım’dı, Nâzım Hikmet... Ben onu da tanıdım ve çok sevdim. Ona vurulan damga aklıma geldikçe hâlâ daha çok üzülüyorum. Vatan hainiymiş! Bir şair, vatan haini olabilir mi? Olmaz!”

Safiye Ayla’dan Nâzım Hikmet’e Yardım

“Bir haber aldım ki Nâzım, Bursa Hapishanesinde parasızlıktan çok sıkıntıda. Ayrıca ciğerlerinden de hasta.

İzmir eşrafından Halim Alanyalı adında bir hayranım vardı. Bana sık sık tenekelerle yağ, çuvallar dolusu erzak ve sabun yollardı. Ben de bir gün tuttum, hepsini Bursa’ya Nâzım’a gönderdim. Aradan birkaç gün geçti, bir sabah sivil bir polis gelerek beni Birinci Şube’ye götürdü. O gün Naci’nin hükmü kesinleşmişti. Polis, benden kendisini soracak sanıyordum. Onun için ne heyecanlandım ne de korktum.

Orada bana hiç beklemediğim bir konuyu, Nâzım Hikmet’e erzak gönderip göndermediğimi sordular. Hiç çekinmeden, ‘Gönderdim, gene göndereceğim” dedim. Komser, ummadığı bu cevap karşısında sinirlenerek ‘Bana bak Safiye Hanım, sen komünistleri mi besliyorsun?’ diye bağırmaya başladı. Ben de sinirlendim ama bozuntuya vermedim. ‘O, sizin tarifinizle komünist olabilir. Ben komünistlik momünistlik nedir bilmem. Böyle şeylere de inanmam. Arkadaşım hasta ve parasız. O nedenle gönderdim. İhtiyacı

olduğunu duyarsam gene gönderirim' dedim."

(Nalân Seçkin, Musalladan Şöhrete Safiye Ayla, s. 28-34)

Safiye Ayla

Safiye Ayla (1907-1998)

İLK FİLM YILDIZIMIZ CAHİDE SONKU NÂZIM'I ZİYARET EDER

O yıllarda Nâzım Hikmet'i ziyarete gelenler arasında ilginç simaların olması dikkat çekicidir. Dr. Neşati Üster'in anlatımına göre kendisi dâhil Nâzım'ı ziyarete gelenlerin fişlendiği, takibe alındığı bir dönem hüküm sürmektedir. Bursa'da. Demokrat Parti döneminde ihbar kurumunun daha da yoğunlaşmış olmasına rağmen Nâzım'ı ziyaret edenlerin kimlikleri dikkat çekiciydi. İlk opera sanatçımız Semiha Berksoy, ilk film yıldızımız Cahide Sonku...

"... Semiha ile Cahide geldiler. Cahide'nin kocası Bursa'da tütün işleri yapan bir tüccarmış, bana nefis cıgaralar getirdiler. Amerika'ya gideceklermiş. Birisi operaya, ötekisi Holywood'a. Kâatlarını yaptırıp göndermişler. Cevap bekliyorlarmış."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 175)

Cahide Sonku, Demokrat Parti içinde oldukça sözü geçen İhsan Doruk'la evliydi. İhsan Doruk, Bursalı bir tütün zengini olmakla birlikte aynı zamanda Celal Bayar'ın yakınıydı. Dr. Neşati Üster, Cahide Sonku'nun ziyarete geldiği bir gün Nâzım'a 200 lira para ve giyecek bıraktığını belirtiyor.

Münevver Andaç, Ayşe Mocan, Kerime Nadir ve Peride Celal Çelik Palas'ta Kalırlar

Dr. Neşati Üster:

"Çelik Palas'ta bir akşam yemeğindeyim. Aynı zamanda oranın doktoruydum. Yanımızdaki masada dört genç hanım vardı. Yemek yediler, konuştular, sonra da kalktılar. O gece hanımlardan biri rahatsızlanmış. Beni aradılar, gittim. Beni hastanın odasına götüren, akşam sofrasında yanımızda oturan hanımlardan biriydi. Orda öğreniyorum ki bu hanım Nâzım'ın dayıkızı Münevver. Hasta hanım ise Ayşe Mocan'mış (İleride "Nâzım'a af yok" diye bağıracak olan milletvekili Şevket Mocan'ın kızı). Ateşi yükselmişti. İlaçlarla ateşini düşürdüm. Diğer iki hanım ise hatırladığım kadarıyla Kerime Nadir ve Peride Celal'di. Bu hanımların tümü bir yönleriyle Nâzım Hikmet'le akrabaydılar.

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 179)

İlk film yıldızımız Cahide Sonku (1916-1981)

İLK OPERETİMİZ SEMİHA BERKSOY SIK SIK BURSA'YA GELİR

Zeliha Berksoy; annesi Semiha Berksoy'un, Bursa Cezaevinde hapis yatan Nâzım Hikmet'le Ali Fuat Cebesoy arasında bağlantıyı sürdüren önemli insanlardan biri olduğunu belirtiyor:

"...

Yıl 1941: Semiha, bir yandan büyük bir heyecanla Tosca'nın provalarına devam ediyor, bir yandan da Ali Fuat Paşa ile yeğeni Nâzım Hikmet'in haberleşmesini ve şairin elbise, yiyecek, içecek vb. gibi bazı ihtiyaçlarını karşılamasını sağlıyordu..."

(Semiha Berksoy, Nâzım Hikmet ve Tosca'sı-Mektuplar, s. 145)

Nâzım Hikmet, Semiha Berksoy'a 25 Nisan 1941 tarihinde bir mektup yazar ve onun Bursa'ya gelmesini ister.

"Kızım,

Mektuplarını muntazaman alıyorum. Seviniyorum. Tatilinde Bursa'ya gelirsen, beni yoklarsan çok bahtiyar olurum.

...

Tosca operasını, radyomuzun başında ve saatinde dinlemek iznini müdürümüzden almıştım. Binaen aleyh harikulâde sesinin dalgalarıyla avunabildim, müteselli oldum..."

(Semiha Berksoy, Nâzım Hikmet ve Tosca'sı-Mektuplar, s. 82)

Zeliha Berksoy, o yılları ve Semiha'nın Bursa Cezaevi ziyaretini şöyle anlatıyor:

"Nâzım Hikmet, ağır mahkûmiyetle hapisteydi; Semiha'nın ziyaretleri devam ediyordu.

Günlerden bir gün Semiha, elinde bir fotoğrafla Nâzım'a gitti ve 'Bu adamla evlenmeyi düşünüyorum" dedi. Şair, 'Buradan çıkınca seninle oturacağım' dese de Semiha, suskun ayrıldı yanından; seçimini yapmıştı... Ercüment Siyavuşoğlu'yla 1943'te evlendi. 1946'da ben dünyaya geldim. Semiha ile Ercüment, Nâzım Hikmet'le yakın dostluklarını evlendikten sonra da sürdürdüler. Hatta benim adımı Nâzım Hikmet koydu..."

(Semiha Berksoy, Nâzım Hikmet ve Tosca'sı-Mektuplar, s. 146)

Semiha Berksoy

İYİ HÂLDEN İMRALI CEZAEVİNE

İmralı Adası, Armutlu Yarımadasının batı ucundaki Bozburun'a yaklaşık 20 km, Bursa, Karacabey kıyısındaki Susurluk Çayı ağzına 12 km uzaklıktadır. Bursa ili sınırları içinde kalır, günümüzde üzerinde yerleşim birimi bulunmaz. Yüz ölçümü bakımından Marmara, Paşalimanı ve Avşa'dan sonra Marmara Denizi'ndeki dördüncü büyük adadır. Yüz ölçümü 9,98 km^2 kıyılarının uzunluğu ise 19,4 km'dir.

Bursa Cezaevinde hapis yatan mahkûmlar, iyi hâlden dolayı İmralı'ya gönderiliyorlardı. İmralı'da işçi mahkûmluk yapan hükümlülerin bir yılı, iki yıl yerine geçiyordu. Bursa'da "iyi hal"de kabul edilen her mahkûm, öyle kolayca götürülmüyordu İmralı'ya. Kimi zaman aksaklıklar çıkıyor, bu aksaklıkların giderilmesi için dilekçe yazılması gerekiyordu. O yıllarda Bursa Cezaevinde hapis yatan mahkûmların dilekçelerini çoğunlukla Nâzım Hikmet yazardı.

İmralı Cezaevi yarı açık bir cezaeviydi. Balıkçılık, tarım, marangozluk vb. işleri yapan mahkûmların bir yıllık mahkûmiyetleri tanıkların anlattığına göre iki yıl yerine geçiyordu. İbrahim Balaban, Eyüp Gültekin, Mehmet Öyeş, Yakup Yıldırım, Ali Türk, Süleyman Ersöz ve daha birçok mahkûm Bursa Cezaevinin yanı sıra İmralı Cezaevinde de hapis yatmıştı...

Unutulmuş Bir Sosyalist Esat Adil Müstecaplıoğlu

"Türkiye Sosyalist Partisi kurucularından gazeteci ve hukukçu Esat Adil Müstecaplıoğlu, 1904'te Balıkesir'de doğdu. Kuvâyı Milliye'nin ilk direniş merkezlerinden biri olan Balıkesir'de 1919'da Vasıf Çınar ve arkadaşları tarafından yayınlanan İzmir'e Doğru gazetesinde işçi olarak çalıştı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okudu... Fakülteyi bitirdikten sonra, hukuk eğitimine devam etmek için Belçika'ya gitti...

1931'de Türkiye'ye dönerek memleketi Balıkesir'e yerleşti. Balıkesir Halkevi Başkanı oldu. Bir yandan günlük Savaş gazetesini çıkarırken, bir yandan da Savaş Kitabevi'nde sosyalizm sorunlarıyla ilgili kitaplar yayınladı...

1933'te Balya madenlerindeki işçilerin grevini örgütledi... 1942'de, daha önce kuruluşunu hazırladığı İmralı Modern Cezaevinin müdürlüğüne getirildi. Cezaevi müdürlüğü sırasında mahkûmlara karşı gösterdiği insanca ve anlayışlı davranışları yüzünden sevildi...

İmralı'daki görevinden sonra cezaevleri müfettişliğine getirildi. Bu

görevi sırasında da devrimci çevrelerle ilişkisi sürdü. Başta Nâzım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı ve Kemal Tahir olmak üzere, 1938 Harp Okulu ve Donanma davalarından hapis yatmakta olan devrimcilere, hapishane koşullarının iyileştirilmesi ve kitap ulaştırılmasında yardımcı oldu. 1944'te dönemin anti-faşist tek gazetesi olan Tan'da Adiloğlu takma adıyla kronikler yazmaya başladı... 1958'de evinde banyoda iken şüpheli bir şekilde öldü."

(Emin Karaca "Eski Tüfeklerin Sonbaharı", s. 202-203)

Bir eylem insanı olan Esat Adil'in yaşamı, gözaltı, sorgulama ve tutuklamalarla geçmiştir.

Bursa Cezaevi Müdürü Hasan Tahsin Akıncı'nın torunlarının evinde, cezaevinde çekilmiş bir fotoğraf vardı. Bu fotoğrafta; Hasan Tahsin Akıncı, Nâzım Hikmet, Abidin Dino ile Nâzım'ın Babıâli'den gazeteci arkadaşı ve yakın dostu Naci Sadullah Danış, 1946'da Türkiye Sosyalist Partisinin liderliğini yapan hukuk insanı Esat Adil Müstecaplıoğlu da yer almıştı.

Nâzım Hikmet, bu fotoğrafın bir kopyasını o yıllar Çankırı Cezaevinde hapis yatan Kemal Tahir'e 7 Haziran 1941 tarihinde yazdığı bir mektubun içinde göndermişti:

"Kemal kardeşim,

29. 4. 1941 tarihli mektubuna cevaptır. Evvela havadisler: Naci Sadullah, Abidin, İmralı Asri Cezaevi müdürü Esat Adil ziyaretime geldiler. Sana, hep beraber çektirdiğimiz bir fotoğrafı yolluyorum. Naci'nin yanındaki bizim müdür Tahsin Bey'dir, benim yanımdaki Esat Adil, Abidin'in yanındaki dişçimiz. Sana ve müdürünüze çok çok selam ederler..."

(Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar, s. 63)

Cezası hafifleyen mahkûmların gönderildiği İmralı Adası (Cezaevi)

İmralı Cezaevi ve iş atölyeleri

İmralı Cezaevinde çalıştırılan mahkûmlar (3 Ağustos 1948)

Soldan sağa Tahsin Akıncı, Naci Sadullah (Danış), Nâzım Hikmet, Esat Adil Müstecaplıoğlu,
Abidin Dino ve cezaevi dişçisi (Bursa Cezaevi)

KUVÂYİ MİLLİYE BURSA'DA TAMAMLANIR…

Cezaevindeki mahkûmlarla öğrencileriymiş gibi ilgilenen Nâzım Hikmet, o yıllardaki yirmi dört saatini şöyle anlatır:

"… Belki sizi ilgilendirir diye, normal yirmi dört saatimi yazıyorum: Sabah yedi yataktan kalkmak, yedi kırk beş radyoyu dinlemek, sekiz buçuktan on ikiye kadar Tolstoy'un *Harp ve Sulh* romanını tercüme. İkiden dörde kadar dokuma atölyesinde çalışmak. Dörtten yediye kadar, adını henüz koyamadığım ve bir türlü bitmeyen kitabıma çalışmak. Yedide radyoyu dinlemek… Sekizden on bire kadar, küçüklü büyüklü şiir yazmak. On birden on ikiye kadar kitap okumak. Yemekleri ne zaman yediğim malûm. Bu şartlar içinde bazen günlerin yirmi dört saatten ibaret olduğuna içerliyorum."

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar, s. 26)

Nâzım Hikmet, İpek Film Stüdyolarına senaryo yazar. Bursa'da kaldığı süre içerisinde yazdığı şiirler; *Mazhar Lütfi, İbrahim Sabri, Nurettin Eşfak* takma adlarıyla yayımlanır. 1938-40 yılları arasında *Yeni Edebiyat*, 1938 ve aralıklarla 1946 yılları arasında *Ses*, 1943-44 yılları arasında *Yürüyüş*, 1945'te *Gün* (Nâzım Hikmet adıyla) 1946'da *Söz* ve *Yığın*, 1946-48 yılları arasında *Baştan ve Yeni Baştan* dergilerinde yayınlanır.

Kuvâyi Milliye, 1939-1941 yılları arasında İstanbul Tevkifhanesi, Çankırı ve Bursa hapishanelerinde yazılmıştır. Destanın yazılışı bittikten sonra da şairin eser üzerinde sürekli olarak çalıştığı, kimi sözcükler, cümleler ve dizelerde değişiklikler yaptığı, birtakım yeni dizeler eklediği ya da kimi dizeleri, sözcükleri ve cümleleri çıkardığı, yayımlanan parçalardan, eserlerden ve eldeki müsveddelerden anlaşılmaktadır.

(Basıma Hazırlayan: Cevdet Kudret, Kuvâyi Milliye, s. 129)

İnsan Manzaraları Bursa'daki Mahkûmlarla Sohbetten Doğar

Memleketimden İnsan Manzaraları da Bursa'da yazılmaktadır. Nâzım Hikmet, bir yandan birlikte hapis yattığı mahkûmların hikâyelerini dinlerken öte yandan dışarıdaki arkadaşlarından bilgiler alarak yazdıklarını onlarla paylaşıyor, ufkunu daha da geliştirmeye çalışıyordu. Bir yandan öğretirken diğer yandan öğreniyordu…

"Senden bir recam daha var. Benim 'Manzaralar'da bir işçi Fuat

vardır, onun eser icabı tahliyesi ve Adana'ya gitmesi, orada tesviyecilik etmesi gerekiyor. Sen kendini onun yerine koy ve bana mektuplarında onun ağzından muhitine ve insanlarına dair bir iki şey yaz. Ben onları işler, 'Manzaralar'da kullanırım..."

(Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl, s. 114)

Orhan Kemal, *Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl* adlı kitabında Nâzım'ın *Memleketimden İnsan Manzaraları* adlı eseri için şunları söylemektedir:

"Memleketimden İnsan Manzaraları'na kimler malzeme vermemişlerdir ki? Yayalar Köylü İbrahim'ler, Çorbacı Memet'ler, Laz Eyüp Ağa'lar, İlyas Kaptan'lar, Balkanlı Muhacir'ler, Azerbaycanlı Şükrü Bey'ler, Galip Usta'lar..."

Memleketimden İnsan Manzaraları, hapishanede her sınıf halka defalarca okunmuş, anlaşılması güç yerler atılıp daha sade, daha açık yazılmıştır.

Ben çok rastladım, Nâzım okurken dehşetli etkilere kapılanlar, ağlayanlar, iç geçirenler olurdu. Ağlayanlar arasında ben de vardım..."

KUVÂYİ MİLLİYE

Nâzım Hikmet

BİLGİ YAYINEVİ

nâzım
hikmet
memleketim
den
insan
manzaraları
1
de yayınevi

nâzım
hikmet
memleketim
den
insan
manzaraları
4
de yayınevi

nâzı
hikmet
memleketim
den
insan
manzaraları
2
de yayınevi

hikm
memleketim
den
insan
manzaraları
3
de yayınevi

zım
met
eketim
den
insan
manzaraları
5
de yayınevi

BURSA’DA YAZILAN SAAT: 21.00-22.00 ŞİİRLERİ

“... *‘Manzaralar’*ı işliyorum, düzeltiyorum. Bu böyle geceye kadar sürüyor. Saat 21 oldu mu artık yalnız seni düşünüyorum. Bu, öteki zamanlarda seni düşünmediğim manasına gelmesin. Fakat saat 21’den sonra senden başka hiçbir şey düşünmüyorum ve 21 ile 22 arasında bir saat sana şiir yazıyorum. Bunların adını: *‘Piraye* için yazılan saat 21-22 şiirleri’ koydum...”

(Nâzım Hikmet, Piraye’ye Mektuplar-2, s. 206)

Nâzım Hikmet’in 20 Eylül 1945-14 Aralık 1945 tarihleri arasında yazdığı otuz iki şiirden oluşan Saat 21-22 Şiirleri’nde aşk, kavga ve yaşama sevinci; onun birçok şiirinde olduğu gibi, iç içedir.

21.00-22.00 saatleri arasını sadece Piraye’yi düşünmeye ayıran Nâzım Hikmet, Piraye’ye yazdığı mektupların birinde, 1945 yılında Bursa’da yazdığı bu şiirler için şunları söyleyecektir:

“... Eğer günün birinde büyük bir şair olursam ve ölmeyecek bir iki satırcık yazabilirsem bu 1945 yılında sana duyduğum hasretin kuvvetiyle olacak...”

(Nâzım Hikmet, Piraye’ye Mektuplar-2, s. 214)

Nâzım’ın dediği gerçekleşir. Hani dünyanın öbür ucu denir ya... Ekvador’da *Dünya Şiiri* adıyla basılan kitapta on iki şaire yer verilir. Bu şairlerden bazıları: Valery, Claudel, Eliot, Neruda... Türkiye’den Nâzım Hikmet’tir... Üstelik o, bu kitapta Bursa’da Piraye için yazdığı *21. 00-22. 00 Şiirleri’*yle yer alacaktır...

Yorgun bir günün sonu... Bursa’da bir sonbahar akşamı... Uzaktadır Keşiş Dağı, kestanelikler uzaktadır. Kentin dışında, yalnız kalmış taş binanın içinde kalabalık bir adam, bir çınarın hüznü ve umudu içindedir...

“...

Ne güzel şey hatırlamak seni.

Sana tahtadan bir şeyler oymalıyım yine:

bir çekmece

bir yüzük,

ve üç metre kadar ince ipekli dokumalıyım.

Ve hemen

fırlayarak yerimden

penceremde demirlere yapışarak

hürriyetin sütbeyaz maviliğine

sana yazdıklarımı bağıra bağıra okumalıyım...

Ne güzel şey hatırlamak seni:

ölüm ve zafer haberleri içinden,

hapiste

ve yaşım kırkı geçmiş iken...”

20 Eylül 1945

(Nâzım Hikmet, Kuvâyi Milliye, s. 96)

Nâzım Hikmet Bursa Cezaevinde (Memet Fuat arşivi)

nâzım hikmet

saat 21-22 şiirleri

de yayınevi

BURSA'DAN YAZILAN MEKTUPLAR

"Mektupları okurken –hele genç kuşaklar– şu noktaları göz önünde tutmalıdır: Bunlar bir mahpushaneden bir başka mahpushaneye gönderildi. Yazıldıkları sıra, içeride tek parti idaresi, dışarıda tarihin örneğini görmediği kanlı bir dünya savaşı, var kıyıcılığıyla sürüyordu.

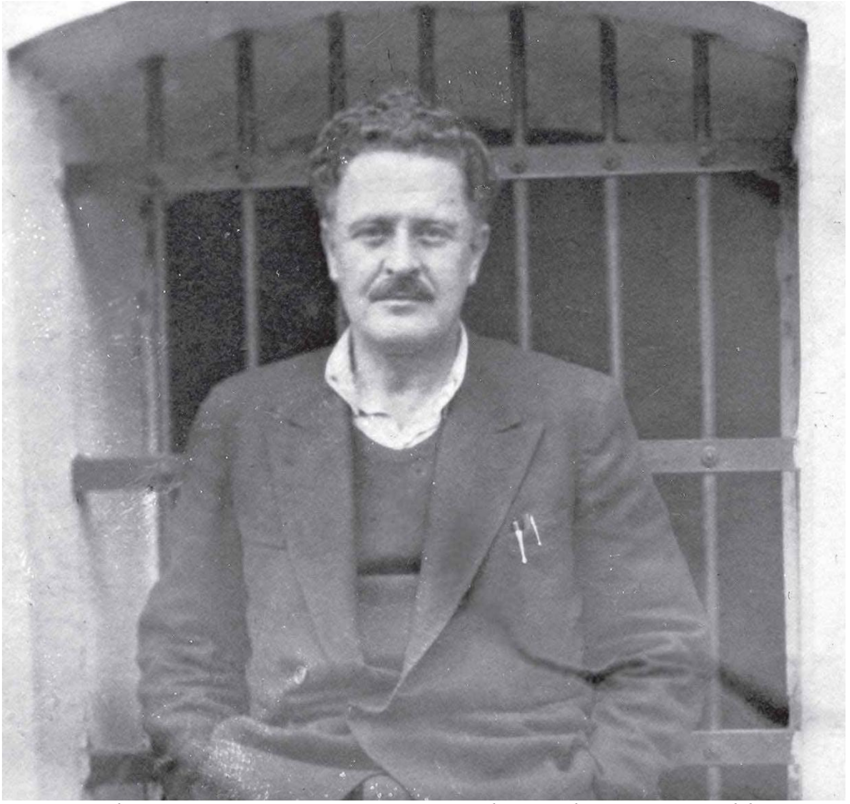
Nâzım Hikmet bu iç ve dış şartların maddi-manevi baskıları altında, şair olarak herhangi bir insandan kat kat fazla bunalmıştı. Bu bunalımı, ancak devrimci dâhi sanatçılarda rastlanan insanüstü bir güçle umut ve iyimserlik çizgisinde yiğitçe tutmayı başarmakla kalmamış, korkunç mahpushane şartlarından yararlanarak Anadolu Türkçesinin sağlam temellerini, yani Anadolu insanının tarihsel-sosyal gerçeğini de bulmuştur."

(Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar, ön söz.)

...

1938 yılında Nâzım Hikmet'le Donanma Komutanlığı Askerî Mahkemesinde askeri isyana teşvik suçlamasıyla yargılanıp 15 yıl hapse mahkûm olan Kemal Tahir, 1968 yılında Adam Yayınları'nca basılan kitabının ön sözünde bunları yazıyordu...

Nâzım Hikmet'in, sırasıyla Çankırı, Malatya, Çorum, Nevşehir ve Kırşehir cezaevlerinde yatan Kemal Tahir'le mektuplaşmaları, Nâzım'ın Bursa'ya nakledilmesiyle başlayacaktır. Mektuplar, 1940-1950 yılları arasında Bursa'dan gönderilen mektuplardır...

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevi, 1946 (Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı arşivi)

PİRAYE'YE MEKTUPLAR

21 Birincikânun 1933

"...

Dün gece, bütün gece kar yağdı. Demir parmaklıkların dışındaki Bursa bembeyaz... Hapishane avlusu kar içinde. Koğuşta teneke mangalın başında ısınıyorum. Sen üşüyorsun, senin sızıların var, oğlumuz hasta ve ben sana teselli verecek bir imkâna bile malik değilim... Boş ver! Diyemiyorum. Artık boş veremiyorum sevgili!..."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1, s. 43)

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde dokuma işinin yanı sıra tahta oymacılığı, sandık yapımı işiyle de uğraşır. O, bu ürünleri satarak kazandığı paradan Piraye ve Kemal Tahir olmak üzere diğer arkadaşlarına, paylarına düşeni gönderir. Yakın dostlarına hediyeler yapar. Hediyelerini, Bursa Birlik Ambarı aracılığıyla İstanbul'a gönderir.

"Karıcığım,

Dün sana ve Leyla'ya bir mektup ve bir hayli şiir gönderdim. Bugün birinci sandığı yola çıkardım. Bu mektubun içindeki kartta "Bursa Birlik Ambarı"nın İstanbul'daki adresi ve telefon numarası vardı..."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-1 s. 261)

Nâzım Hikmet, Piraye'ye yazdığı 11 Kasım 1949 tarihli mektupta tam on altı yıl önce 11 Kasım 1933'te yine Bursa'da yazdığı Birtanem diye başlayan Karıma Mektup şiirini anımsatır:

"Bir tanem!

Son mektubunda:

"Başım sızlıyor

yüreğim sersem!"

diyorsun.

"Seni asarlarsa

seni kaybedersem;"

diyorsun;

"yaşayamam!"

Yaşarsın karıcığım,

kara bir duman gibi dağılır hatıram rüzgârda;

yaşarsın, kalbimin kızıl saçlı bacısı

en fazla bir yıl sürer

yirminci asırlılarda

ölüm acısı."

..."

(Nâzım Hikmet, Benerci Kendini Niçin Öldürdü?, "Karıma Mektup", s. 168)

"... Türk dili konuşulduğu sürece –ki ebediyen konuşulacak yeryüzünde, bu yeryüzünün en güzel dillerinden biri olan bizim dilimiz– 33.11.11 (11 Kasım 1933) tarihinde yazılan o şiir okunacak ve sen Nâzım Hikmet'in bir tanesi olarak kalacaksın, istesen de istemesen de, çatlasan da patlasan da, ben seni boşamaya kalkmış olsam da, sen bana büyük dostum desen de."

(Nâzım Hikmet, Piraye'ye Mektuplar-2, s. 355)

Nâzım Hikmet ve Piraye Bursa Cezaevi bahçesinde (1941) (Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı arşivi)

“OĞLUM MEMET! KİTAPLARI HAYATLA İLGİLENDİREREK OKURSAN AKILLI OLURLAR...”

“Kitapları kitap olarak okursan sade, hakikaten aptaldırlar, fakat onları hayatla ilgilendirerek okursan akıllı olurlar. Kitapla hayatı birbirinden ayırma. Ve yalan söyleyen, ümitsiz olan kitaplardan yalan söyleyen ve ümitsiz olan insanlardan kaçtığın gibi hatta daha çok kaç ve ne öyle kitaplar, ne de öyle insanlarla konuş...”

(Nâzım Hikmet, Cezaevinden Memet Fuat’a Mektuplar, s.10)

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde Orhan Kemal’i, Balaban’ı, Çankırı Cezaevinde Kemal Tahir’i, İstanbul’da canından çok sevdiği Memet Fuat’ı edebiyat dünyasına kazandırmıştır...

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Mehmet Fuat’a yazdığı tarihsiz bir mektubunda, ona duyduğu sevgiyi o kadar yalın o kadar içten dizelerle anlatmıştır ki...

“Oğlum

...

Dünyada en çok sevdiğim insanlardan biri anandır ve senin sevgin hemen bunun yanındadır ve ondan ayrılmaz. O kadar ki ne zaman ananı düşünsem derhal senin çocukluğundan çeşitli basamaklar gözümün önüne gelir. Seni Kadıköy’de apartmanda, bana kapıyı açarken ve boynuma sarılırken görürüm. Seni Erenköy’de ilk mektebe gittiğin zamanki önlüklü hâlinle görürüm. Velhasıl sen benim en güzel yıllarımın ve yüreğimin içinde dünyanın en güzel ve en iyi kadın başıyla yan yana ve ondan ayrılmaz bir hâldesin. Sen benim oğlumsun...”

(Nâzım Hikmet, Cezaevinden Memet Fuat’a Mektuplar, s. 9)

Vâ-Nû’lara Mektuplar

Nâzım Hikmet, iç dünyasını tüm açıklığıyla yansıttığı mektuplarını, Bursa Cezaevinden yazmıştır. Özellikle Vâ-Nû’lara yazdığı mektuplarda, edebiyat, sanat ve yeni şairler hakkındaki görüşlerini yansıtmıştır:

Müzehher Vânû; Attila İlhan’ın ilk şiirlerinin yer aldığı Duvar ile İlhan Berk’in İstanbul adlı şiir kitaplarını Nâzım Hikmet’e gönderir. Nâzım Hikmet, Bursa’dan Müzehher’e yazdığı mektupta bu iki genç şair için şu yorumu yapar:

“Bana gönderdiğin kitaplar arasında iki şiir kitabı bilhassa beni çok sevindirdi, birisi Attila İlhan’ın ‘Duvar’ı, ötekisi, İlhan Berk’in ‘İstanbul’u. İkisi de gayet soylu, özlü şair, pek beğendim. Aşk olsun delikanlılara...”

(Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinden Vâ-Nû’lara Mektuplar, s. 93)

Nâzım Hikmet, Memet Fuat (Memet Fuat arşivi)

NÂZIM AÇLIK GREVİNE BAŞLIYOR

Nâzım Hikmet'in açlık grevine başlayacağı, tüm dünyada yankı uyandırmış ve birçok ülkeden Bursa Cezaevine destek mesajları gönderilmiştir. Fidyekızıklı Eyüp Gültekin, açlık grevi öncesi cezaevindeki havayı şu cümlelerle anlatır:

"Nâzım, greve yatmadan evvel masasının üstü yazılarla dolup taşıyordu. Nâzım beni çağırır, yazıları okurdu. Kimisi İngiltere'den, kimisi Fransa'dan, kimisi Almanya'dan, kimisi Çin'den, kimisi Amerika'dan gelmiş mektuplar bunlar. Bana Türkçesini çevirip söylerdi. 'Bu suçsuz, günahsız adamı hapishanede nasıl yatırıyorsunuz? Nâzım Hikmet, Türkiye'nin malı değil, yalnız sadece Türkiye'nin malı değil, bütün insanlığın adamı' diyorlardı..."

(Aydın Aydemir, Nâzım Nâzım, s. 263)

İlginçtir ki Birleşmiş Milletlere bağlı olan UNESCO, Türkiye yöneticilerine destek veren bir tutum izliyordu.

Son Posta

C. H. P. teşkilâtı listeler üzerinde anlaşamıyor

...bugün ...cekler

Nazım Hikmetin affı için teşebbüsler

Bir Sıhhiye heyeti Nâzım Hikmeti dün muayene etti

Hakimiyet

...C Başkanı bugün hareket ediyor

Şehir Meclisi dün toplandı

Pakta girişimizi bütün üye devletler tasvip etti

SON POSTA

Nisan Mayıs ayları haplatır adayları

RADYO

İSTANBUL RADYOSU

ANKARA RADYOSU

Nâzım Himet açlık grevine başladı

AF KANUNU TASARISI

Seçim suçlarınında af edilmes[illegible] üzerinde duruldu

Nazım Hikmet meselesi de konuşuldu

Ankara, 11 (Arkadaşımız Fatin Fuat bildiriyor)

Meclis Gurubu bu gün saat 15 te Eskişehir Millet vekili Abidin Potuoğlunun Başkanlığında toplanarak komusyonca kabul edilmiş bulunan Af kanunu tasarısını yeniden konuşmuştur.

Müzakereler açıldığı zaman söz alan muhtelif hatipler affın umumileştirilmesi dileğinde bulunmuşlardır Adalet Bakanlığının ve [illegible]

Komisyon sözcüsünün konuşmasından sonra bazı hatipler affın 500 liradan yukarı zimmet, irtikap ve irtişa suçlarına, kız kaçırma, ırza cürümlerine de teşmil edilmesi teklifinde bulunmuş, casusluk, himayeti vataniye, komünizm aleyhinde konuşmuşlardır.

Tasarının heyeti umumiyesi üzerinde ki müzakerelerden sonra madde- [illegible]

kak nazarıyla bakılma[illegible] dır.

“NÂZIM HİKMET’İ ASKERÎ MAHKEMELERDE VERDİĞİM EMİRLERLE OTUZ YILA MAHKÛM ETTİRDİM”

“O zaman Genelkurmay Başkanı olan Mareşal Fevzi Çakmak, ‘komünistlik’ ithamlarından kurtulmak üzere basına verdiği bir demeçte: ‘Nâzım Hikmet’i askerî mahkemelerde verdiğim emirlerle 30 yıla yakın mahkûm ettirdim’ demiştir.”

(Kemal Sülker, Nâzım Hikmet’in Gerçek Yaşamı, s. 89)

Bursa’daki Son Günler…

7 Nisan 1950 tarihli Son Posta gazetesinde Nâzım Hikmet’in Bursa Cezaevinde açlık grevine başlayacağı haberi birinci sayfadan şu cümlelerle verilir:

“Nâzım Hikmet yarın açlık grevine başlayacak!

Avukatı dün Ankara’da mühim temaslar yaptı ve bir formül teklif etti.

Ankara 6 (Hususi muhabirimizden): Bursa Cezaevinde mahkûm bulunan şair Nâzım Hikmet’in Cumartesi günü açlık grevine başlayacağı ve bu grevi önlemek için bugüne kadar muhtelif teşebbüslere geçildiği malûmdur.

Yarın başlayacak olan bu greve mâni olmak üzere Nâzım Hikmet’in vekili avukat Mehmet Ali Sebük bu sabah İstanbul’dan şehrimize gelmiştir.”

…

Bütün bu girişimlerden bir sonuç alınamadığını gören Nâzım Hikmet 8 Nisan 1950’de açlık grevine başlar.

8 Nisan 1950 tarihli Son Posta gazetesi önceki gün verdiği haberin devamını “Nâzım Hikmet bugün açlık grevine başlıyor” başlığıyla yine birinci sayfadan verecek, alt başlıkta ise şunlar yazacaktır:

“Dün şairi iki doktor muayene etti. Yüksek makamlar nezdinde af teşebbüsleri genişledi. Nâzım Hikmet’in muayenesi için şehrimize (İstanbul) getirileceği bildiriliyor.”

Bursa 7 (Hususi muhabirimizden): Şair Nâzım Hikmet’in 8 Nisan’da açlık grevine başlayacağını bildirmiştim. Bugün geç vakit öğrendiğime göre, dostlarının ve arkadaşlarının ve avukatlarının yapmış oldukları muhtelif teşebbüslere ve telkinlere rağmen Nâzım

Hikmet kararından vazgeçmemiştir."

Mehmet Ali Sebük, İnönü'yle yaptığı görüşmede Nâzım Hikmet'in durumunun ciddiyetinin farkına varılması için Bursa Cumhuriyet Savcılığına vermiş olduğu dilekçede yer alan hastalıklarını da sıralar:

1- Anjin de poatrin

Mehmet Ali Sebük, raporunda bu hastalığı Dr. Neşati Üster'in teşhis ettiğini de belirtir:

"Müvekkilimde bu hastalık nöbetlerine benzeyen sık sık yinelenen nöbet ve belirtiler vardır. Gerçekten Bursa Adli Tabipliği, Bursa Verem Savaş Dispanseri Başhekimi ve Dâhiliye Uzmanı Neşati Üster ve İstanbul Gureba Hastanesi birinci dâhiliye kliniği şefi Profesör Nebil Bilhan dahi bu hastalığı teşhis ve tespit eylemiş bulunmaktadırlar."

Nâzım Hikmet'i Bursa Cezaevinde sık sık ziyaret eden Vatan gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman

Nâzım Hikmet Istanbula gönderildi

Şehrimiz ceza evinde komünistlikten sanık ola-rak cezasını çekmekte o-lan Nâzım Hikmet kâlbin-den ve ciğerlerinden ra-hatsızlığınını söyleyerek muayenesini istediğinden sanığın kardiyografisi a-lınmak ve gerekli tedavi-si yapılmak üzere dün ge

Devamı S. 2de

ZAFER

POKER-PLAY

üyük ve tarihî seçime
ç gün kalmış bulunuyor

Bütün parti propagandaları dün
ece saat 24 den itibaren sona erdi

ÜÇLER KONFERAN
BUGÜN BAŞLIYO

Londrada komünizme k
tedbirler görüşülecek

Savunma Bakanlığı bir tebliğ neşretti

Genel Kurmay Başkanlığınca alınan tedbirlerin politikanın üstünde olduğu belirtiliyor

Amerika Dış siyasetinin baş gayesi

Zonguldak'da işlenen feci cinayet

Sokakta bırakılan hasta!

Nâzım Hikmet namına

Üç genç şair daha açlık grevine başlıyor

Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet, cuma ve cumartesi günleri ac durmaya karar verdiler

bep olduğunu belirtmiş ve uçu-

Nâzım Hikmet açlık grevinden vazgeçti

(Baştarafı 1 inci Sayfada)

receği rapora göre adlî hattı hareketin ne olacağı anlaşılacaktır.

ŞAİRİN AVUKATININ TEŞEBBÜSLERİ

Ankara 10 (Hususî) — Avukat Mehmet Ali Sebük, Nâzım Hikmetin açlık grevine mâni olmak, İstanbula naklini temin etmek, hastalığı sebebiyle infazı geri bırakmak ve hususî af için zemin hazırlamak üzere şehrimizde yaptığı temasları tamamlamış ve bu akşam İstanbula gitmiştir. Mehmet Ali Sebük, dün gece yarısı Nâzım Hikmetten açlık grevini tehir ettiği hakkında bir telgraf al-

larını aşağıya kaydediyoruz:

«Saat 11 e yaklaşıyordu, Teşvikiye Sağlık yurdunun ölümün sessizliği içine gömülmüş Başhekimi odasında uykusuzluğu gözlerinden okunan Başhekim ile karşı karşıyayım. «Mareşal bundan bir hafta evvel ikinci defa olarak buraya yatmıştı. Ameliyattan 48 saat sonra ateş yükselmiye başladı. Bununla da zatürreee kendisini gösterdi. Son ânına kadar nabız normal di. Teneffüs süratlendi ve dakikada 50-55 i buldu. Dün sabahtan itibaren de koma haline girdi. Bir aralık saat 8 ile 10 arasında açıldı. Ancak yanında duran biz doktorlara işaretle ıstırap çektiğini ifade ederek şu iki kelimeyi telâffuz ettiler: «Ay, Allah.» Bundan sonra derin bir komaya dalarak hayatın dağdağasını göçen bir ömrün içine terkederek gözlerini kapadılar. Koma başlayıncaya kadar hafızası eşi

Saar hükû
birliğine ka
yor.

ALMAN
I

— Alman
durumu ne

«— Alma
sulh andlaş
belirmemiş
Dışişleri Ba
madığı cihe
ettiği şerik
lerdir.

Yeni Dışi
lisinde de
yalnız istişa
legeleri bul
milleti işbir
ça Avrupa
bir siyasi
rulamaz. B
fik olduğu
Avrupa Ek
kilâtında â
Avrupa kor
miştir.

Cumhuriyet

Cumartesi 8 Nisan 1950

C. H. P. nin aday listesi yarın tesbit edilecek

Parti çevrelerinde dün meydana çıkan bir kaç liste, parti müfettişliği tarafından derhal toplattırıldı

Türkiyenin Rusya ile münasebatı

Dış İşleri Bakanı, Pariste tek taraflı iyi niyetin anlaşmayı temin edemiyeceğini söyledi

Yeni bir sel felâketi

Bir diagnostik denemesi

Demokratların toplantısı

Dünya sağlık günü

Nazım Hikmetin affı için teşebbüsler

Türk - İngiliz müzik festivali

Avukatların yıllık toplantısı

Müstakiller Birliği

Nâzım Hikmet namına

Üç genç şair daha açlık grevine başlıyor

Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet, cuma ve cumartesi günleri aç durmaya karar verdiler

Bir adli hata ile mahkûm edilip on iki yılcanberi bu adli hata yüzünden mahpus tutulduğu kendisi ve avukatları tarafından iddia olunan şair Nâzım Hikmet'in bu vaziyeti protesto için bir müddettenberi açlık grevi yaptığı malûmdur. Bu

★ (Devamı Sa. 6 Sü: 1 de)

Nâzım Hikmet, bu hastalığını *Angina Pektoris* adlı şiirine de taşıyacaktır:

"...

Sonra şu on yıldan bu yana

benim fakir milletime ikram edebildiğim

bir tek elmam var elimde, doktor,

bir kırmızı elma:

Kalbim.

Ne arteryo-akleroz, ne nikotin, ne hapis,

işte bu yüzden, doktorcuğum, bu yüzden

bende bu ANGİNE PEKTORİS.

Bakıyorum geceye demirlerden

ve iman tahtamın üstündeki baskıya

rağmen

kalbim en uzak yıldızla birlikte çarpıyor."

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, s. 165)

2- Karaciğer bozukluğu

3- Tüberküloz

4- Sinirsel karışıklık ve bunalımlar

(Mehmet Ali Sebük, Nâzım'ın Özgürlük Savaşı, s. 143)

İnönü, Sebük'e Nâzım Hikmet'e rapor vermeyen cezaevi hekiminin adını sorar. Sebük, duraklar ve asıl sorunun cezaevi hekiminden değil Bursa hastanesinden kaynaklandığını belirterek yakın arkadaşı

olan Bursa Cezaevi hekimi Füruzan Badana'yı –işten atılma tehlikesine karşı– korur.

"O anda ya Nihat Erim'e ya Adalet Bakanlığına telefon edildi ve Nâzım Hikmet'in hâlâ Bursa'da olması hâlinde derhal İstanbul hapishanelerinden birine aldırılmasını emretti."

(Mehmet Ali Sebük, Nâzım'ın Özgürlük Savaşı, s. 145)

Nâzım Hikmet, aynı gün savcının talimatıyla Heykel'deki adliye binasına getirilir. Savcı, onunla kısa bir görüşme yapar. Tekrar Bursa Cezaevine götürülen Nâzım Hikmet, kanaryası Memo'nun sesini son kez dinleyecek ve Bursa şehrini, demir penceresinden son kez seyredecektir.

Bursa'daki Son Tanıklar

Yıl: 1950. Nisan'ın sekizi. Saat, 18.00. Nâzım Hikmet, Tophane sırtlarındaki Ahmet Vefik Paşa Hastanesine getirilir. Buradaki doktor kısa bir muayeneden sonra onu İstanbul'a sevk eder. Nâzım Hikmet kesintisiz olarak yaklaşık on yılını geçirdiği bu kentten, sabahın erken saatlerinde, iki sivil polis eşliğinde ayrılır.

"Nâzım ikisine de sordu:

Sizler nerelisiniz?

Ben Gaziantepliyim, dedi komiser Emin, Reşit de hemşehri sayılır o, Adanalı...

Nâzım sevindi. Nedense güneylilere bir garip yakınlık duyardı.

Ne hazin, dedi Nâzım, ben güneyi hiç bilmem, görmedim. Adana'nın pamuk tarlalarını görmeyi çok isterdim. Raşit diye bir mahkûm arkadaşım vardı, adını duymuşsunuzdur, Orhan Kemal diye imza atıyor hikâyelerine..."

(Kemal Sülker, Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı, s. 148)

Nâzım Hikmet İstanbul Cezaevine getirildi

C. H. P. nin kaybeden milletvekilleri

Yoklamalarda seçilemiyen adayları bildiriyoruz

Dünkü Millî Eğitim maçlarında

Beşiktaş Altayı, G. Saray Göztepeyi 1-0 yendiler

Nâzım Hikmet açlık grevinden vazgeçti

Şair bugün Cerahpaşa Sıhhiye heyeti tarafından muayene edilecek

Benim diksiyonerim

Midhat Cemal KUNTAY

Russel Dorr Adanada etkikler yapıyor

HERGÜN:

Hakikatlerden korkmıyalım

Yazan: Selim Ragıp EMEÇ

Nâzım Hikmet bugün açlık grevine başlıyor

Sahte hâkimin muhakemesi başladı

Hâkimliğe C. H. P. rol

Bâlâ yolı bir kamy devrildi

Nâzım Hikmet İstanbul Cezaevine getirildi

(Baştarafı 1 inci Sayfada)

sabah hususî bir otomobille, jandarma nezareti altında Cerrahpaşa hastanesine götürülecek ve heyeti sıhhiye tarafından muayene edilecektir.

Muayene sonunda doktorlar, Nâzım Hikmetin hastalığının derecesini etraflı bir raporla Cumhuriyet savcılığına bildireceklerdir.

Nâzım Hikmet hastalığı cezasının infazının devamına mâni olacak derecede ise savcılık kanunî hakkını kullanacak ve Nâzım Hikmeti serbest bırakacaktır.

Sultanahmed Cezaevinde bulunan Nâzım Hikmet dün kimseyle görüştürülmemiştir. Kendisinin bugün görüşmesine izin verileceği zannedilmektedir.

Kasım Gülek dün uçakla Karaçiden şehrimize gelmiştir. Kasım Gülek:

Gazetecilere seyahati hakkında şu izahatı vermiştir:

«Koreden Japonyaya gittim. Mac Arthur ile umumî dünya ahvali üzerinde görüşmelerde bulundum. Mac Arthur Türkiyeye karşı büyük bir sevgi ve alâka beslemektedir. Kendisi memleketimizi ziyaret etmiş ve hatıralarını hâlâ unutmamıştır. Türk milletine Mac Arthur'ün sevgi ve selâmlarını getiriyorum.

Japonyadan sonra Hong Kong Filipinler, Siyam, Kalküta, Yeni Delhi ve Karaşiyi ziyaret ettim.

Gezdiğim bütün yerlerde Türkiyeye karşı büyük bir hayranlık, sevgi, alâka ve hürmet beslendiğini müşahede ettim. Hepsi Türkiyeyi, ilerleyen ve inkişaf eden bu âlemin önderi saymaktadırlar. Memleketimizde yapılacak seçimleri hepsi yakından takip etmekte ve seçimleri Türk demokrasisinin inkişafı yolunda atılacak mühim bir adım telâkki etmektedirler.»

Dr. Gülek Koredeki durum

ziyeti yakinen takip edebilmek için hududa kadar gitmek icap etti. Ani olarak makineli tüfek ateşine tutulduk ve derhal siper aldık. Komisyonun vazifesini başarmak azminde bulunması Korelileri hakikaten s[...]dirdi.»

Dr. Kasım Gülek dün akşamki ekspresle Ankaraya gitmiştir.

Suruçta selden 18 kişi kurtarıldı

Suruç 9 (A.A.) — Dün [...] denberi ilçe çevresini kaplayan seller çukur bir yerde bulunan bir değirmene hücum etmiş [...] değirmende bulunan 18 k[...] ölüm tehlikesine maruz k[...]lardır. Bunlardan Ahmed Seyho Meri isminde biri su[...] çarpışarak kendisini değirmenin kapısından dışarı at[...] muvaffak olmuş ve duvar[...] manarak dama yetişmiş, bir gayretten sonra tavan[...] lerek tavan direklerine [...] bir halde ölümü bekliyen [...] kadaşını birer birer de[...] alarak kurtarmıştır.

Hâdiseyi haber alan va[...] fedakâr çocuğu nakdî mü[...]

“ÇINARLI KÖYÜN MUHTARI” FEVZİ KAVUK

Fevzi Kavuk, 1930 yılı Aralık ayının son günlerinde Müşküle’de (İznik) dünyaya gelir. Nüfusa 01.01.1931 tarihiyle kayıt ettirilir. Kendi anlatımına göre adını, dedesinin bir misafiri koyar. Türkiye sosyalist hareketinin en önemli sosyalist köylü aydın ve önderlerinden biri olan Fevzi Kavuk’un mücadeleyle dolu onurlu yaşamı, bir belgesele konu olacak kadar renklidir.

27 Mayıs müdahalesinin ardından 25 Ağustos 1960 tarihinde, askerin ısrarıyla köy muhtarı olan Fevzi Kavuk, 1963 yerel seçimlerinde Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) desteklediği bir aday olarak Adalet Partili Sezai Ersöz’ün karşısına çıkar. Seçimi, büyük bir farkla kazanan Kavuk, o tarihle 1980 yılı arasında gerçekleştirilen sonraki tüm seçimleri kazanır.

Müşküle, 1965 seçimleri sonucunda TİP’in en yüksek oy aldığı köy olur. Bu tarihi seçim sonucunda TİP, Türkiye genelinde 15 milletvekiliyle Meclise girecektir…

Fevzi Kavuk; 1966 yılında Malatya’da yapılan TİP Kongresine “Şair Baba’nın ressamı” İbrahim Balaban, Avukat Şükrü Akmansoy ve Gürbüz Akkök’le Bursa delegesi olarak katılmış, kongre sonucunda TİP Genel Yönetim Kuruluna; Mehmet Ali Aybar’ın istifası sonrasında ise Şaban Yıldız Başkanlığındaki Merkez Yönetim Kuruluna girmiştir.

4 Temmuz 1964 günü, Nâzım’ın vasiyetine uyularak Bursa-İznik yolu, Müşküle ayrımına yakın, zeytin ağaçlarıyla kaplı Rıfat Talan’ın arazisinde; İbrahim Balaban, Mimar Emin Canpolat, İsmail Başaran, Fevzi Kavuk, Emin Alper ve diğer Müşküleliler bir araya gelirler.

Yoldaşlar, ölürsem o günden önce yani,

–öyle gibi de görünüyor–

Anadolu’da bir köy mezarlığına gömün beni

ve de uyarına gelirse

tepemde bir de çınar olursa

taş maş da istemez hani…”

(Nâzım Hikmet, Yeni Şiirler, s. 21)

Çınar dikilmiştir… Onun seslendiği yoldaşlar dikmiştir çınarı. Çınarı duyanlar koşup ziyarete gelmişlerdir mayıslarda,

haziranlarda... Kimler yoktur ki gelenler arasında: Sadun Aren, Nihat Sargın, İbrahim Balaban, Şükran Kurdakul, Kemal Tahir, Samiye Yaltırım (Nâzım'ın kız kardeşi), Ataol Behramoğlu, Turgut Kazan, Şahap Bakırsan, Kıymet Coşkun... Onlarca, yüzlerce insan...

Fakat bırakın onun dirisini, ölüsüne tahammül edemeyenler, çınarına da tahammül edemezler... Jandarma, çınarı ziyaret edenlerin yolunu kesip çınarı bekler. Arazi sahibi, Rıfat Talan bu baskılara dayanamayıp oğlu Ali'ye çınarı kestirir. Yıl, bin dokuz yüz yetmiş sekizdir...

Aradan geçen zaman içinde İznik Müşküle köylüleri Fevzi Kavuk'un öncülüğünde Nâzım Hikmet ve İsmail Başaran anısına bir çınar daha dikerler:

"Bir çınar daha diktiğiniz söyleniyor?"

"Sadun Aren'le dikilen bir çınar var. Nerede olduğunu üç-beş kişi biliyoruz. Gizli tutuyoruz. Bilinmesini istemiyoruz. Nâzım için bakıyoruz. Gösteremeyiz... Çınar büyüyor... Gizli... Kimseye göstermeyiz..."

Müşküle'den aşağılara baktığınızda gözünüzün önüne gümüş zeytinlikler, ardından İznik Gölü; kulağınıza Nâzım'ın şiirleri, türküler gelecektir...

"...

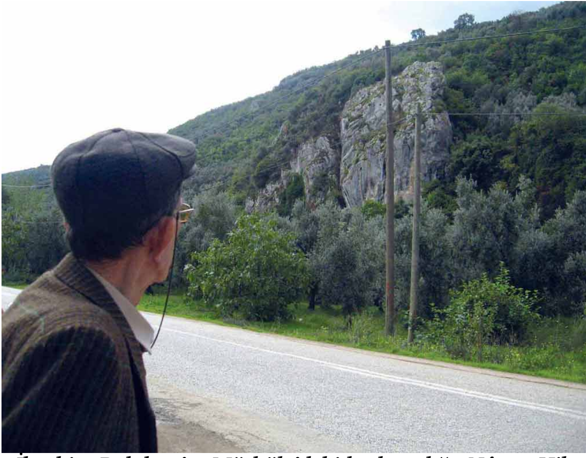
Biz bu türküleri elbette işitecek değiliz,

toprağın altında yatar upuzun,

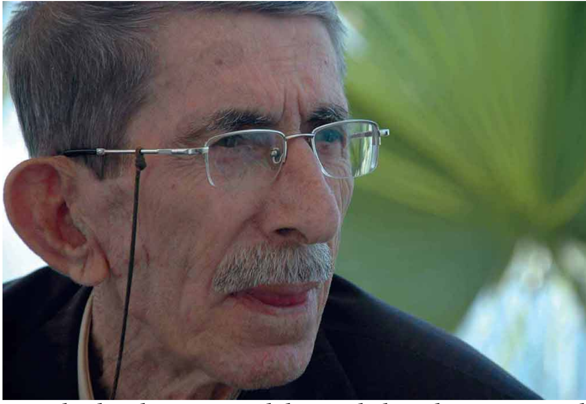
çürür kara dallar gibi ölüler,

toprağın altında sağır, kör, dilsiz."

İznik Gölü'nü tepeden gören kayalıkları gösteren Fevzi Kavuk: "Balaban buraya Nâzım Hikmet'in büyük bir resmini yapacaktı. Ama zeytin ağaçlarının bulunduğu bahçenin sahibi bundan çekindiği için yapamadı..." derken Nâzım Hikmet'i bu bereketli topraklara getirememiş olmanın hüznünü yaşıyordu...

Fevzi Kavuk, İbrahim Balaban'ın Müşküle'deki bu kayalığa Nâzım Hikmet'in resmini yapmayı düşündüğünü söylemişti

Türkiye sosyalist hareketinin önemli köy aydınlarından Fevzi Kavuk (2010)

1960'lı yıllarda, Fevzi Kavuk ve Müşküleli gençler sık sık göl kıyısında buluşup Nâzım'ın şiirlerini okurlar

Fevzi Kavuk, 1966 yılında ailesiyle birlikte

18 Ekim 1980'de Bursa Cezaevinde
Sol ön başta Ziver Özkan, Celalettin Metin, Emin Yılmaz; arka solda Ramazan, Fevzi Kavuk, Ahmet Çalık

Türkiye İşçi Partisi (TİP) Bursa yöneticileri (sağda Gündüz Akkök, 1965)

Nâzım Çınarı, İznik Gölü kıyısına ikinci kez dikilir. Soldan sağa
Şerife Enginalp, Fehmi Enginalp, Ömür Torun, Ensar Torun (Mart, 1991)

Emin Alper, İsmail Kaymaz, Fevzi Kavuk, Özdemir Duru ve Lütfü Yılmaz göl kıyısında Nâzım için ne yapabileceklerini konuşurlarken (1 Ocak 1968)

NERMİN SALİ NALBANT'TAN NÂZIM'A ELLİ YEDİ KIRMIZI KARANFİL

Nâzım Hikmet, 1957 ve sonrasında Yazarlar Birliği adına Sovyetler Birliği'nin doğusundaki ülkelere yolculuklar yapmaya başlar. Şair, bu ziyaretlerinde beğeniyle okuduğumuz şiirlerini bırakır Tuna kıyılarına. O şiirler ki Karadeniz'in gümüş tellerinde süzülürken yüreğimizin telleri titreşir; Bulgaristan'ın Rusçuk kentinde henüz bir lise öğrencisi olan Nermin Sali'nin yüreği gibi…

"Sofya'ya bir bahar günü girdim, şekerim.

Ihlamur kokuyor doğduğun şehir.

Dünyayı sensiz dolaşıyorum,

böyleymiş kaderim,

elden ne gelir…

Sofya'da ağaç duvardan önce, duvardan güzel.

Sofya'da ağaçla insan karışmış birbirine,

hele kavak,

nerdeyse odaya girip

kırmızı kilime oturacak…"

(Nâzım Hikmet, Yeni Şiirler, s. 123)

Sofya'dan şirini 24 Mayıs, Vapur şiirini 27 Mayıs, Memet şiirini 29 Mayıs 1957 yılında Varna'da yazan Nâzım Hikmet, haziran ayı içerisinde Rusçuk'u da ziyaret etmiştir.

Nermin Sali Nalbant, 1940 yılında Dolni Tsibar köyünde, (Lom kentine yakın) doğmuş bir Türk kızı. Annesi Huriye, Bursa doğumlu… Babası Salih, Hitler faşizmine karşı savaşmış ve bundan dolayı madalyalar kazanmış bir partizan. Çocukluğu Tuna boylarında geçen Nermin Sali, lise yıllarını şöyle anlatıyor:

"Rusçuk'taki Türk Kız Lisesinde Nâzım Hikmet'in şiirlerinden imtihan olurduk. Sabahattin Ali'yi de okurduk. 1958 yılında Bulgaristan'daki Türk liseleri kapatıldı. Ben, Dostoyevski, Maksim

Gorki ve diğer dünya klasiklerini Rusça ve Fransızcadan okudum. Nâzım Hikmet'in *Kerem Gibi* adlı şiiri okulumuzun duvarına yazılıydı. Bizler; Rusçuk'taki Türk kızları, Nâzım Hikmet'in o zamana kadar yayınlanmış bütün eserlerini kütüphanelerimize alıp gururla okurduk..."

On yedi yaşındaki bu genç kız, aynı zamanda gençlik birliği (komsomol) sekreteridir. Nâzım Hikmet'in şiirlerinden, daha çocuk sayılacak yaştayken haberdar olan Nermin Sali, başta Sofya olmak üzere çeşitli Bulgar kentlerinde Nâzım'ın oyunlarının sergilendiğini işitir. Hatta Nâzım'ın *Demokles'in Kılıcı* adlı oyununun askerî tiyatro tarafından da sahnelendiğine tanık olur.

...

1957 yılının bir bahar günü Komünist Parti il komitesi, hem bir haber vermek hem de bu haberle ilgili uyarıda bulunmak üzere Nermin Sali'yi çağırır. İl sekreteri, Nâzım Hikmet'in, Rusçuk'a geleceğini bildirmekle birlikte şairin hasta olduğundan ötürü heyecanlanmaması gerektiğini ve gerekli tedbirlerin de alınmasını tembihler... Sali, koşa koşa okula gider ve başta sınıfındaki kızlar olmak üzere Türk Kız Lisesindeki tüm öğrencilere duyurur haberi. "Birlikte sevinç dolu gözyaşları dökerler..." Eğitimini Bakü'de tamamlamış okul müdürü Kadir Ahmet, Nermin Sali'ye, dünyada çok az gencin sahip olacağı bir görev verecektir: "Nâzım Hikmet için hazırladığımız ve 1957'nin anısı olacak elli yedi kırmızı karanfili ona sen vereceksin!"

...

Nermin Sali Nalbant (Koçoğlu), Güney Özkılınç (2011)

Beklenen gün, gelip çatmıştır. Bulgaristan Komünist Partisi müthiş bir koruma önlemi almıştır. Genç kızların yürekleri kıpır kıpırdır. Şairin rahatsızlığı yetkilileri tedirgin etmekte, bu nedenle parti, Nâzım'a karanfil verilmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Lise müdürü Kadir Ahmet, Bulgar aydınları ve öğrencileri ile Bulgaristan'da yaşayan Türklerin huzurunda, bu çiçeklerin Nâzım Hikmet'e mutlaka verilmesi gerektiğini belirterek noktayı koyar: "Bu karanfiller, gururumuz olan büyük insana verilecek..." Nermin Sali, o günü ve yaşadıklarını şöyle anlatıyor: "Tarihi karşılaşma için heyecanla hazırlanıyorduk. Onun şiirlerinden oluşan bir de dinleti hazırlamıştık. Rusçuk'ta çok büyük ve güzel bir kültür sarayı vardı. Yüzlerce insan yerlerini almıştı. Ben, elli yedi kırmızı karanfilden oluşan bir buketle girdim. Sahnede, Nâzım Hikmet'e büyük bir saygıyla bakan ünlü Bulgar şairleri Dora Gabe, Elisaveta Bagrâna ile Romanya Kültür Bakanlığından bir komisyonu vardı.

Elli yılı geçti ama ben sahnedekilerin sayısını bile bugün gibi hatırlıyorum. Yirmi beş kişiydiler... Yakışıklı, iri, nazik, sarışın dalgalı saçlı, mavi gözlü Nâzım Hikmet konuşmasına başlamak üzereydi. Salonda ilk sırada Nâzım'ın Rus doktoru oturuyordu.

Ben, her şeye rağmen okul üniformamla iç basamaklardan sahneye çıktım ve onun yanına geldim. Ona, 'Kıymetli Nâzım Hikmet yoldaş!' dediğimde bana döndü, kucakladı, öptü ve 'Ah ah benim Memet'im şimdi nerelerde, neler yapıyor? Çok mutluyum, sizleri çok seviyorum...' dedi.

Baktım, benzi solmuş, heyecan dolu bir hasta kalple acaba şimdi yere yığılıp fenalaşacak mı, diye düşündüm. Ne yaparız? Zaten ona

çiçek vermemizi de yasaklamışlardı...

Sözünü bitirdikten sonra Nâzım Hikmet'e çiçekleri uzattım. O, cebinden çıkardığı küçük bir bıçakla karanfilleri birbirinden ayırdı ve benden onları toplantıdakilere dağıtmamı rica etti.

Ertesi gün arkadaşları ile okulumuza ve kaldığımız yurda geldi. O kadar Türk kızını bir arada görünce gözyaşlarını tutamadı. Okulun edebiyat kulübü, heyecanla Nâzım Hikmet'in şiirlerini okudu, şarkılar söyledi. Tanıdık bir esnaftan aldığımız Türk sırmalı takım elbiseyi tüm öğrenciler adına ona sundum. O, şimdi Rusya'da Nâzım'ın müzesinde korunuyor.

Nâzım Hikmet de bize kendi el yazısı ve kara kalemi ile üzerinde 'Bu küçük hediyeyi, size bir hasta Türk şairi ve yazarı hediye ederken hiçbir zaman hastalanmamanızı diliyor. Haziran-1957, Rusçuk-Bulgaristan' yazılı büyük bir ilaç kutusu hediye etti.

Nâzım Hikmet ertesi gün Rusçuk'tan Vidin'e, oradaki Türklerle karşılaşmaya gidecekti. Ben de aynı vaporla doğduğum Dolni Tsibar limanına tatile gidecektim. Vaporun güvertesinde yeniden Nâzım'la karşılaştık. Bana hayatından çok şey anlattı. Mehmet'in adını anarken gözleri yaşla doluyordu. Türkiye'yi çok özlediğini, ülkesinin insanlarının iyi yaşamasını gönülden istediğini söylemişti..."

Nâzım Hikmet'in bu yolculuktan neredeyse tam bir yıl sonra 1 Haziran 1958'de yazdığı "Tuna Üstüne Söylenmiştir" şiirinde hem Tuna hem memleket hem de Memet, hasretle serpilir dizelere...

Nâzım, sevgi dolu bir öpücük bırakarak vedalaşır genç kızla. Öyle bir öpücük ki tazeliği elli yıl kalır Sali'nin yanaklarında...

Nermin Sali, sonraki yıllarda Sofya Devlet Üniversitesi Kimya Öğretmenliği'ni bitirir. Kırcaali yakınlarında bulunan Eğridere'de uzun yıllar öğretmenlik yapar...

...

Nermin Sali, 1995 yılında bir daha geri dönmemek üzere Türkiye'ye gelir. Nâzım'ın on bir yıla yakın hapis yattığı Bursa'ya yerleşir. Nâzım'dan bir iz arar. Hep "Sofya'dan" şiiridir dilinin ucundakiler, şairin izini sürdüğü tüm bu yıllarda:

"...

Sofya şehri, büyük mü?

Şehirler, gülüm, caddeleriyle değil,

anıtını diktiği şairleriyle büyük oluyor,

Sofya büyük bir şehir...”

“Ya Bursa?” diye düşünür Sali. Nâzım’ın düşündüğü gibi... Hepimizin düşündüğü gibi... Ya Bursa?

(Nâzım Hikmet, Yeni Şiirler, s. 123)

57 червени карамфили за Назъм през 1957-а

Гюней ЙОЗКЪЛЪЧ

Назъм Хикмет сред ученички от гимназията в Русе

Нермин Налбантова - Кочева

НАЗЪМ, ДОРА И ЕЛИСАВЕТА

Güney Özkılınç'ın Nermin Sali Nalbant'la (Koçoğlu) ilgili Yeni Hayat/Nov Jivot (26-28 Mart 2011, Bulgaristan) gazetesinde yayınlanan yazısı

"...

Tuna'ya rastladım

akıyor çamurlu çamurlu

hey Hikmet'in oğlu, Hikmet'in oğlu

Tuna'nın suyu olaydın

Karaorman'dan geleydin

Karadeniz'e döküleydin

..."

(Nâzım Hikmet, Yeni Şiirler, s. 175)

"Orası bir okuldu. On yedi yaşında bir çocuk, yanı ben boyuna kitap okuyor, sürekli çiziyorum. Nâzım'a çırak durduktan sonra resim tekniğini öğrendim. Orada hepimiz hayat feyzi aldık..."

İbrahim Balaban

Nâzım Hikmet ve mahkûm arkadaşları Bursa Cezaevi (1946) (Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı arşivi)

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde (9 Ağustos 1944) (Memet Fuat arşivi)

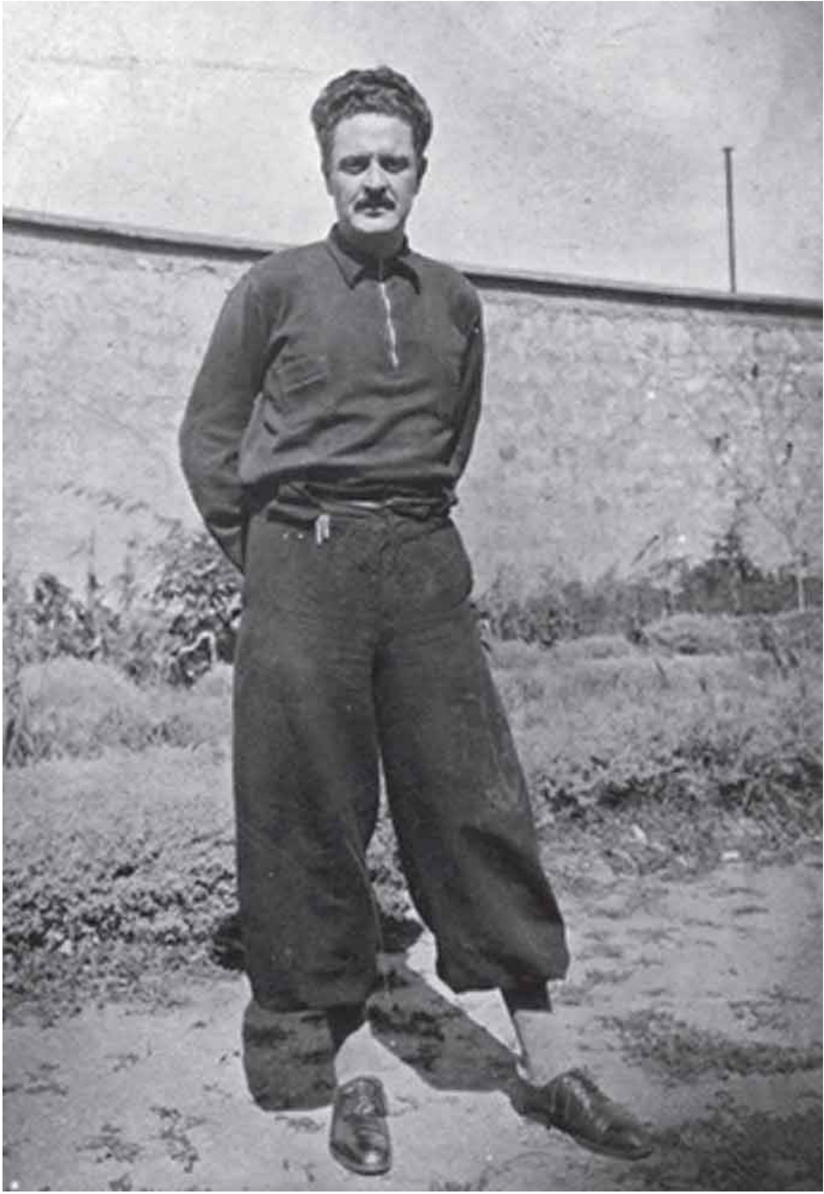
Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevinde 28 Aralık 1949 tarihinde İbrahim Balaban'ın "*Mapusane Kapısı Tablosu*" için şu dizeleri yazacaktır:

> "Altı kadın vardı demir kapının önünde,
> beşi toprağa oturmuş, ayakta biri;
>
> sekiz çocuk vardı demir kapının önünde,

besbelli henüz öğrenmemişler gülmeyi.

Altı kadın vardı demir kapının önünde,
Ayakları sabırlı, ellerinde keder,
...”

(Nâzım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, s. 159)

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevi (1943) (Memet Fuat arşivi)

"... Nâzım'ın hayatının en güzel yılları hapishanelerde geçti. Bursa Hapishanesinin duvarlarının kalın ve sağlam olması, onun sesinin duyulmasına ve bize kadar ulaşmasına engel olamadı."

Philippe Soupalt

BURSA CEZAEVİNDEN KİMLER GEÇMEDİ Kİ...

Nâzım Hikmet, Nail Vahdeti Çakırhan, Faik Bercâvi, İbrahim Balaban, Orhan Kemal, İsmail Başaran, Yılmaz Güney, Deniz Gezmiş, Cihan Alptekin, Fevzi Kavuk...

Bursa Cezaevinde hapis yatan Deniz Gezmiş, Cihan Alptekin ve Bursalı gazeteci Hüseyin Kuşku'nun
Bursa Ağır Ceza Mahkemesinde çekilen bir fotoğrafı, 1971 (Serdar Kuşku arşivi)

Yılmaz Güney hem İmralı hem de Bursa Cezaevinde hapis yatmıştı

BURSA CEZAEVİNİ ZİYARETE GELENLER…

Nâzım Hikmet'in hapisliği döneminde yüzlerce önemli ziyaretçiyi ağırlamıştır Bursa… Adalet Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve diğer resmî devlet yetkilileri de ziyarete gelmişlerdir Nâzım'ı…

Kuşkusuz Bursa Cezaevini önemli kılan şey, resmî yetkililerin ziyareti değil; aydın ve sanatçılardan kalan ayak izleridir…

Piraye Altınoğlu, Celile Hanım, Münevver Andaç, Rasih Güran, Peride Celal, Zeki Baştımar, Ayşe Mocan (Baştımar), Cahide Sonku, Semiha Berksoy, Naci Sadullah, Abidin Dino, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Ahmet Emin Yalman, Neşati Üster, Ferit Alnar, İhsan İpekçi, Memet Fuat Bengü, Müzehher Vâ-Nû, Vâlâ Nurettin, Zekeriya Sertel, Kerime Nadir, Peride Celal…

Bursa Cezaevi ziyaretçi defteri nerededir kim bilir? Taş duvarlar nerededir?

Bursa Cezaevi bahçesi, Nail Kalkandeler, eşi ve çocuklarıyla (1987)

Sağ başta İsmail Ferik, kardeşleriyle Bursa Cezaevinde

BURSA CEZAEVİNİN TARİHİ

Bursa Cezaevi; 19. yüzyıl sonunda dini bir yapı kimliğinde, Akdeniz mimarisi karakterinde ve kâgir yapı tekniğiyle Alman uyruklu bir kadın mimar tarafından inşa edilmiştir. Binanın kullanım biçimiyle ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır. Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu arşivinde, binayla ilgili envanter kayıtlarını incelediğimizde bu tarihi binanın; Zekeriya Efendi ve Sinanbey vakıflarından hazine mülkiyetine geçtiği, 4. 12. 1934 tarihinde kapalı cezaevi ve tutukevine dönüştürüldüğü yazılmaktadır.

Başbakanlık Osmanlı arşivindeki belgeleri incelediğimizde ise, Bursa Hapishanesi inşaatının 1915 yılında devam ettiğini, tayyareyi andıran binanın 1934'ten önce cezaevi olarak kullanıldığını görürüz. UÜ Fen Edebiyat Fakültesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümünden Dr. Turgay Akkuş'un Başbakanlık Osmanlı arşivini tarayarak ulaştığı belgede Bursa Cezaevi ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır:

"20 Kanun-ı evvel 1330 (2 Ocak 1915) tarihli mezkure veçhile Bursa Hapishanesi inşaatı hakkında tetkikat ifası için mahalline azimetle ifayı vazife olunmuş ve neticede tetkikat bervechi ati arz edilmiştir."

Yedi maddeden oluşan belgenin birinci maddesinde, Bursa Hapishane binası için istimlâk edilen arsanın Bursa eteklerinde ve Demirtaş İstasyonu Caddesi üzerinde olduğu belirtilmektedir.

"*Bursa Daire-i Belediye Mühendisliğinin onaylanmış haritaya nazaran mahallinde yapılan ölçümde, arazinin 26 dönüm iki evlik miktar olduğu görülmüştür."*

(BOA. DH. MB. HPS./ Dâhiliye Mebani Hapishane D. 113 / 22 , -25 Safer 1333 / 12 Ocak.1915)

İttihat ve Terakki iktidarı, 1911 yılında temelleri atılan ve 1917 yılında faaliyete geçen "hapishaneleri iyileştirme projesi" kapsamında, bundan böyle vilayetlerde inşa edilecek hapishanelerin hepsinin aynı tarz ve aynı şekilde, ihtiyaca uygun olarak yapılacağına dair bir karar alır. *Hapishaneler İdare-i Umumiye Müdürlüğü tarafından yürütülen inceleme çalışmalarına göre Bursa Cezaevi, 1917 Kasımında bitmek üzeredir."*

(BOA. DH. MB. HPS. Dosya No. 69 Gömlek No. 26)

Nâzım Hikmet ve Faik Bercâvi'nin anıları ve mektupları ile cezaevinde hapis yatan diğer mahkûmların cezaevi fotoğrafları ve

Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerindeki bilgiler örtüşürken Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun cezaevi envanter kaydının "binanın cezaevi olarak kullanım tarihiyle ilgili bilgilerinde" çelişkiler bulunmaktadır.

Doğal ve Kültürel Varlıkları Koruma Kurulu Envanterinde cezaevinin fiziksel özellikleriyle ilgili bilgilerin kaydı şu şekildedir:

"Bursa ili, Osmangazi ilçesi, pafta:176, ada: 1454, parsel: 7 mimarî çağı: Son Osmanlı Dönemi. "Birinci derecede korunması gereken anıtsal yapı..."

Envanterin "gözlemler" bölümünde ise: "Yapıyı özgün kimliğine kavuşturacak gerekli restorasyonu yapılarak Adliye hizmet binası olarak kullanılması Bursa kentinde bulunan kamu yapıları ve sivil mimarlık örnekleri içinde Bursa kent bütünündeki yerleşim ilkeleri ve ağırlıklarını ortaya koyan temel yapı özelliğinin devam etmesine en büyük katkıyı sağlayacaktır" denmektedir.

23.9.1990 tarihli bu envanterin ikinci sayfasında ise binanın yıkılmaması ve Adalet Sarayı olarak kullanılması önerilmektedir.

Bursa Cezaevi

“...

Derime yapışıyor sıcak.

Cibinliğin altında çırılçıplağım.

Cibinliğin üstünde kertenkeleler.

Kertenkeleler minicik timsahlar gibi ve dillerini çıkarıyorlar ve belki

bunlar kertenkele değil.

Bursa cezaevinde cibinlikler yaptıktı yatak çarşaflarından.

Sabahları kovaya doldurup dökerdik tahtakurularını.

...”

(Nâzım Hikmet, Son Şiirleri, “Tanganika Röportajı”, On Mektupta -Beşinci Mektup-, s.165)

BURSA KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KURULU'NUN TESCİL KARARI

Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, Güney Marmara Doğal ve Kültürel Çevreyi Koruma Derneği'nin 27.8.1990 gün ve 90/001 sayılı ve 24.9.1990 günlü başvuruları ile konuya ilişkin BKTVKK Müdürlüğü elemanlarınca hazırlanan rapora dayandırılarak 25.9.1990 günü, yaptığı toplantıda 1338 No'lu ve altında Türkiye'deki birçok tarihi eserin kazandırılmasında emeği geçen Prof. Dr. Metin Sözen'in başkan sıfatıyla imzasının olduğu şu kararı alır:

"...

Bursa ili, merkezinde son Osmanlı ve Cumhuriyetin erken dönemlerinin karakteristik ve dönemin üslubunu belirleyen ve yaşatan binaların tespit ve tescil çalışmaları kurulumuzca yapılmaktadır.

Bu anlamda büyük programlı kamu binalarından başta gelen bir tanesi ise; 19.yy sonunda yapılmış bulunan Bursa Kapalı Cezaevi ve Tutukevi binasıdır. Ayrıca bu bina Bursa kent bütünündeki kamu ve sivil mimarlık örnekleri içinde kentteki yerleşme ilkelerini ve ağırlıklarını ortaya koyan temel yapılardan biridir.

Bursa Kapalı Cezaevi ve Tutukevi binası gerek boyutları, gerekse çevresi açısından çağdaş yaklaşma ve denemelere de imkân verecek özelliğe de sahiptir. Bu nedenle 2863 ve 3386 sayılı yasalar, ilgili yönetmelikleri ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 28.6.1988 gün ve 23 sayılı kararı gereğince tescil edilmesine karar verildi."

Kurul Aniden Karar Değiştiriyor!

Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, yukarıda görüldüğü gibi Bursa Cezaevini mimari bir örnek olarak görmesine rağmen aradan bir ay gibi çok kısa bir zaman geçmesine rağmen 15.10.1990'da Bursa Cezaevi Binası üzerindeki tescil kararını –ne hikmetse– kaldırır! Kurulun yeni kararının özeti şöyledir:

"Eski cezaevinin korunması gerekli kültür varlığı özelliği göstermediğine dair 4.9.1985 tarih ve 1385 sayılı bir kararın olduğu dosya arşivimiz yeterince incelenmediğinden gözden kaçmıştır. Bu karar 25.9.1990 tarihli kararı, bilimsel ve hukuksal açıdan yetkisiz kılacağından tescil kararının kaldırılmasına karar verilmiştir..."

Koruma Kurulu, bu tezini güçlendirmek amacıyla Bursa Kapalı Cezaevinin, Bayındırlık ve İskân Bakanlığının 1985 yılı yatırım programında 85K 020040 proje numarasıyla “Adalet Sarayı” olarak düşünüldüğünü belirtmiştir.

Halbuki Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, öncelikle Bursa Müze Müdürlüğünden görüş istemiş, müze müdürlüğü, binanın özelliklerini anlatan bir rapor hazırlayıp “Koruma Kurulu”nun görüşlerinin esas alınmasını da bu rapora eklemiştir.

Bu çelişkili tutumun ve “Koruma Kurulu”nun kısa zaman içinde üstelik binada fiziksel bir değişim yaşanmadığı halde fikir değiştirmesinin ardında yatan gerçekler nelerdir?

Koruma Kurulu’nun kararlarını bir ay gibi bir sürede değiştirilmesi için hangi merciler baskı yapmıştı?

Aradan yıllar geçmesine rağmen bu sorular yanıtsız kalmıştır...

Nâzım Hikmet'in hapis yattığı ve futbol oynayıp şiirlerini mırıldandığı Bursa Cezaevi avlusu

TARİHİ CEZAEVİ İÇİN DAVA AÇILIYOR

Bu gelişme üzerine Güney Marmara Doğal ve Kültürel Çevreyi Koruma Derneği (GÜMÇED) adına, Başkan Vekili Bora Akçay, Bursa Birinci İdare Mahkemesi'ne dava açar. Davacı tarafın gönüllü avukatı Refah Partisi ve AKP Milletvekilliği de yapmış olan Ertuğrul Yalçınbayır'dır. Yalçınbayır, davada esas olarak Koruma Kurulu'nun çelişkili tutumunu öne sürecektir:

"*1990 yılında Bursa Cezaevinin yıkılacağını haber alınca Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kuruluna cezaevinin koruma altına alınması için başvurduk. Kurul bu talebimizi kabul etti.*

Ardından Bursa Bölge İdare Mahkemesinde Adalet Bakanlığı aleyhine dava açtık.

Açtığımız davanın gerekçeleri şöyleydi:

1- Bursa Cezaevi binasının mimarî yönden benzeri olan ve Alman ekolüyle inşa edilen İstanbul Erkek Lisesiyle birlikte nadide yapılardan biri olması ve bu nedenle koruma altına alınması.

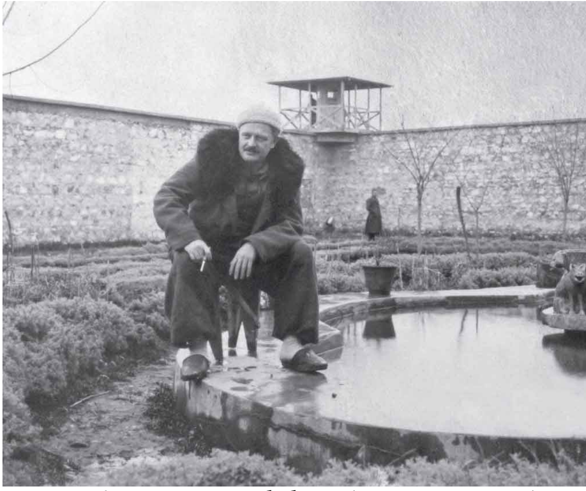
2- Bursa Cezaevinde yatmış ünlü isimler nedeniyle, buranın bir kültür varlığı olarak kabul edilip korunması.

Bursa İdare Mahkemesi, önce yürütmeyi durdurmayı reddetti ardından açtığımız davayı idare lehine sonuçlandırdı.

İşin ilginç tarafı Kültür Bakanlığı Hukuk Müşavirliğinin, mahkemenin bu kararından önce Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun Bursa Cezaevi üzerindeki koruma kararını kaldırtmasıydı. Üstelik mahkeme sürerken daha kamuoyu ikna olmamış ve bir beklenti içindeyken apar topar yıkmaya başladılar. Yangından mal kaçırırcasına...

Benim düşünceme göre bu kaldırma kararı Adalet Bakanlığının baskısı sonucu gerçekleşti.

Sonraki süreçte Bursa İdare Mahkemesi Başkanıyla yaptığım görüşmede. Başkan bana kendisinin 'cezaevinin yıkılmaması' gerektiğini düşündüğünü ama yıkım yönünde karar verilmesinde Adalet Bakanlığının baskısının etkili olduğunu belirtmişti..."

1946, Bursa Cezaevi bahçesi (Memet Fuat arşivi)

"...

Hapisane hâlâ düşlerine girer,

uyanırsın sıçrayarak.

Yakanı bırakmaz alışkanlıklarıyla yasakları hapisane yıllarının.

Kapatamazsın mektuplarının zarflarını,

karavana vakitlerini, beklersin

ve akşamlar kararınca kapının dışardan kilitlenmesini,

yanmasını ampullerin kendiliğinden.

(Nâzım Hikmet, Son Şiirleri "Tanganika Röportajı, On Mektupta" -Dokuzuncu Mektup-, s. 170)

BİNA YIKILIRKEN KOMEDİLERE TAŞ ÇIKARTACAK BİLİRKİŞİ RAPORU GELİR

Kültür Bakanlığı Hukuk Müşavirliğinin 8 Ocak 1991 tarihli "Bilirkişi Raporu" çelişkinin doruğa ulaştığı bir rapordur. Çünkü Hukuk Müşavirliği bu raporda Bursa Müze Müdürlüğünce tespit için görevlendirilen kişinin "meslekten olmayan, konuyla ne şehir planlaması ne de mimarlık açısından bir ilişkisi olmayan bir arkeolog uzman" olduğu itiraf edilmektedir. Ve bu kişinin raporuna dayandırılarak verilen tescil durdurma kararının yanlış olduğu belirtilerek raporun dördüncü sayfasının ilk paragrafının son bölümünde: "Yaptığımız değerlendirme sonucunda söz konusu yapının sivil mimari örneği olarak korunması gereken yapılardan olduğu ve restorasyonu ile yeni amaçlar için kullanılabilecek hale getirilebileceği kanısına vardık."

Denilmekte ve hemen ardından gelen ikinci paragrafta ise:

"Ancak devlet kurumlarının ihtiyaç içinde bulundukları mekânları temin edebilmek için yeni binalar yapmaya kalktıklarında bu binayı yapacak arsayı temin etmekte büyük güçlüklerle karşı karşıya oldukları, özellikle şehir merkezleri veya merkeze yakın olan konumlarda bulunması gerekli olan veya en azından şehrin iyi ulaşılabilen bir noktasında bulunması gereken kamu yapıları için arsa temini gerek arsa fiyatlarının yüksekliği, gerekse arsa stokunun bulunmayışı nedeniyle fevkalade zor olmaktadır. Bu gerçekler dışında her ne kadar işlemin, yani tespit ve tescil işleminin, vardırıldığı noktada doğru olmadığı kanaatinde isek de işlemin doğru olmayışı, konuyla ilgili bilgi birikimine sahip olmayan mal sahibi idareye bir yükümlülük getirmeyeceği gibi mal sahibi idarenin burayı tasarrufunu engellememelidir. Nitekim mal sahibi idare, elindeki resmî ve geçerli vesikalara istinad etmek suretiyle yapının yerine yeni yapılabilmesi için proje, ihale ve yıkım işlerini gerçekleştirmiştir.

Hâlen alanda mevcut yapı yoktur."

Bu rapor, sürmekte olan mahkemeye sunulur. Yani Kültür Bakanlığı Hukuk Müşavirliğinin de itiraf ettiği gibi ortada bir bina yoktur. Ama binanın yıkılmaması ile ilgili mahkeme devam etmektedir...

"Bilirkişi Raporu" şu cümlelerle biter:

Yukarıda açıklanan nedenlerle varılan sonuç da ortadayken korumacılık açısından yapılacak işlem kalmadığı ve kamu yararı ve şehircilik ilkeleri açısından yıkım yapılan alanda Bursa için gerçekten gerekli olan “Adalet Sarayı” yapısının gerçekleştirilmesinin yararlı olacağı, konunun hukuksal yönünün yüce mahkemenin inhisarında olduğu kanısına vardık.”

Bursa Cezaevi yıkılıyor (Yüksel Baysal arşivi)

BURSA

HAKİMİYET

16 EKİM 1990 SALI

800 LİRA

Başkanlara baskı tasarısı

...da bindirdi: Yüzde 30 zam

...dan pahalı!

"Korunması gerekli" niteliğe sahip değil

TESCİL KARARI İPTAL EDİLDİ

Tarihi cezaevi binası yıkılacak

NOBEL Barış Ödülü Gorbi'nin

...NAYET

TARİHİ CEZAEVİ'NİN YIKIMI DİREKTEN DÖNDÜ

...e Sarayı yapılma... tarihi cezaevinin ... döndü. Taşın... ...abiat Varlıkları ...o Müdürlüğü ...sal Mimarla... ...ne karar verdi.

Güney Marmara Doğal ve Kültürel Çevreyi Koruma Derneği Başkan Vekili Bora Akçay ve Dernek Sekreteri Adnan Önülmen, ... Yüksel BAYSAL'ın haberi 6.sayfada

16 Ekim 1990 tarihli Bursa Hakimiyet gazetesi

BURSA

● 4 EKİM 1990 PERŞEMBE ● 800 LİRA **HAKİMİYET**

TARİHİ CEZAEVİ'NİN YIKIMI DİREKTEN DÖNDÜ

■ Yerine Adliye Sarayı yapılması düşünülen tarihi cezaevinin yıkımı direkten döndü. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Kurulu Bursa Büro Müdürlüğü, bu yapının "Anıtsal Mimarlık Eseri" olduğuna karar verdi.

■ Güney Marmara Doğal ve Kültürel Çevreyi Koruma Derneği Başkan Vekili Bora Akçay ve Dernek Sekreteri Adnan Önürmen, kararı Başsavcılık ve Bayındırlık Müdürlüğü'ne ilettiler. Ardından da yıkım kararı durduruldu.

Yüksel BAYSAL'ın haberi 6.sayfada

"ZİNDANDA BİR GEZİNTİ" Arzu Yılmaz'ın 3.sayfadaki "Satırbaşı" köşesinde

4 Ekim 1990 tarihli Bursa Hakimiyet gazetesi

CEZAEVİ YIKILMIŞ OLMASINA RAĞMEN KARAR İKİ YIL SONRA ÇIKAR

Artık ortada Nâzım'ın kesintisiz on yıl hapis yattığı ve onlarca öğrenci yetiştirdiği Bursa Cezaevi binası yoktur… Sesleri kalmıştır sadece gökyüzünde tutsakların… Sesler kanıtıdır yaşananların… Bir de Uludağ tanıktır, orda ta uzaklardan izlemektedir, yerinden kımıldamadan…

1 Aralık 1992 tarih ve 699 sayılı kararla ve cezaevi yıkıldıktan iki yıl sonra Bursa Birinci İdare Mahkemesi kararını verir:

"Cezaevi yıkılacak!"

Şairin göz göze bakıştığı o dağ, tanığıydı yaşananların… Artık hiçbir göz, şairin baktığı yerden bakamayacaktır bulutlara…

"…

Hapisane hâlâ düşlerine girer,

uyanırsın sıçrayarak.

Yakanı bırakmaz alışkanlıklarıyla yasakları hapisane yıllarının.

Kapatamazsın mektuplarının zarflarını,

karavana vakitlerini, beklersin

ve akşamlar kararınca kapının dışardan kilitlenmesini,

yanmasını ampullerin kendiliğinden.

(Nâzım Hikmet, Son Şiirleri "Tanganika Röportajı, On Mektupta" -Dokuzuncu Mektup-, s. 170)

Bursa Cezaevini, Nâzım ve dostlarının izini taşıyan birkaç satır yazı, bir resim, bir işaret görmek umuduyla yıkılmadan önce gezen gazetecilerden Arzu Yılmaz, duygularını şu cümlelerle anlatır:

"Garip bir ürpertiyle merdivenleri tırmanıyorum, karşımda kocaman bir levha:

'Ocağın ve ulusun seni bekliyor, buradan onlara yararlı olarak dön…'

İçi, bin çeşit hurdayla dolmuş ve terk edilmişliğin rahatlığıyla alabildiğine yosun tutmuş ve o havuzun önüne biri kırık iki levha dayamışlar: '16. Koğuş' ve 72. Koğuş', Nâzım'dan Balaban'a, Orhan Kemal'den Deniz'e uzanan konuklar ağırlamış Bursa Cezaevi…

İşte o avluda bir şeyi daha fark ettim. Nâzım'ın nice şiirlerine konu olmuş tepeleri karlı Uludağ manzaraları..."

Bursa Cezaevi

Nâzım Hikmet'in hapis yattığı Bursa Cezaevi yerine yapılan Bursa Adliye Binası

Bursa Cezaevi

Bursa Cezaevi

Bursa Cezaevi

Bursa Cezaevi ve arkada Uludağ

Bursa Cezaevindeki atölyeler

Bir zamanlar Eyüp Gültekin'in de çalıştığı Bursa Cezaevindeki marangoz atölyeleri

Bursa Cezaevinde bir çocuk ve yanı başında umudu simgeleyen çiçekler...

Bursa Cezaevi (Yüksel Baysal arşivi)

işleminin, vardırıldığı noktada doğru olmadığı kanaatinde isek de işlemin doğru olmayışı, konu ile ilgili bilgi birikimine sahip olmayan mal sahibi idareye bir yükümlülük getirmeyeceği gibi mal sahibi idarenin burayı tasarrufunu engellememelidir. Nitekim mal sahibi idare elindeki resmi ve geçerli vesikalara istinad etmek suretiyle yapının yerine yeni yapılabilmesi için proje, ihale ve yıkım işlerini gerçekleştirmiştir. Halen alanda mevcut yapı yoktur. Bu yapının tescilli olmayışı nedeniyle malesef dosyasında ve evraklar arasında zorunlu olmadığı için bir restorasyon projesine de rastlanmamıştır. Restorasyon projesi olmayan bir binanın restutisyon şekilde yeniden inşa edilmesi veyahut bir yeni mimari çözüm içinde bazı cephelerinin ve görünümünün korunabilmesi ile bir çözüme ulaştırılabilmesi ihtimali ortadan kalkmıştır. Zaten bu ihtimal ortadan kalkmasa bile Türkiye gerçekleri açısından çok pahalı bir çözüm ortaya çıkardığından geçerli ve gerçekci olmayabilirdi.

Yukarıda açıklanan nedenlerle varılan sonuçta ortadayken korumacılık açısından yapılacak işlem kalmadığı ve kamu yararı ve şehircilik ilkeleri açısından yıkım yapılan alanda Bursa için gerçekten gerekli olan Adalet Sarayı yapısının gerçekleştirilmesinin yararlı olacağı, konunun hukuksal yönünün yüce mahkemenin inhisarında olduğu kanısına vardık.

Karar Yüce Mahkemenindir.

Arz ederiz.

Prof.Dr.Akın SÜEL
Bilirkişi

Prof.Dr.Tayfun TANER
Bilirkişi

Yard.Doç.Dr.Ergin ALGIM
Bilirkişi

(1)

T. C.
KÜLTÜR ~~VE TURİZM~~ BAKANLIĞI
BURSA KÜLTÜR ve TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KURULU
BÜRO MÜDÜRLÜĞÜ

SAYI : BKTVKK/ 16.00.1/ BURSA
KONU : Bursa Kapalı Cezaevi ve Tutukevi 3.10.1990
1454 ada, 7 parsel

D.G.Y.Y.

Yukarıda belirtilen konu hakkında Kurulumuzca alınan ...25../....9.../1990..... gün ve ......1338........ sayılı karar ekte sunulmuştur.

Bilgilerinizi, gereğini arz ve rica ederim.

Oya KOZAMAK
Müdür V.

DAĞITIM :
GEREĞİ :

5126 - Bursa Valiliğine
(Kültür Müdürlüğü)
Eki : 1 karar örneği, 2 karar sekiz
5127 - Bursa Cumhuriyet Başsavcılığına
Eki : 1 karar örneği
51?? - Osmangazi Belediye Başkanlığına/Bursa
Eki : 1 karar örneği, 2 karar sekiz
5129 - Osmangazi Tapu Sicil Müdürlüğüne/Bursa
Eki : 1 karar örneği
5130 - Güney Marmara Doğal ve Kültürel Çevresi
Koruma Derneği Başkanlığına
Atatürk Cad. ..esler İşhanı K.4/39 Bursa
Eki : 1 karar örneği

BİLGİ :

5122 —KÜLTÜR ~~VE TURİZM~~ BAKANLIĞI
(Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Gn.M.)
Eki : 1 Karar örneği, 2 karar sekiz
5123 —Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma
Yüksek Kuruluna/ANKARA
Eki : 1 Karar örneği, 2 karar sekiz
5124 —Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğüne/İSTANBUL
Eki : 1 Karar örneği, 2 karar sekiz
5125- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Gn.M.
(Tesbit ve Arşiv Dairesi Başkanlığı)
Ek : 1 karar örneği, 2 karar sekiz

BUGÜNKÜ SAHİBİ : ADALET BAKANLIĞI

AKIMINDAN SORUMLU OLMASI GEREKEN KURULUŞ : ADALET BAKANLIĞI

YAPILAN ONARIMLAR :

Değişik tarihlerde çeşitli boyutlarda onarımları yapılmıştır.
4.12.1934 yılında fonksiyon değişikliği yapılarak kapalı cezaevi ve tutukevine dönüştürülmü

AYRINTILI TANIM :

TEKNİK BİLGİLER	SU	ELEKTRİK	ISITMA	Kanalizasyon

ORİJİNAL KULLANIMI :

Bilinmemektedir.

BUGÜNKÜ KULLANIMI :

Kapalı cezaevi ve tutukevi olarak kullanılmakta iken tahliye edilmiştir.

ÖNERİLEN KULLANIMI :

Adliye hizmet binası

HAZIRLAYANLAR : 23 /9 /1999

Mehmet Kartal mimar
Turgay Erdoğdu Ş. plancısı

KONTROL EDEN : 23 /9 /1990
Oya Kozaman Md.V

KURUL ONAYI
NO. :
/ /19
/ /19
/ /19

REVİZYON / /19

KURUL KARARLARI

YAYIN DİZİNİ

Bilgiler tapu kayıtlarından ve dönemin yaşlı kişilerinden temin edilmiştir.

EKLER :	
RAPOR	
FOTOĞRAF	
RÖLÖVE PROJESİ	
RESTORASYON PROJESİ	
HARİTA	
KROKİ	
KİTABE	
VAKFİYE	

AVRUPA KONSEYİ	DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARI KORUMA ENVANTERİ D.K.V.K.E.	ANIT	ENVANTER No: 338-A
TÜRKİYE	ESKİ ESERLER VE MÜZELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ		HARİTA No: 28P-IvC-28P-IVb

İLİ: Bursa	İLÇESİ: Osmangazi	MAHALLE KÖY VEYA MEVKİİ:	KORUMA DERECESİ: ANITSAL 1 2 3 / ÇEVRESEL 1 2 3 / Çevreye Aykırı
SOKAK VE KAPI NO: Ulu cadde		KADASTRO PAFTA: 176 ADA: 1454 PARSEL: 7	
ADI: Bursa Kapalı cezaevi veTutukevi	YAPTIRAN	YAPAN	MİMARİ ÇAĞI (ÜSLUP): son Osmanlı dönemi
	YAPIM TARİHİ: 19.yy sonu	KİTABE	VAKFİYE: Zekeriya efendi veSinanbey vakıflarından hazine mülkiyetine geçmiş

GENEL TANIM:

19.YY sonunda dini bir yapı kimliğinde, Akdeniz mimarısi karakterinde ve kargir yapı tekniğinde Alman uyruklu bayan tarafından yaptırılmış olan yapı, 1934 yılında kapalı cezaevi ve tutukevine dönüştürülmüş ve 1989 yılına kadar kullanılarak ,bina ve alan yeni adlıye sarayı yapılmak üzere 1989 yılında tahliye edilmiştir.

KORUMA DURUMU			TAŞIYICI YAPI		DIŞ YAPI		ÜST YAPI		İÇ YAPI		BÜSLEME ELEMANLARI		KUTUBET		
	A	İYİ		A		A		A		A		A		A	YOK
	B	ORTA		B		B		B		B		b		B	İZİ VAR
	C	FENA		C		C		C		C		C		C	ÖNEMLİ

VAZİYET PLANI

1/1000 ölçekli haritadaki konuma ekindeki haritada işaretlenmiştir.

GÖZLEMLER

Yapıyı özgün kimliğine kavuşturacak gerekli restorasyonu yapılarak Adliye hizmet binası olarak kullanılması Bursa kentinde bulunan kamu yapıları ve sivil mimarlık örnekleri içinde Bursa kent bütünündeki yerleşim ilkeleri ve ağırlıklarını ortaya koyan temel yapı özelliğinin devam etmesine en büyük katkıyı sağlıyacaktır.

(1)

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
Hukuk Müşavirliği

SAYI : 152

KONU :

ANKARA
21-1-1991

BURSA KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA
KURULU BÜRO MÜDÜRLÜĞÜNE
(Atatürk Cad.Ağah İşhanı No:67 Kat:6 - BURSA)

Bakanlığımıza karşı, Güney Marmara Doğal ve Kültürel Çevreyi Koruma Derneği ile Bora Akçay tarafından, Bursa, Merkez, 176 pafta, 1454 ada, 7 parseldeki Kapalı Ceza ve Tutukevi binasının tescil kaydının kaldırılması talebiyle Bursa 1. İdare Mahkemesinde 1990/90 Esas nosu ile açılan davaya ait, Bilirkişi raporu ilişikte gönderilmektedir.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

BAKAN ADINA

Av. Şahsefer BEKTAŞ
Birinci Hukuk Müşaviri

EK: 1 Bilirkişi raporu

D A Ğ I T I M L I :

1- Bursa KTVK Büro Müdürlüğüne
2- KTVK Genel Müdürlüğüne

T.C.
146 | 5
23.1.1991

(1)

T.C.
URSA
IDAREMAHKEMESI
NO : 1990/90

DAVACI VE YÜRÜTMENİN DURDURULMASINI ISTEYEN :
1- Güney Marmara Doğal ve Kültürel Çevreyi Koruma Derneği.

2- Bora Akçay.

VEKILLERI : Av.Ertuğrul Yalçınbayır. Atatürk Cad. Besler İşhanı Kat.4 – BURSA

KARŞI TARAF : Kültür Bakanlığı.

ISTEĞI ÖZETI : Bursa, Merkez, 176 pafta,1454 ada,7 parseldeki Kapalı Ceza ve Tutukevi binasının tescil kaydının kaldırılması yolundaki 14.10.1990 gün ve 1385 sayılı Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kurulu kararının iptali ve yürütmenin durdurulması istenmektedir.

SAVUNMASININ ÖZETI : -

TÜRK MILLETI ADINA

Karar veren Bursa Birinci İdare Mahkemesince işin gereği görüşüldü:

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 27.Maddesinde öngörülen koşulların bulunmaması nedeniyle yürütmenin durdurulması hakkındaki isteğin reddine, 13.2.1991 gününde oybirliğiyle karar verildi.

BAŞKAN	ÜYE	ÜYE
NURHAN AKKAR	ÖMER AYHAN GÜNALP	GÖKALP YAHANDAGOĞLU
26357	27346	27488

M/K

Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Belgeleri

BURSA
Cumhuriyet
ikmet namına
air daha
başlıyor
Nazım Hikmet için
protesto mitingi
Müşküle

KAYNAKÇA

Akkılıç, Yılmaz “Bursa Ansiklopedisi Cilt: 2- 3” BURDEF Yayınları, 1. Basım, 2002.

Akkuş, Dr. Mine, “Bursa Halkevi ve Uludağ Dergisi” Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, Bursa, 2011.

Aksoy, Ali, “Bursa Yazıları” Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları- Bursa Kitaplığı: 13, 1. Basım, Ocak, 2004.

Alagöz, Op. Dr. Hüseyin, “Bursa Devlet Hastanesi 118. Hizmet Yılında” Derleyen: Bursa Devlet Hastanesi Yardım Derneği, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1986.

Anadol, Zihni T. “Truva Atında İlk Akşam” Evrensel Basım Yayın, 1. Basım, Şubat, 2006.

Aydemir, Aydın “Nâzım Nâzım” Gri Ajans, 3. Basım, Şubat, 1999.

Balaban, İbrahim “Nâzım Hikmet’le Yedi Yıl” Berfin Yayınları, 1. Basım, Haziran, 2003.

Balaban, İbrahim “Şair Baba ve Damdakiler” Milliyet Yayınları, 1. Basım, Eylül, 1996.

Behramoğlu, Ataol, “Kardeş Türküler” Cumhuriyet Yayınları, 4. Basım, Ekim, 2009.

Bercavi, A. Faik “Nâzım’la 1933- 1938 Yılları” Adam Yayınları, 1. Basım, Mayıs, 1995.

Berksoy, Semiha ”Nâzım Hikmet ve ‘Tosca’sı- Mektuplar” Yapı Kredi Yayınları, 1. Basım, Ekim, 2008.

Bezirci, Asım “Nâzım Hikmet- Yaşamı, Şairliği, Eserleri, Sanatı” Çınar Yayınları, 3. Basım, Kasım, 1993.

Bezirci, Asım “Nâzım Hikmet- Yaşamı, Şairliği, Eserleri, Sanatı” Evrensel Basım Yayın, 3. Basım, Ocak, 2007.

Bezirci, Asım, “Orhan Kemal- Yaşamı, Sanat Anlayışı, Hikâyeleri, Romanları, Oyunları, Röportajları, Anıları” Evrensel Basım Yayın, Kasım, 1994.

Bursa Büyükşehir Belediyesi Kent Belleği Arşivi.

Bursa Kozabirlik Arşivi.

Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Bursa

Cezaevi Arşivi.

"Bursa Devlet Hastanesi 118. Hizmet Yılında" kitabı.

Bozdağ, İsmet, "Kemal Tahir'in Sohbetleri" Emre Yayınları, 2. Basım, Nisan, 1995.

Bozdağ, İsmet, "Kemal Tahir'in Sohbetleri" Bilgi Yayınları, 1. Ba sım, Eylül, 1980.

Çakırhan, Nail Vahdeti"Üç Hapishaneden Mektuplar-Canım Halet'çiğim", TÜSTAV Yayınları, 2. Basım, Ağustos, 2004.

Coşkun, Atilla "Nâzım'ın Siyasal Yaşamı Ve Davaları" Cem Yayınları, 2. Basım, Ağustos, 1995.

Çalıkuşu, Nevzat, "5. Bursa Edebiyat Günleri- İpek Şehrin Günlüğü", Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Mart, 2000.

Fuat, Memet "Gölgede Kalan Yıllar" Adam Yayınları 2. Basım, Kasım, 1997.

Fuat, Memet "Yazarlığın Eteklerinde" Literatür Tanıklar Dizisi, 1. Basım, Mayıs, 2002.

Güngör, Necati "Safiye Ayla'nın Anıları" Heyamola Yayınları, 2. Basım, 2006.

Hikmet, Nâzım "835 Satır" Adam Yayınları, 6. Basım, Kasım, 1991.

Hikmet, Nâzım "Benerci Kendini Niçin Öldürdü?" Adam Yayınları, 14. Basım, Ocak, 1998.

Hikmet, Nâzım "Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar" Cem Yayınevi, 2. Basım, Aralık, 1993.

Hikmet, Nâzım "Cezaevinden Memet Fuat'a Mektuplar- 2" Adam Yayınları, 9. Basım, Aralık, 1994.

Hikmet, Nâzım "Ferhad ile Şirin" Adam Yayınları, 9. Basım, Kasım, 1989.

Hikmet, Nâzım "İlk Şiirler" Adam Yayınları, 5. Basım, Şubat, 1992.

Hikmet, Nâzım "İlk Şiirler" Yapı Kredi Yayınları, 10. Baskı, Şubat, 2011.

Hikmet, Nâzım "Kafatası" Adam Yayınları, 1. Basım, Eylül, 1989.

Hikmet, Nâzım “Kemal Tahir’e Mapusaneden Mektuplar ” Bilgi Yayınevi, Haziran, 1975.

Hikmet, Nâzım “Kemal Tahir’e Mapusaneden Mektuplar- 3” Adam Yayınları, 2. Basım, Haziran, 1975.

Hikmet, Nâzım (Yayına Hazırlayan: Cevdet Kudret) “Kuvâyi Milliye” Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ocak, 1974.

Hikmet, Nâzım “Kuvâyi Milliye” Adam Yayınları, 15. Basım, Şubat, 1998.

Hikmet, Nâzım “Kuvâyi Milliye” Yapı Kredi Yayınları, 15. Baskı, Ocak, 2011.

Hikmet, Nâzım “Memleketimden İnsan Manzaraları” Yapı Kredi Yayınları, 12. Basım, Aralık, 2006.

Hikmet, Nâzım “Piraye’ye Mektuplar -1” Adam Yayınları, 2. Basım, Ocak, 2002.

Hikmet, Nâzım “Piraye’ye Mektuplar -2” Adam Yayınları, 2. Basım, Ocak, 2002.

Hikmet, Nâzım (Baskıya Hazırlayan: Memet Fuat) “Piraye İçin Yazılmış: Saat 21- 22 Şiirleri” De Yayınevi, 1. Basım, Eylül, 1965.

Hikmet, Nâzım “Son Şiirleri” Adam Yayınları, 7. Basım, Nisan, 1992.

Hikmet, Nâzım “Son Şiirleri” Yapı Kredi Yayınları, 14. Baskı, Ocak, 2011.

Hikmet, Nâzım “Yatar Bursa Kalesinde” Adam Yayınları, 16. Basım, Ekim, 1998.

Hikmet, Nâzım “Yatar Bursa Kalesinde” Yapı Kredi Yayınları, 8. Baskı, Nisan, 2010.

Hikmet, Nâzım “Yayınlanmamış Eserler”, Cem Yayınevi, İstanbul, 1977.

Hikmet, Nâzım “Yazılar(1936)” Adam Yayınları, 1. Basım, Ekim, 1991.

Hikmet, Nâzım “Yazılar(1924- 1934)” Adam Yayınları, 4. Basım, Kasım, 1993.

Hikmet, Nâzım “Yeni Şiirler” Adam Yayınları, 6. Basım, Kasım, 1991.

Hikmet, Nâzım "Yeni Şiirler" Yapı Kredi Yayınları, 10. Baskı, Nisan, 2010.

Karaca, Emin "Eski Tüfekler"in Sonbaharı", Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Şubat, 1996.

Karaca, Emin, "Nâzım Hikmet Şiirinde Gizli Tarih" Çınar Araştırma, 2. Basım, Ocak, 1995.

Kemal, Orhan "Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl, Everest Yayınları" 5. Basım, Haziran, 2007.

Kemal, Orhan "Nâzım Hikmet'le 3,5 Yıl, Milliyet Yayınları" 1. Basım, Ekim, 1996.

Kurdakul, Şükran- Sezer, Sennur "Nâzım, Dünya ve Biz" Evrensel Basım Yayın, 2. Basım, Şubat, 2007.

Nureddin, Vâlâ "Bu Dünyadan Nâzım Geçti" Remzi Kitabevi, 1. Basım, 1965.

Özbilgen, Füsun, "Sana Tütün ve Tespih Yolluyorum" Broy Yayınları, İkinci Basım, 1985.

Öztürk, Hasan "Çınarlı Köyün Muhtarı" TÜSTAV Yayınları, 1. Basım Eylül, 2007.

Sebük, Mehmet Ali " Nâzım'ın Özgürlük Savaşı" Cem Yayınevi, 1990.

Seçkin, Nalân "Musalladan Şöhrete Safiye Ayla" Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Mayıs, 1998.

Seferis, Yorgo,"Bir Şairin Günlüğü" Can Yayınları, Birinci Basım, Aralık, 2011.

Sülker, Kemal "Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı" Yalçın Yayınları, 1. Basım, Kasım, 1989.

Sütunç, Nebahat "Palyaço'ya Selam" Elçi Yayıncılık, 2. Basım, 2005.

Temuçin, Turhan "Azrail'in Öbür Adı" Ümit Yayınları, Nisan, 1995.

Toros, Taha "Nâzım Hikmet" Cumhuriyet Kitapları 1. Basım, Ekim, 2005.

Gazete ve Dergiler

Akşam gazetesi, 1- 30 Mayıs, 1936.

Aydınlık gazetesi, Derya Derviş "Çocuklarının Dilinden Kartallı Kâzım", 17 Temmuz 2011.

Bursa Araştırmaları, Hacı Tonak"Bursa Cezaevinde Nâzım Hikmet'in Komün Yoldaşı Adanalı Mehmet Raşit Kemali" sayı: 26, Güz, 2009.

Bursa Hâkimiyet Gazetesi Arşivi, 1983-1985.

Bursa Hâkimiyet Gazetesi, 1988- 1993 Yılları Arşivi.

Bursa 2000 Pazar, Raif Kaplanoğlu"Nâzım Hikmet'in Sedası Bursa Semalarında" 11 Haziran, 2000.

TTB Bursa Belgeleri.

Bursa Üniversitesi 1975-1981, Bursa Üniversitesi Yayınları No:1, Bursa Üniversitesi Basımevi, 1981.

Bursa'da Yaşam Dergisi (Olay gazetesi eki), Bursa, Nisan- 2002.

Raif Kaplanoğlu arşivi(Çepneli Halil Cengiz gazete haberi, İsmet Bozdağ fotoğrafları)

Son Posta, 7, 8, 9 Nisan, 1950.

Uludağ, Mayıs- Haziran 1944.

Varlık, Nahit Kayabaşı"İsmail Başaran'ın Anılarıyla Nâzım Hikmet" Haziran, 1988.

Varlık, 1946- Temmuz, sayı: 312.

Yaprak Fikir Sanat Gazetesi, Orhan Veli Kanık "Nâzım Hikmet Meselesi" Yıl. 2, sayı: 26, 15 Mayıs, 1950.

Yeni Biçem, Haziran, 1992.

Yeni Dergi, sayı: 71, 1970.

İnternet Adresleri

http://www.itusozluk.com/gorseller/cahide+sonku/92944, 25. 04. 2012.

http://www.marmarismarmaris.com/fotoayrinti.asp?id=226, 22. 03. 2012.

http://www.memetfuat.com/, 22. 03. 2012.

http://www.orhankemal.org/Galery/, 12. 03. 2012.

http://safakaydin.blogspot.com/2010/07/cemal-nadir-in-ckardg-mizah-dergisinin.html, 12. 03. 2012.

http://www.sinematurk.com/film_genel/1009/Aysel-Batakli-Damin-Kizi, 12. 03. 2012.